

N

DÍLO ARNA NOVÁKA

II.

PODOBIZNY ŽEN

Nakladatelství Novina Praha-Brno 1940

Arne Novák

PODOBIZNY ŽEN

*Kladu s plachým pozdravem tuto knihu
na hrob své nezapomenutelné sestry Lily*

PŘEDMLUVA

Není jen náhodou, svěřuji-li svou knihu již podle názvu záštitě Sainte-Beuvově. Praotec moderní kritiky se zálibou i se štěstím volíval za předmět svých podobizen postavy ženské a nevěnoval pozornosti toliko spisovatelkám a umělkyním; i světice a milenka, tvůrkyně inspirace a virtuoska dopisu vábily jeho zájem psychologický a jeho mohutnost vykladačskou. Také vzdáleným a skromným dědicům své širé a nevoládnutelné říše odkázal mocný král kritiky radu, aby poznávali vnitřní bytost ženinu z jejich osudů, náklonností a činů; přidržel jsem se jeho životopisné metody ve valné většině svých statí, z nichž některé jsou pouhými náčrty lehce nahozených obrysů, kdežto jiné prokreslují portréty po způsobu miniatur v nepatrných rozměrech a s oddanou podrobností. Ale nevystačil jsem vždycky s těmito nástroji a způsoby, — jednou slíboval mně postup filologický, po druhé literárně historický rozbor bezpečnější proniknutí k podstatě tvoření studovaných básnířek.

Mnohé z článků zde otištěných jsou staršího data, ba některé vznikly na samém prahu mé kritické činnosti; třebaže jsem je pro knihu přepracoval, nerad bych jim odepřel této omluvy. Asi polovina studií byla psána pro »Ženský svět« za přímého podnětu mé zvěčnělé matky; není proto snad nemístno, pojal-li jsem

do svazku také dva příspěvky, vykládající zjev moji matere a mající tedy namnoze ráz důvěrných dokumentů. Jest podle mého názoru duševním ochuzováním domněnka, jako by se mluva lásky a řeč kritiky nadobro vylučovaly.

U Praze v březnu 1918.

Arne Novák.

KRÁLOVNA RADEGUNDA

Fresky ze šestého století

VELIKÝ mistr přísné linie, členěné v rytmech chrámové skladby, Puvis de Chavannes, namaloval na zdech světské svatyně v novodobé Paříži posvátný příběh blahoslavené pastýřky a účinné ochránkyně rodného kraje proti válečnému nepříteli, svaté Jenovéfy, jak uprostřed divokého vichru a krvavého deště časů barbarských šíří svěží vůni jarní květnice s porosenými liliemi. Cyklickými malbami, na nichž pod příkrovem zamklé mlhy dříme milost dávnověké legendy, vzdal velkorysý malíř francouzský zbožný hold jedné pojmenované hrdince ze zástupu bezejmenných žen, které účastně spolupracovaly na přerodu divoké doby v středověk křesťanský. Statečny před lidmi a pokorny před Bohem, krotily překypující pudy mladistvě bujných národů, hrnoucích se právě na dějinné jeviště: proti tělesné síle stavěly něhu ducha, proti útočnosti smyslů kázeň srdce, proti výboji moci mravní odříkání.

Letopisec církve a historik pozdního písemnictví latinského zná také jména a někdy i osudy mnohých bliženek Jenovéfiných a čte-li v klášterních kronikách neb v životopisech misionářů a církevních spisovatelů, vybavuje si s podivnými útvary germánských kořenů a latinských koncovek živé představy světic, hrdinek, učenných paní. Snad kdyby na naše dny byly se dochovaly všechny

temně zbarvené mosaiky i veškeré hranaté a mohutné fresky v chrámech někdejší Galie, které zničila sebevědomá gotika, klestíc cestu nové vznešenosti a kráse, zjevily by se na pestrých dláždách a pomalovaných zdech zkrácené a zvelebněné příběhy těchto žen, jichž řada houstne od ztroskotání říše západořímské do doby Karla Velikého a jeho dědiců.

Představme si sídelní svatyni v Poitiersu, proslulou po církvi již od čtvrtého století, kdy odtamtud s biskupského stolce obhajoval v dokonalých obvětvích latinských katolickou nauku proti ariánům učený světec Hilarius. Buď na podlaze zvýšeného kněžiště nebo mezi zakulacenými okny v masivních zdech mohl tam zbožný křesťan románských století sledovati životní legendu durynské princezny a francké královny Radegundy, jasné perly v duchovní koruně křesťanských hrdinů za časů merovinských. Celá malba, velmi výrazná v upřímném primitivismu, která nechtěla pouze těšiti oči, nýbrž spíše obracet ducha od děsivých nejistot nebezpečné časnosti k pokojnému přístavu věčné spásy, rozdělena byla asi na několik polí, ohraničených zlatými čarami, a každý z obrazů uzavřen byl nahoře modrým obloukem, znázorňujícím blankyt nebeské vlasti. Věřící, nadaný pozorným zrakem a chápajícím srdcem, byl by tam snad rozeznal těchto patero výjevů:

Krvavé příběhy v královské rodině durynské. Dětská Radegunda klečí se sepiatýma ručkama nad zkrvácenou mrtvolou otce Berthara, jehož žezla kdysi poslouchaly germánské kmeny od Dunaje k Sále, od Unstruty k Mohanu. Odřikávajíc prosby latinského otčenáše, pohlíží dívenka zděšeně na ukrutného strýce Hermanfrieda, který, spojiv se s dávným nepřítelem Durynska, franckým králem Chlodvíkem, zabil bratra a zmocnil se jeho říše, aby odměnou za pomoc ji uvedl v závislý poměr k Frankům. Bratrovražda politických motivů a zároveň příprava pro upevnění merovinské moci; v Radegundině mladistvé mysli vzně-

cuje blouznivost teskného citu, jenž již od dětinství přikláněl se k studnicím útěchy náboženské.

Konec říše durynské či, jak řekl velký současný básník latinský, »excidium Thuringiae«. Frančtí králové, dědicové Chlodvíkovi, udeřili na proradného Hermanfrieda, někdejšího otcova spojence a dobyli jeho sídelního města. Královský hrad řítí se v troskách, červené plaménky šplhají po pozlaceném cimbuří hradeb, Frankové odvlékají do zajetí durynské ženy s rozpuštěnými vlasy a s nemluvnaty v náručí. Ztepilá Radegunda, napolo ještě dítě, napolo již panna, určena pro krvelačného krále franckého Chlothara, jehož roznicený pohled neviděl v ní hned od začátku jen žádoucí kořist, ale i předurčenou královnou mohutnější říše. Odvlékána s bratrem do galského zajetí, ohlíží se ještě nejistým zrakem, zda neužije milovaného bratrance Amalafrieda. Jeden ze zajatců sklání se k Radegundě opatrně, aby jí našeptal, že Amalafried, radost jejich dívčích let, zachránil se útekem ke dvoru ostrogotskému. Chlothar kyne průvodu do Soissonu, kde durynský princ záhy jest zavražděn, kde však jeho krásné a zbožné sestře dostává se románského vzdělání a křesťanské výchovy, jak toho žádá tvrdý a mocný vladař pro budoucí panovnici rozsáhlé říše neusterské.

Obklopena kněžími a nábožnými ženami, oblečena násilím do královského roucha, vzdalujíc se, jak možno, prudkého manžela, který ji trýzní stejně projevy divoké a žárlivé lásky jako hněvivou bezohledností, dlí Radegunda v plném rozkvětu plavé krásy dvaceti let na dvoře Chlotharově v Soissonu. Freska však předvádí statečný konec vynuceného toho soužití s Chlotharem. Zřídme tu noyonského biskupa Medarda v slavnostním úboru mešním před oltářem; k jeho nohám vrhá se Radegunda, prosíc, aby jí udělil svěcení klášterní. Biskup váhá a odmítavým posunem ruky odkazuje královnu k choti, jemuž prchla. Již již však ozbrojenci Chlotharovi ohrožují biskupa, domnívajíce se, že chce Radegundě

poskytnouti ochrany. Královna v sakristii odkládá purpur a hedvábí a obléká roucho klášterní. Medardus splňuje její prosbu a Radegunda vzdaluje se pokorně. Aby její plán byl úplně proveden, bylo však potřebí mnohých let a zakročení svatého Germana u krále: posléze Chlothar odprosil Radegundu a podporoval ji při zřízení kláštera v Poitiers, kde prožila ostatek života.

Tam shledáváme ji po smrti Chlotharově, po níž se rozpoutaly v rodině merovinské násilné zrady a vzájemné vraždy, osnované stejně muži i ženami ze žárlivosti, panstvíchivosti, ale i pouhé krvelačnosti, jak s otřásající názorností vypráví veliký letopisec té doby Řehoř Tourský. Na fresce vidíme v bráně kláštera zestárlou, ale stále půvabnou Radegundu v rouše mnišském, opřenou o rámě abatyše Anežky, někdejší její služebnice a schovanky. Náhle do opevněného kláštera přichází velkolepé poselství, kněží i presbyteri, jáhnové i šlechtici za zvuků zvonů. Radegunda klesá na kolena přemožena radostí i pokorou. Dávne její přání se splnilo; císař Justinus posílá jí třísku ze svatého kříže. Toť událost dalekosáhlá pro křesťanství francké i pro duchovní prohloubení myslí barbarských; dotud uctívali výbojní válečníci Krista vítězícím v slávě a v moci nad říší pekelnou, bojovníka a krále, nyní se k nim však blíží Ježíš obětavý a obětovaný, trpělivý mučedník, tichý Beránek. Teprve nyní vyjasňuje se barbarům bolestné tajemství křesťanské víry a pašijový její smysl; kopí Longinovo sklání se v pokoře přede dřevem kříže. Komu mohl nový ten názor vyhovovati více než právě Radegundě, která našla svou lidskou důstojnost teprve, když složila korunu královninu a již škola utrpení a oběti přinesla duchovní dokonalost? Nesmíme přeceňovati účinku těchto náboženských nálad na mysl francských barbarů: zprvu jen kláštery a jejich školy byly prodšeny tímto blahodárným duchem, ale právě urozené ženy přinášely z křesťanských těch semenišť jemnější smýšlení a cítění do společnosti světské, vymáhaly si od smyslných násilníků úctu a ohled

a připravovaly půdu rytířskému mravu. Radegunda sama, uvědomělá podněcovatelka nábožensky citové kultury v době ukrutností merovinských, zůstane v dějinách vždy sloučena s tímto převratem názorovým; pravděpodobně na její popud vznikly obě hymny, zpívané po celý středověk na Veliký pátek v chrámech katolických, »Vexilla regis prodeunt« a »Pange, lingua, gloriosi lauream certaminis«. První píseň, jejíž smělá parodie zaznívá i v »Pekle« Dantově, vrcholí horoucím výkřikem, opakovaným umdlenými rty a roztouženými dušemi dodnes: »o crux, ave, spes unica«, druhá skladba založena jest na hlubokomyslném protikladu záhubného stromu rajského a spasného stromu kříže; v obou zpěvech nachází oddané srdce křesťanovo záchranu v Bohu, jenž utrpením a obětí stal se člověku nejpodobnějším a tím posvětil to, co bylo dosud hrůzou a pohanou.

Skladatel těchto hymnů, proslulý básník merovinské Galie, Venantius Fortunatus, jest středem pátého a posledního obrazu v řadě fresek. Jevištěm jest opětně poitierský klášter řádu sv. Cesaria, kde Anežka jest abatyší a Radegunda déle než dvacet let vůdčím srdcem. Líbezný výjev idylický: ve skromném večeřadle u stolu pokrytého jemně tkaným ubrusem, kde stojí misky se štěpným ovocem, košíčky s kaštany, poháry s vínem, sedí zestárlá Radegunda a představená kláštera Anežka v rozhovoru s Venantiem Fortunatem. Zatím co Venantius požitkářsky okouší sladkých darů pozemských, předložených mu pečlivými přítelkyněmi, pročítá Radegunda na drobném bílém lístku latinská disticha básníkova, líčící, jak dlouhá mu byla přísná postní klauzura Radegundina a kterak návrat z ní připadal mu jako útěšná doba žní bohatá snopy, hrozny a ovocem; shovívavý úsměv pohrává kolem ušlechtilých rtů někdejší královny při tomto nevinném lichocení obratného presbytera a klade svou bílou ruku jako by k opoře na krucifix vztyčený na stole. A boží mír, vykupující z hrůz výjevů předešlých, rozprostřen jest nad tímto obrazem,

kterým cyklus končí, neboť záhy po vyvrcholení idyly poitierské roku 587 Radegunda umírá.

Záhy po jejím skonu ujímá se její málem šedesátiletý přítel Venantius Fortunatus literární oslavy své příznivkyně a doplňuje jejím životopisem značnou řadu legend o galských svatých, pro něž se mu dostalo obecné proslulosti v církvi. V šestém století, jež bylo myšlenkově a umělecky neplodné, byl Fortunatus pokládán za velikého básníka. Severoitalský rodák a vychovanec gramatických škol v Ravenně, jež vděčná pout k hrobu svatého Martina v Toursu přivedla v mladých letech navždy do Galie, měl nejednu vlastnost, vyznačující pravého básníka: formy mluvnický i metrický bezvadné a vyškolené na starořímských elegiích užíval k zachycování prožitých dojmů z krajin a ze společnosti; honosil se důrazem i působivostí vycvičeného řečníka, který nepíše pro oko, nýbrž pro sluch a pro srdce; dovedl nejrůznější situace životní proměnit v zaokrouhlené obrázky poetické. S otevřeným okem prošel velký kus západní Evropy a rozuměje lidem i politice, pobyl na nejednom dvoře barbarském, kde jako obratný dvořan uměl se vlichotiti účinnou básní příležitostnou; jsa poněkud labužníkem a změkčilcem, okoušel tu rád pohostinství a chlubil se jemnými způsoby. Bezpečněji však než u mocných vladařů cítil se v střediscích duchovních a nejšťastnější byl v Poitiersu, kam ho vábil stolec biskupský i klášter Radegundin a kde jako nástupce svatého Hilaria kolem roku 600 skončil. Rozkvět křesťanského básnictví ve starověkých formách za Karla Velikého zastřel nadobro slávu Fortunatovu, ušetřiv pouze jeho mohutných hymnů: jeho příležitostné básně, namnoze prázdně řečnické a pohřešující pevností přesvědčení, pozbyly nadobro významu, jeho životopisy svatých zdály se příliš jednoduchými pro vytríbenější vkus; jeho skladba o nešťastné visigotské princezně Galsvintě, která do Neustrie přišla si pro smrt z ruky zločinné Fredegundy, souložnice manželovy, odpuzovala rozvleklostí.

Kromě pašijových básní chrámových dotýkají se však našeho srdce z Fortunatova tvoření právě jen ty skladby, při nichž čerpal inspiraci z podnětů Radegundiných; přede všemi rozsáhlá veršovaná epištola »De excidio Thuringiae«. V teskných vzpomínkách a s touhou nezmenšené lásky obrací se tu třicet let po zkáze společného domova Radegunda k bratranci Amalafriedovi, tehdy vojevůdci císaře byzantského, a vypráví mu to, co nejtěsněji oba spojovalo: ztroskotání vlasti durynské. Radegunda takměř vede ruku Fortunatovu: ona jest to, kdo vidí vše s jasnou krutostí před sebou, kdo prožívá znovu staré bolesti, kdo citovou silou zdůrazňuje ryze lidské prvky v příběhu tenkrátě příliš všedním. »Poslední římský básník«, jak Fortunata nazval znalec, nabídl vybroušenou svou elegickou formu Radegundě, aby v ni vylila žal nejstrašnějších vzpomínek, překonaných však již křesťanskou odevzdaností a pokorným kultem bolesti. Když odpovědí na básnickou epištolu došla Radegundy zpráva, že Amalafried jest mrtev, dopisoval si Fortunatus jejím jménem dále s jeho dědici, ale nikdy již nedosáhl dokonalosti, která »excidium Thuringiae« staví po bok hymnu »Vexilla regis prodeunt«.

Radegunda, statečná v utrpení a důsledná v předsevzetí, nebyla bytostí tvůrčí: povzbuzovala a podněcovala jiné, aby měnili v kulturní činy to, co se tajilo v citových hloubkách její duše, vzlétající ke trůnu božímu blíže než i nejlepší z jejich vrstevníků. Čestnou přímou pevné své povahy dovedla vztyčiti proti pánovitému násilnictví barbarského panovníka a tím povznesla vůbec cenu uvědomělého ženství uprostřed lýtých milostnic a krvelačných tyranek. Odříkavý názor přísné řeholnice prosadila proti královské vůli a vyvodila z něho nové důsledky duchovní: zasvětila lidské srdce tajemství bolesti a oběti. S předním básníkem svého věku hovořila jako bytost rovná, ba určovala směr jeho tvoření: zahazuje nepřehlednou řadu inspirátorek v poesii. Poskytovala z nejlepšího, co žena může dát, a to v hrůzných

dobách, kdy ženství hynulo buď v marné trpnosti nebo v živočišném sebesnížení, — nezaslouží, aby byla perem historikovým občerstvena její legenda?

(1907)

KATEŘINA SIENSKÁ, SVĚTICE A HRDINKA

*Sieno, ó, ty trůníš v glorií
na slunných výšinách, a větrové
kol tebe dují dech jak volnosti,
ty toskánská kolébko umění.*

— — — — —

*Jak často zastavil jsem kroky své
u fontány tvé, Brandy, zamyšlen,
jež na vodu, na jasnou bohata,
jak na vzpomínky, z kterých záře jde.
Pod vysokými těmi oblouky,
chlad hledaje, se Dante zastavil,
on vzpomněl na ně v božské básni své,
a stříbrné ty vody vlačily
ret Kateřiny, velké svatě té,
ten ret, z kterého taká výmluvnost
se linula, že cirkve knížata
a papež sám své hlavy sklonili
před prostou dívkou, dcerou barvíře;
v tak velký oděš, svatý majestát
Bůh robu svou, pokornou v čistotě.*

Julius Zeyer: Pia de' Tolomei.

ZJARA roku 1885 viděla Siena, »město věčného jara a půdy vždy rudé planými růžemi«, jak zpívá starý básník, podivuhodnou slavnost. Město vyzdobené koberci a zelenými girlandami čekalo s pýchou a dychtivostí na slavný návrat veliké své dcery, jejíž panenské kroky kdysi vyšly z něho, aby patřily odtud celé církvi a všemu křesťanstvu. Konečně přiblížil se průvod za hláholu zvonů všech chrámů. Bratrstva laiků zahajovala procesí, bratří a sestry klášterů následovali zpívající slavnostní žalmy; pak kráčelo, zahaleno leskem svéc a oblaky hustého kouře, kněžstvo města; v zástupu žáků a příbuzných oslavované světice nesli dva členové řádu dominikánského z kláštera Minerva v Římě na

příkrově pokrytém bohatými hedvábnými látkami bílou lebku blahoslavené Kateřiny Sienské, druhdy prosté dcery barvířovy Kateřiny Benincasa, jejíž čisté tělo před pěti lety v Římě bylo pohřbeno. Za příkrovem se svatou relikvií, třesouc se pohnutím a věkem, opřena o rámě Alessy, žákyně Kateřininy, klopytavě šla téměř devadesátiletá stařena Lapa Benincasa, rozená Puccio, matka světice. A jako podle slov evangelia přistoupila kdysi k Ježíšovi žena a chválila jej řkouc: »Blahoslavený život, který tebe nosil, blahoslavení prsové, již tebe napájeli«, tak nyní přicházeli k vetché stařeně mnozí se slovy: »Jak jsi blažená, že můžeš zřítí vznešený triumf, ježž republika připravuje tvé dceři!« Šlechta městská a úřadové končili průvod. Páter Raimund z Kapue, zpovědník a učitel, rádce a životopisec Kateřinin, přijal lebku světice a pohřbil ji v chrámě svatého Dominika, v kterém jeho začka a chlouba tak ráda vždy pobývala.¹

Od oné slavnostní chvíle uctívání Kateřiny Sienské navždy jest zabezpečeno; církev i italský národ, papežství i dominikánský řád hlásí se k ní jako k své světici; malíři zpodobují její tajuplné zasnoubení s Kristem, básníci vlašští i latinští opěvují skutky její lásky a milosrdí; mystická filosofie vzhlíží hrdě k jejímu dialogu »O prozřetelnosti boží« a italské písemnictví jmenuje s pýchou její listy; poutníci zavítavší do Sieny hledají v dominikánském chrámě fresky Sodomovy, zobrazující její legendu a v ulici dell'Orca malý, skromný domek, kdysi náležející barvíři Jakubu Benincasa. Všichni, kdož čtli výmluvné její dopisy osvětlené svatými blesky hněvu a rozhorlení, všichni, kdož se zamyslili nad bouřlivými osudy jejího třiatřicetiletého panenského života, všichni, kteří našli její jméno v dějepisu církevním a ve vývoji i v dějinách písemnictví italského, všichni, kdož dali se okouzlovat něžným půvabem legendy, ať již katolíci či protestanti, ať milovníci přísné pravdy dějinné či duchové umělecky vnímaví, podivují se vřele a upřímně té prosté dívce, jež

hovoříc s Bohem, nezapomněla opravdově mluvit s lidmi, která v mystickém rozjímání neztratila smyslu pro pronikavou obrodu veřejného života, jež spojovala vždy hrdinství kontemplace s hrdinstvím činu, lásku odpouštějící s láskou trestající, jež byla pannou bojovnou, než se stala pannou vítěznou, která nezapomněla nikdy, že serafové ozbrojeni jsou ohnivými meči.

Dva neobyčejné typy života ženského spojeny jsou v její osobnosti nerozlučně, splývající v obdivuhodnou bytost; pevně vyhraněný, až vášnivý život citový sdružen jest v Kateřině Sienské s bohatě vyvinutým životem volným. Jak vášnivý svůj cit, tak nezdolnou a pevnou svou vůli projevuje Kateřina Sienská v oněch vysokých oblastech, kde všecka duševní činnost nabývá peruti a síly, v kruzích života náboženského. Kateřina Sienská žila tento život vášnivě a hluboce, poctivě a upřímně: není pro ni vůbec kromě něho života jiného, proto náleží jí po právu název světice. Žila jej však též složitě, pojímajíc jej netoliko osobně a mysticky (v »Dialogu« a v některých dopisech), ale i sociálně, všeobecně, hierarchicky (ve většině korespondence a ve veškerém působení církevně politickém). Dovedla dokonale sloučiti náboženskou vášň srdce, opojeného tajemstvím, s propagandou církevní, která touží každou myšlenku vštípití duchovnímu zřízení společenskému. Nedovede si představití Boha bez církve a církve mimo Boha; jejímu pravověrně křesťanskému názoru jsou to dva souvztažné pojmy jako nebesa a země, duše a tělo, dvě svrchované hodnoty, které se nutně doplňují. Co dotud bylo v církvi znepráteleno, smíruje vítězně; co dosud si nerozumělo, vyrovnává. Dotud žili uprostřed církve (a namnoze i mimo ni v chmurých končinách kacířství) buď vášniví mystikové zaujatí osobním poměrem k Bohu a vesmíru, začarovaní v kouzelný kruh svých neklidných nejistot, stravovaní ohněm své lásky k Bohu a lhostejní k útvaru společnosti; a stranou od nich vytrvalí organisátoři, důslední církevníci mravních a politických záměrů,

kteří usilovali uskutečňovati království boží na zemi a ve státě, v chrámě a ve škole; stýkajíce se slovy a hesly, nedovedly se obě skupiny setkati v myšlenkách a činech a nedovedly si porozuměti.

Tu přišla Kateřina Sienská s čistým čelem, na němž posud plál mystický polibek Ježíšův a s dělnýma rukama, na nichž hořela ještě čerstvá stigmata symbolických ran, a přinesla smír: byla v ní zároveň Teresa à Gesu i Jeanne d'Arc, Matylda z Magdeburka i Hildegarda z Rupertsberge; v jejích modlitbách hořel zápal Bonaventurův, a v jejích veřejných listech bila prudkými údery kněžská důslednost Řehoře VII.; její sny byly dědictvím »serafického otce« Františka z Assisi a její činy byly uskutečněním politicko-církevních plánů sv. Dominika.

Tímto souladem obou dotud rozloučených náboženských světů podobá se Kateřina Sienská namnoze Dantovi; sdílí se s ním o rozhodnost a neohroženost slova a činu, avšak liší se od něho oddaným a přátelským poměrem k současné církvi a papežství, jimiž neodvislý duch Dantův hněvivě pohrdl, nehledíme-li ani k rozdílu mezi prostou dívkou sotva znalou psaní a čtení a mezi hlubokým myslitelem, proředším všemi stupni scholastiky i proletěvším veškerými sférami křesťanského mysticismu. Tyto oba trecentisty slučuje i postavení literární: oba přinášejí ve svých krajně rozdílných dílech základy nové italstiny. Dante vyvrcholuje veršový »dolce stil nuovo«, v němž splývaly světské prvky rytířské s učeností církevní, erotická smyslovost s odtažitým jinotajem, a dává mu nový obsah a svěží zbarvení; Kateřina Sienská dovršuje a svalnatou lidovostí zúrodňuje asketický sloh toskánský, tvoříc tak první vzornou klasickou prosu italskou, takměř současně s humanistou a pohanem Boccacciem, jehož »Decameron« položil základy moderní vlaštině netoliko vládnou a zdobnou periodou výpravnou, ale i jadrným dialogem lidově přirozeným. Ale i »třetí koruna Florencie« z trecenta, Francesco

Petrarca blíží se poněkud Kateřině: oba nadšení Italové bojují neúnavně pro povznesení slávy Říma a své vlasti; Petrarca u císaře Karla v Praze, Kateřina Sienská u papežského dvora v Avignoně, Petrarca zvučnými řečmi vyškolenými na mistrech antických, Kateřina plamennými výzvami a důraznými prosbami, jichž naléhavost byla vychována na evangeliu. Petrarca přeje si, aby slova jeho ozářena byla odleskem starého Imperia, Kateřina žádá, aby věty její zboceny byly krví Kristovou. Řím, o jehož slavné vzkříšení usiluje Petrarca, jest úplně jiný než Řím snah a činů Kateřininých; Petrarcovi jest městem zříceného fora, poloscutého Colossea, městem Vergiliovým a Ciceronovým, Kateřině »zahradou skropenou krví mučednickou, městem obrozeným v Kristu«, podobně jako kdysi Jan Zlatoústý podivoval se Římu pouze proto, že jej »Pavel za svého života velice miloval, že tu hlásal víru, skončil své dny a zanechal své tělo«.

Tak stýká se Kateřina Sienská v myšlenkách i záměrech s hrdiny své doby, zachovávajíc vždy hrdinskou samostatnost. Jako rekyň kráčí světice stoletím a zemí rozbouřenou v popředí svého lidu; hovoří ve chvílích rozhodných v mracích s Bohem a v hodinách nutnosti s mocnými tohoto světa, s vladaři, s papežem, s kardinály; všichni sklánějí čela před prostou velikostí jejího zjevu. Zabýváme-li se osudy této rekovně bytosti, byl jen ve všeobecných obrysech — a to jest cílem naší stati — nemůžeme se, zcela jako současníci Kateřinini, neobdivovati *duojimu* žití, životu světice a životu hrdinky, jaký vedla »benedetta Vergine e Madre di mille e mille anime« — svatá Kateřina Sienská.

*

První dětství svaté Kateřiny, dcery Jakuba Benincasa a Lapy di Puccio di Piagenti, spřízněné se slavnou rodinou Borghese, nese smírný a lahodný ráz, vyznačující Sieňany v umění i životě. Již staré kroniky líčí smavý pohled krajiny, lahodné barvy 23

jejích bylin, střídání vážnosti a líbeznosti Apenin na obzoru, zmiňují se o lidu živém a svobodném, o útlých, plavých pannách; dějepisci umění shledávají týž typ půvabný, vroucí a mírný na Madonnách Ducciových a Ambrogia Lorenzettiho. V takovou pannu vyrůstala zvolna hnědovlasá Kateřina v ulici dell' Orca ve stínu dílny otcovy. R. 1352 jako děčko pětileté viděla Krista ve snách po prvé, a již tehdy zdála se jí askese ztělesněná řádem dominikánským žádoucím cílem. Brzy poté, ne nepodobna Tereze à Gesu, která se sedmi lety chtěla prchnouti mezi Maury za misíí a pak alespoň zasvětila se zcela Kristu, učinila slib věčné lásky nebeskému ženichu. Dospívajíc pocítovala nejen slasti nového života, ale i všecka zrážející pokušení. Její družky i sestry nosily krásné šaty, ďábel přišel a přinášel jí ještě krásnější se slovy lstnými a vábnými, ale Kateřina rozhodla se pro nejkrásnější šat, jež slíbila jí královna nebes. Její sestry a družky byly milovány a vdávaly se, šlechtný mládenec ucházel se o ruku Kateřininu podporován její matkou, ďábel připomínal jí Rebeku, Leu, Rahel; dívce samé se zdálo, že její duchovní ženich ji opustil, ale zůstala mu věrna. Posléze přemohla všecka pokušení askesí; spodní její zíněný šat skrýval železný řetěz, lůžko její podobalo se rakvi; zeliny, ovoce a chléb byly její jedinou stravou, bičování a posty kořením; krásné hnědé kadeře byly ustříhány. Od r. 1362 byla členem sester třetího řádu sv. Dominika, které žily mimo zdi a sliby klášterní a jež lid nazýval podle černého pláště »mantellate«, její komůrka v rodném domě byla nejpřísnější celou.

Odměna Ježíšova byla však sladká. Jako výjevy z obrazů primitivů, malované spíše vroucím srdcem než technicky vycvičenou rukou, působí příhody z jejího duchovního styku s Kristem, o nichž současné životopisy její vyprávějí obšírně a pohnutě. Kristus přicházel do její komůrky, procházel se tiše, pak usedal k ní na lavičku a čítal s ní z breviáře, dovolil, aby jako Magda-

lena pokorně sedla k jeho nohám, nastavil svůj bok, aby pila z něho zdroj věčné lásky. V masopustě slavila sňatek se Spasitelem a dostala od něho prsten, všem jiným neviditelný a hlubokou lásku svou směla mu opětovaně vyznávati horoucími slovy. Ježíš přišel, otevřel její levý prs, vyňal srdce a zmizel: v nejvyšší ekstasi, jež zbavovala tělo tíže a jež zastavovala činnost smyslů, prožívala světice vášnivě tento sladký akt, symbolisující poslední cíle citění a snažení mystického. V rozkošeplném vytržení mluvila Kateřina hlasitě nadšenými modlitbami s Bohem; tak vzniklo 26 modliteb zaznamenaných uředníky, tak vznikly některé z jejích nejkrásnějších listů a hlavní dílo její mystiky »Il Dialogo della Divina Provvidenza«.

Jako vůdčí motiv ekstatických těch projevů vrací se stále slovo láska, skoro novoplatonsky nořící se v nekonečné náručí Boha, jenž se dá poznati a pocítiti pouze nesmírným milováním. Pro serafický svůj názor nalézá sama význačná slova a velkolepý obraz: »Duše, jež pozná svou nicotu i to, že vše dobré jest v Tvůrci, opouští všechny tvory, vrhá se zcela do bytosti Tvůrcovy, a proměňuje se do jisté míry sama v Boha pozorujíc, že láska v ní denně se zmnožuje; a tak nemůže na nic mysliti než na Boha, nic milovati než jeho; všecko stvoření a sebe samu zří však a myslí si pouze v něm, jako ten, jenž vrhl se do moře a pluje pod vodou, nic nezří a ničeho se nedotýká než vody; podobu věcí, jež jsou mimo vodu, může ovšem viděti, ale jen ve vodě; a láska boží jest tiché hluboké moře.«² Tak jest Kateřina, zbudovavši všecko poznání a chápání Boha výlučně na základě lásky, »l'anima innamorata di Dio«, duší zamilovanou do Boha, jak říká stará italská mystika. Výrazem této víry provázené svrchovaným smyslovým vzrušením jsou výkřiky »Gesù dolce, Gesù amore«, jež rušíce tekst a vymykající se z celkové stavby prožehují všechny její dopisy, i ony, jež slouží spíše církevně politickým snahám než mystickému osobnímu citění.

Největším dílem extatického serafinismu jest její »Dialogo della Divina Providenza«, jedna z knih, o nichž věřícím se zdá, že andělé zapomněli je na zemi. Dílo, jež uvádí se někdy též pod titulem »Libro della Dottrina data per la persona di Dio Padre parlando allo intelletto della gloriosa e santa vergine Caterina de Sienna« (»Kniha o božské nauce svěřené osobou Boha Otce v rozmluvě s myslí slavné a svaté panny Kateřiny Sienské«), vzniklo teprve r. 1378 (vydáno o sto let později r. 1472), když Kateřina provedla smír s Florencií, patří však obsahem i slohem úplně v období jejího mystického zasvěcení. Rámec rozmluvy se Stvořitelem dán jest duchovní skutečností ekstase; není však literárně zužitkován a umělecky proveden. Dovednost dialogická chybí prostému plodu mystického vytržení, Bůh mluví skoro nepřetržitě sám, vykládaje učeně a skoro školsky základy křesťanské moudrosti; úzkostná toužící duše sotva se odvažuje klásti otázky a tázati se po vysvětlení, jest pasivní, pokorná až do nečinnosti. Dialogu chybí stavba logická, proudy odtažené dogmatiky valí se v něm široce, a silné větry mystického nadšení dují tu prudce; vše vedle sebe, bez rozlišení, učlankování; teprve počátkem XVIII. věku rozděluje Girolamo Giglio, soustavný vydavatel a jazykový obránce děl Kateřininých, »Dialog« ve čtyři oddíly (o náboženské moudrosti; o modlitbě; o božské prozřetelnosti; o poslušnosti), které posléze vyúsňují v žhavé proudy patetických modliteb.

Tento nedostatek vnitřní stavby liší »Dialog« nevýhodně od jiných mystických děl křesťanských, která nad něj vynikají jak podrobností psychologického rozboru, tak přesnou stavbou vidin a snů s klenbami uměle rozvětvenými a s fiálami chvátajícími stupňovitě k výšinám. »Dialog« Kateřinin lze sotva srovnati s klasickými knihami španělské mystiky a nejméně s duchovními arcidíly Terezy à Gesu, ať pomýšlíme na náboženskou sebestitvu »Autobiografie«, či na zázračnou methodiku »Vnitřní tvrže« neb

»Cesty k dokonalosti«. Avilská básnička sleduje krok za krokem duši stoupající po schodišti vidin do nebes; vymezuje přesně, s věcností až mrazivou, kterými stadii kázně a jakými oblastmi ekstase třeba projít srdci, jež touží spočinouti v milosti Nejvyšší, pronikavě odlišuje jednotlivé pásy podobné řídnoucím vrstvám vzduchovým, kudy letí křesťanská naděje a láska až k podnoží trůnu božího — disciplina rozumu i vůle, zkumná znalost nejskrytějších závitů myšlenky i citu, obtížné mudřectví sebeovládání jsou jako přísný jas odpoledne říjnového rozprostřeny na každé straně světice kastilské. Toho všeho nedohledali bychom se v »Božské prozřetelnosti« od Kateřiny Sienské: jedním vášnivým rozmachem křídel ekstatických ocítá se Vlaška bezprostředně tváří v tvář Bohu beze všech stupňů mystického vývoje. Ale srovnání samo jest nespravedливо, jako bylo by mylno měřiti naivní fresky Sieňanů Lorenzettich úchvatnými komposicemi Grecovými: mystika Kateřinina vyrůstá z lidového primitivismu prosté duše křesťanské, mystika Terezina zraje na starém, mnohonásobně štípeném kmeni šlechtické kultury španělské, rafinované v mravní sebekázi i v analýze vlastní duše.

Rozhodně nevyrovná se Kateřinin »Dialog« zdaleka jejím listům, neboť zachycuje jedinou stránku pisatelčiny osobnosti. Jest v něm světicí, nikoliv též hrdinkou, dumá, leč nehřímá, nemůže projevit svůj úchvatný dar řečnický, burácející tolik v jejích dopisech. Rozprava »o božské prozřetelnosti« netvoří nové formy literární, jako Kateřinina korespondence, nýbrž řadí se prostě mezi ostatní četná díla asketického písemnictví, jehož se v XIV. i XV. věku pilně účastnili františkánští i dominikánští horlitéle.

Dříve než vstoupilo náboženské nadšení Kateřinino do služeb propagandy národně církevní, stalo se pokorným služebníkem křesťanské dobročinnosti a lidumilství, dříve než Kateřina Sienská hojila rány a jízvy církve a otčiny, vymývala a zavazovala

pečlivě kvasící vředy chorých bližních. Asi s dvaadvaceti lety zaměnila službu Marie se službou Marty a jako Marta žije v myslích i těch, jimž ostatní její význam jest neznám. Chléb, jež přinášela nuzným, pod dotekem jejich rukou zveličoval se mnohonásobně; voda, již občerstvovala nemocné, měnila se ve víno: tyto zázraky, opakující věrně divy na svatbě v Kani Galilejské a na pustině u jezera Genezaretského, shrnují symbolicky její dobročinnění. Bolestné a namáhavé ošetřování nemocných, pokrytých vředy plnými hnisu a zápachu, posvětila pro vždycky, jako posvěcuje hrdina každý zdánlivě nedůstojný lidský úkon tím, že jej koná, aniž ponižuje důstojenství svého hrdinství. Všichni, kdož budou seděti u lože těžce nemocných, obvazovati je, vymývati jejich nakažlivé rány, budou vzpomínati krásných slov, jež pronesla Kateřina Sienská k výčitkám své matky, když dceři poukazovala k morovým skvrnám, vzešlým z ošetřování nevlídné, hrubé ženy, nevylečitelně nemocné: »To jsou mé růže«. Dokud budou zřizovány morové lazarety, budou ošetřovatelé klesající na mysli pamatovati na světici, která za moru v rodném městě úplně odvykla si hnus »nad těmi tvory, pro něž zemřítí Ježíš uznal za dobré«. Jak vysoko stojí tu, mluveno ironickou řečí učeného jesuity A. Baumgartena, Kateřina Sienská nad urozenými a krásnými svými současnicemi, jež se před morem uchýlí na líbezný zámek venkovský, aby tu poslouchaly a vyprávěly kluzké příběhy »Decameronu«.

Ale úkol její byl větší. Obrat, jenž počátkem sedmdesátých let provede se v mysli Kateřinině a jenž ji vede z asketické komůrky do bouří církevních a politických, zbásněn jest krásně v legendě. Ježíš přišel k ní a pravil: »Věz, má dcero, že čas, ježž na této pouti máš ztráviti, stane se skvělým a slavným podivuhodnými díly, jež ti dám provésti a nevidanými dary, jež ti propůjčím, takže nevědoucí užasnou a neuvěří. — — Roznítím tvé srdce takovým zápallem pro svoji čest a pro spásu duší, že tak-

řka zapomínajíc pokorné skromnosti svého pohlaví, budeš pracovati bez rozdílu pro obrácení mužů a žen, aniž se budeš znepokojovati pro námahu, jež jest spojena s vykonáváním tohoto úřadu.« — — Kateřina odpověděla skromně: »Tys pán můj a Bůh můj; já jsem tvá pokorná služka, tvá vůle věčná buď se mnou na věky.«

Za symbolem legendy skrývá se kus psychologie dějin. Kateřina, tehdy již obklopená mužskými i ženskými žáky, tvoříc střed duchovního života v rodném městě, podporována řádem dominikánským, jehož plány uskutečňovala a vážnost zvyšovala, přesvědčena o svém zvláštním poslání mystickou stigmatisací, kterýžto tajemný děj prožila se vši vášní a vzrušenou obrazivostí své povahy, jala se přemýšleti o obrození církve a papežství. Domácí války papeže s italskými městy a státy, zajetí v Avignoně pokořující papeže Francií, mravní rozvrat v kněžstvu podlomily sílu církve v XIV. věku. Nejlepší duchové doby v Itálii, Francii, Německu i Čechách přemýšleli o tom, jak, podle slov Matěje z Janova, bylo by možno »vrátiti církev Kristovu ke zdravým a jednoduchým začátkům jejím«. Karel IV. sdílel se o svůj sen s Kateřinou Sienskou, která měla ohnivá a nadšená slova jeho oblíbených kazatelů Konráda Waldhausera a Milíče z Kroměříže. Karel IV. i prostá dcera města, jehož vzpouru kdysi mu bylo pokořiti, věřili, že obroda křesťanství musí se provésti uvnitř církve, se souhlasem papežství, posílením jeho moci; oba byli nadšenými obhájci práv papeže římského, netušíce ani ve snách, že dílo, jež chystali, provede budoucnost proti Římu a papeži, proti církvi a dosavadním formám křesťanství. To, co jejich oddaná a věřící srdce cítila jako pravdu, bylo v jejich době již klamem: papežství dohrávalo svou úlohu; reformace stávala se nutností. Karel IV. ani Kateřina Sienská nebyli by jí porozuměli, tak jako nerozuměli oba jinému velkému hnutí času: renesanci.

Kateřina pojala plán obnovy církevní složitě a důsledně, všestranně a různě. K všeobecně křesťanským tužbám přidružila tužby význačně italské a papežské: usilovala o dokonalý smír Itálie s papežem a o návrat papežské stolice z Avignonu do Říma. Smír italských měst s papežem byla první veřejná úloha dívky, která již ve svém rodném městě mnohokrát upokojovala věčně rozvaděné strany. Mezi proradné republiky, mezi lstná vojska kondotierů, mezi lakotná města kupčků, mezi pikle sobeckých diplomatů vrhala své listy, hlásající zprvu málo populární smír s papežem. Od r. 1374 do r. 1378 povstávaly Florencie, Pisa a sdružená města středoitalská proti papeži, branná moc byla přichystána, vzbouření v městech proti papeži roznícena, sbor kardinálů nesjednocen. Kateřina, již mír byl vlastním odkazem Ježíšovým na zemi, psala, vyjednávala, cestovala, řečnila.

Tehdy vznikly její nejnadšenější listy plné hněvu a lásky, plné víry a rozhorlení; v rozrušení a ekstasi, v okamžité náladě a pod tlakem okolností diktovala je klášterním svým sestřám, umějíc sama sotva čísti a psátí. Všechny 373 její dopisy, vydané po prvé r. 1092 a plnicí v kritickém novodobém vydání Nicola Tommasea čtyři svazky, začínají se stereotypně »ve jménu Ježíše Krista ukřižovaného a sladké Marie« a končí buď prostým »altro non dico«, neb zbožným přáním »zůstaňte v sladké a svaté lásce boží«. Jaké jest tu bohatství tónů a motivů! Vedle útočnosti kněžské sladký úsměv serafův, vedle učeného bohosloví prostoduchost lidu, vedle vroucí modlitby přísnost společenská. Nadšený znalec vlašského písemnictví epistolárního³ vidí v listech těch přímo oslavení lidové povahy vlašské s podivuhodnou slohou jejích vlastností: Kateřina jeví se tu pokorná a velkodušná, rozvázná a smělá, blouznivá a plná smyslu pro skutečnost, dumavá a činnorodá, vniterná a ke každému boji ochotná, vytrvalá v přimluvě a neohrožená v obžalobě. V řeči od přírody jemné a kultivované nikoliv knihou, nýbrž hovorem, objevuje se všecko kouzlo

plynného a bystrého nářečí toskánského, jeho epická názornost, jeho smysl pro přírodu, jeho mohutná obraznost. Tyto listy, psané prostoduše a bez jakékoliv učené neb slohové průpravy, bez účelné techniky, bez slovesné tradice, jsou čistým dílem uměleckým, jako jím jest prstonárodní píseň, lidová keramika a vyšívání. Kdyby se byl kdosi tázal Kateřiny Sienské, kde se naučila svému umění, kde poznala výraz pro své listy, byla by odpověděla asi podobně, jako odpověděl její velký krajan Domenico Beccafumi, básník v hnědém a šedém mramoru mosaikovém chrámu v Sieně. Kdysi podle zprávy Vasariho procházel se bohatý jeden občan sienský po břehu Tressy a spatřil mladistvého pastýře, jenž koncem své holi kreslil uměle do písku. Tázal se ho, kde se naučil kreslení. Hoch ukázal k přírodě před sebou a řekl: »Neměl jsem jiného učitele; zatím co mé stádo hledá potravu, bavím se tím, že zobrazuji brzy v písku, brzy na velkém kameni, co zřím.« Z pastýře se stal pak sladký mistr Domenico Beccafumi.

I Kateřina Sienská kreslila ostrými rysy do svých listů, co pronikavý její zrak zřel v přírodě, co zřel v lidských srdcích. Kolik tu jest bezprostředního pozorování života a společnosti! Co uvádí se z Písma svatého, jsou úryvky z knihy modlitební; co cituje se ze Svatých otců, jsou drobty chycené z výkladu zpovědníků; výklad evangelií jest samostatný a prazvláštní, jako vůbec Kateřina nevyhýbá se až groteskním podivnostem v nápadech i metaforách.

Mezi těmito dopisy, jichž adresáty jsou kardinálové i válečníci, královny i papež, lakotný žid i obávaný lupič, prostí měšťané i šlechtické starobylé rodiny, dlužno rozeznávati dvě odlišné skupiny. První shrnuje listy všeobecně náboženského obsahu, mystické úvahy a duchovní útěchy, psané krví horoucího srdce a slzami radosti nad splyváním s Bohem; listy, které zmužile povznášejí se nad pozemské utrpení a životní žal; listy plné

oddanosti, víry a naděje. Druhá skupina obsahuje dopisy po výtce politické, vzešlé ze situace veřejné, napomínající, povzbuzující, vyjednávající a kárající; psané řeči a obžaloby, výčitky a hrozby, zapřisahání a důtky. Se všemi, královnami i papežem, signoriemi republik i kardinály, mluví Kateřina jako rovná s rovnými, bez bázně a ostychu, mužně v nemužné době, hrdinsky v čase zbabělosti. Tento mužný hlas prosté dívky zatřese celou Itálií; uposlechno ho Pisa, uposlechnou ho města střeďoitalská, uposlechno ho i sama hrdá Florencie, r. 1378 uzavřen jest mír s Florencií, a města všecka jsou uvedena v soulad s papežem.

Současne provedla Kateřina druhé velké dílo svého života: dosáhla návratu papežova z Avignonu do Říma. V úsilí tom, které zajalo dvacátý devátý a třicátý rok jejího života, byla nadšenou mluvčí národních snah italských i vlastního přesvědčení o svrchovanosti Říma, »města obrozeného v Kristu« a nepřetržité své naděje ve věčný mír v Itálii. Petrarca měl její ideál, nikoliv její odvalu. Papežskou tiaru nesl Řehoř XI., učený zbožný muž, bledých rysů, útlého těla, slabé vůle, poslední papež francouzského původu. Mínil se sám vrátiti do Italie, ale bál se neklidných a vášnivých časů, a bál se i odporu kardinálů. Kateřina nebála se ničeho, stůj co stůj chtěla vysvoboditi církev z čarovného kruhu avignonského, ve který ji zaklel Filip Sličný. Hned její první listy Řehoři XI. byly důrazné. Nepomohly nic, odpor kardinálů, o jejichž počestných úmyslech Kateřina právem pochybovala, byl příliš silný. Skončivši poněkud záležitosti ve Florencii, umínila si pospíšiti do Avignonu. Její vystoupení ve sboru kardinálů bylo dramatické. Hle, tu sedí krásní a vybraní Francouzové, plní úsměvů a hry, někteří mezi nimi jsou posledními dědici staré kultury rytířské a její sladké milostnosti, někteří časnými vyznavači raného humanismu. Mluví francouzsky i latinsky; languedokem si šeptají potají o svých milenkách. Dívka z lidu v chudém poutnickém šatě, s rysy vyhublými postem i cestou, vstupuje

do síně; blíží se k papeži, ježž zná, a jenž ji chrání. Pak promluví slova hněvu a vytržení, výčitek a výstrah, nikdo nerozumí jejímu toskánskému nářečí, každý cítí její drsnou velikost, její lidové hrdinství. Dávají si tlumočiti její věty: mluví o mravním poslání křesťanství, o slovech Kristových; o míru a Římu; káře papeže pro nepotismus a nedostatek zmužilosti; vytyká prelátům jejich sobectví a naráží na jejich milenky, jež jí byly ukázány na ulici, jak se jí posmívají. Nikdo se neshoduje s ní, papež chvěje se před touto silou slova božího; kardinálové by rádi odporovali, ale vidí, že papež tohoto Eliáše v dívčí postavě chrání. »Jest krásným svěděctvím pro Řehoře XI.« praví dějepisec papežství L. Pastor, »že Kateřina směla tak otevřeně mluvit, pro Kateřinu, že tak mluvila.« Nezískavši sboru kardinálů, ale naklonivši papeže, vrací se domů, kam ji volají domácí politické záležitosti; doufá ve zdar svého podniku. Dne 17. ledna 1377 vrátí se papež Řehoř navždy do Říma. Kateřinino dílo jest provedeno.

Světice nepředvídala sice politického dosahu svého úsilí, nelekala se však ani hrozivých důsledků. Řehoř XI. zemřel brzy po svém vjezdu do Říma, bledý Francouz zasteskl si po své domovině; vypráví se, že na smrtelném loži varoval před Kateřinou. Po jeho smrti nedovede se konklave sjednotiti, italští kardinálové zvolí Urbana VI., francouzští preláti rozhodnou se pro Klementa VII. Nastane papežské dvojlvládí, jehož temné stíny padají i na českou půdu. Kateřina jako Italka postaví se rozhodně na Urbanovu stranu, na níž stojí i císař Karel IV. Napíše řadu dopisů Florencii, Perugii, uherskému králi, odcestuje ze Sieny do Říma, aby se nikdy nevrátila domů, její hněv nabývá rozměrů bouře. Mluví v římském sboru kardinálů, schvaluje válku proti Klementu VII., radí k najímání žoldnéřů, získává cizí mocnosti pro své straníky: ztotožňuje politickou věc s věcí boží vůbec. Síla jejího hlasu pomohla upevniti Urbanovo postavení, zdar byl při zbraních, jimž požehnala.

Než zatím co sloužila partikulárním zájmům italským, vzdávala se velikých všeobecných plánů křesťanských. Sen prvních let její veřejné činnosti, nová křížácká výprava, rozplýval se stále v matnější přelud, mocnosti, jež zprvu snažila se získati, odvrátila od sebe v bojích dvojího papežství a pro myšlenku vůbec nebylo zájmu. Tehdy v XIV. věku byla křížová tažení do Svaté země nečasovým klamem; v křesťanstvu nebylo ani rytířské chabrosti, která by byla dovedla vrhati mužnou sílu do pustého jícnu nejistého podnikání — evropští národové nebyli již tak mladí a svěží jako v dobách Petra z Amiensu — ani nebylo nadšení pro záležitosti odlehlé, když naléhavé životní otázky tísnily.

S větším ještě zklamáním pozorovala Kateřina nezdar svého úsilí o mravní obrodu církve, v níž viděla vnitřní obdobu k upevnění papežství v Itálii. Žádala kdysi v listě papeže, »aby vyplel ze zahrady církve páchnoucí rostliny, plné nečistoty a žádosti, naduté pýchou a plnicí zahradu jedem a hnilobou, a nasázel na jejich místo vonné květiny, pastýře a preláty, pravé sluhy Ježíše Krista a otce chudých, kteří na nic nehledí než na čest boží a na spásu duší.« Jindy psala výslovně: »Proto žádá moje duše s nesmírnou láskou, aby Bůh vám odňal svým nekonečným milosrdenstvím všecku kolísavost a vlašnost vašeho srdce a proměnil vás v jiného člověka, toužícího horoucně po obnově, neb jiným způsobem nemůžete plniti vůle boží a jeho sluhů. Moje duše žádá, abyste konal spravedlivost proti spoustě oněch nespravedlivostí, které se živí a pasou v zahradě svaté církve. Když vám Pán propůjčil autoritu, a když jste ji přijal, jste zavázán užívati své moci a síly; nechcete-li jí však užívati, bylo by lépe vzdáti se toho, co jste přijal; to by posloužilo více ke cti boží a spásě vaší duše.« V Avignoně poznala mravní úpadek vyššího kněžstva, v Itálii zřela jej znovu denně, volala po nápravě. Hlasu jejího tenkrát nechtěl nikdo slyšeti, Řehoř XI. neznal činorodého vzchopení se, Urban VI. hledal jen násilné upevnění své

moci, lidové zástupy, jež se daly ovládati vždy mohutným větrem jejích slov, nemohly pomoci. Kateřina byla plna nejistot a pochyb a mnoho hovořovala s Ježíšem o nutnosti nápravy. Nedovedla chápati, že římská církev nemá již síly, aby sama provedla obrodu, že papežský středověký Řím chýlí se k západu. Nemohla věřiti, že oltáře, u nichž sloužila jako bojovnice a hrdinka, jsou zvětralé a ztrouchnivělé; a že brzy nejlepší z těch, kterým by se sama v reformní snaze postavila po bok, budou Ježíši, druhu jejích ekstasí a cíli její panenské touhy, obětovati u oltářů jiných.

V politických zápasech, na cestách, na řečništi ztratila dívka, zemdlená posty a sebetryzněním, všecku sílu; pak přišla těžká nemoc. Uprostřed přátel a žáků, učednic a sester ležela třiatřicetiletá dívka vyhublého a vysíleného těla stařeny na chudém lůžku v Římě s myslí cele obrácenou k tajemství nebes. Ženich její navštěvoval ji častokráte, vídala v nemoci, že zas vyňal srdce její a rozmačkal je, aby jeho krví občerstvil hynoucí církev. Poslední dny ležel na její tváři úsměv a na rtech modlitba díků. V neděli dne 29. dubna 1380 poručila slovy Ježíšovými duši svou v ruce Otcovy, a tak dle slov chvalozpěvu papeže Pia II. »snoubenka blahoslavená k blahoslavenému odešla snoubenci, trojím ozdobena věncem« (*»sic sponsa beata beatum transiit ad Sponsum tribus exornata coronis«*). V rakvi ležela bíle oděna jako nevěsta, jako nevěsta boží byla pohřbena v chrámě dominikánského kláštera Minerva v Římě; jako nevěstu »obdařenou vznešeným věnem vzácného nadání, božské mysli«, slaví ji její rodák a opěvovatel papež Pius II. v kanonisační bule z roku 1462, kterouž jest provždy prohlášena za světicí. Fra Angelico da Fiesole maloval ji v zástupu vznešených panen účastných při korunování Madonny; Fra Bartolommeo našel vznešené, ač poněkud ztrnulé tóny pro výjev panenských jejích zasnub; její rozmarný krajan XVI. věku Antonio Sodoma zesvětlil duchovní ro-

mán jejího života v barevné legendě, psané na zdi její kaple v Sieně.

Zasnoubena s božskou moudrostí a láskou, žije Kateřina jako přední světice v duších věřících; divy jejího milosrdenství vždy zůstanou důkazem obětavosti ženské posvěcené názorem křesťanským; dějiny církevní vyprávějí s nadšením o činorodém hrdinství statečné dívky, kterou letopisec literatury oceňuje jako spoluvůrkyni krásné prózy na prahu vlašského písennictví. Jediněčný souhrn těchto vzácných mohutností, hrdinská a posvátná bytost Kateřiny Sienské, poroste ve zracích věků, které, vzdalující se od forem její víry, přece vždy uznají, že dcera barvíře v Sieně si plně zasloužila slouti nevěstou Spasitelovou.

(1903)

ANNA Z ROŽMBERKA

*Obrázek staré české šlechtičny, rytý do dřeva
pro potěšení všech dobrých
a křesťanských duší*

PÍSEMNICTVÍ českému šestnáctého věku chybějí dva nejvíce žádoucí a nejvíce sladké dary: poesie a žena. Celý svět mihá se v masopustním průvodě literatury tohoto nepokojného století: kněží všech církví a všech sekt, císařské vojsko i loupeživí lanc-knechti; turečtí bojovníci s půlměsícem na praporcích a koňským ohonem na turbanech i křesťanští rytíři, hledající slávy jména božího; potutelní mastičkáři vykřikující výbornost svých herbářů i apaték domácích i zamyšlení hvězdáři, nesoucí pranostyky pod paždím; zběhlí studenti, přestrojení do šatů z latinské komédie i učení knihtlačitelé s lisy a s pohyblivými písmenkami v náručí, ke konci čarodějníci, černokněžníci a čerti; průvod jde s hlukem a s okázalostí, křičí, zpívá, volá, do českých vět mísí floskule latinské, německé i italské, ale okna, za kterými sedávají krásné paní a slečny, jsou tmavá a zavřena. Žena nenaslouchá a nechce naslouchati této zmatené a marné vřavě.

Věnuje-li však poněkud zájmu také psanému slovu, jeví se zcela jinou, než jak spisovatelé bláhového a vášnivého tohoto století ji představovali. Lutherští kazatelé i skladatelé katolických postil, helvetští mravokárci i přísní kněží z Jednoty horlili proti »marnosti žen a panen«, a zachované dopisy českých žen z věku šestnáctého ukazují nám spořivé a rozvážné hospodyně.

Humanističtí učenci, znající Venuši i Evu jen z latinských knih a přeplněných komentářů, kreslili vítězoslavné průvody bláznovství a v nich vozík Venušin, osazený ženami propadlými freji a neblahé milosti, a staré české korespondentky vyplnily své řádky prostými projevy obětavé lásky manželské. Důmyslní skladatelé různých politíí a správoven varovali před vládychtivostí a ctižádostnou ješitností žen, kterouž stará a dávná království zhubena a v niveč obrácena byla, jak mnohé poučné příklady ze starých mudrců a kronikářů vytažené ukazují, a zatím na českých statcích hospodařily rozšafné a moudré šlechtičny, rozmnožující jmění a zboží svých manželů a pánů, bojujících proti Turkům, zapřísáhlým vrahům jména božího a národa křesťanského.

Ba, lze o českých těch paních říci mnohem více: byly zachránkyněmi českých svérázných tradicí, kdežto, podle slov mravokárného kněze těch časů, muži tak zavrhli předků svých mravy šlechtné, jako zavrhli jejich kroje a tak cizích národů přijali zlé obyčeje, jako přijali cizí šaty. Šestnáctý věk znamená v Čechách, podobně jako v celé říši římské národu německého, pronikavý obrat nejen bytu společenského, nýbrž i cítění a myšlení jednotlivcova. Zjemení života citového, produševnění všech projevů jeho, náklonnost k měkké lahodě a něžnému půvabu: vše, co mělo dáti v zemích šťastnějších podklad nové, vybrané, uhlazené a výlučně umělecké kultuře XVII. století a co bylo jen zvláštním odkazem renesance, odklánějící se postupně od původního neobmezeného kultu osobní síly a individuální svobody — vše přichází, byť zprvu zcela nesměle, v druhé polovině XVI. století do oblasti české ode dvora do šlechty, ze šlechty do měšťanstva.

Veliký úspěch a rychlé vítězství mód a mravů francouzských, italských a španělských, do nichž stesky plní všecku slovesnou produkci doby Ferdinandovy i Maxmiliánovy, jsou pouhými vnějšími znaky velikého hnutí evropského, přelévající se na českou

půdu. Proti těžkému a důkladnému pojetí života, jaké vyrůstalo z poměrů sociálních a bylo posvěceno náboženskými tradicemi i rodinnými zvyklostmi i prohráno vůní rodné země a dechem minulých pokolení, staví se názor nový, lehčí, svůdnější, hledící nikoliv ke smyslu, ale ke kráse života, nikoliv k hluboké vážnosti, nýbrž k příjemnému půvabu. Čeští kavalíři, studující na cizích románských universitách, provázející své panovníky daleko za hranice, řídící své diplomatické cesty brzy do Vlach, brzy do Španělska, přinášejí do vlasti nový směr životní. Nebylo souzeno, aby se počalo takto žítí v Čechách: zlé osudy náboženské i válečné přivodily záhy, že přestalo se takměř žítí vůbec.

Leč zatím, co muži konají průpravu pro nový společenský mrav i řád, který neměl nikdy nabyti u nás plné půdy, sedí jejich věrné a počestné ženy u svých kolovratů a zle žehrajíce na brokáty a rasaty, štamety a tabiny, haraše a karmaziny, do nichž oblékaly se dámy u dvora, předou pro své děti táž plátna, z nichž babičky jim samým košilky šivaly. Chrání práv domova proti nástrahám cizoty, krásy domácí prostoty proti svůdnosti vlašské a francouzské, tradiční souvislosti proti prudkému novotářství, kšaftů matek a pramatek proti novotám lehkým a nespolehlivým. Jsou proto milování hodny a roztomilé jako pozdravy domova, a jejich listy, prostoduché a dětinské, komické ve své dětinské úzkosti o věci nejmalichernější a poetické svým patriarchálním poměrem k statku a daru pozemskému, působí zvláštním okouzlejícím dojmem jako milé interiéry minulých věků ve starých museích. —

»Paní kanclířová« Anna z Rožmberka, provdaná z Hradce, naklání si z naivních a srdečných těch korespondentek, jichž řada vrcholí klasickým zjevem paní Zuzany Černínové z Harasova, naše srdce nejvíce: jest skoro směšno, že se nám tolik líbí žena, která dovedla psáti takřka jen o bažantech a kožíšcích pro děti, o hřibátkách a semínku, o tělesných bolestech a škodlivosti dlu-

hů, a jejíž obzor byl uzamčen ve čtyřech slovech, jimiž se obra-
cela k svému choti: »můj znejmilejší jediný panel!«

Roku 1546 přivedli šestnáctiletou princeznu Rožmberskou, dce-
ru Jošta z Rožmberka a Vendeliny ze Starhemberka, i sestru Vi-
léma a Petra Voka z Rožmberka, zaslíbenému jejímu ženichu
Jáchymovi z Hradce na jeho slavný hrad; ženich pro bolesti očí
nemohl ani jeti pro nevěstu, ale jako výtečný diplomat, jenž pa-
trně i v lásce a v manželství zůstával věren svému životnímu
heslu »ke konci prohlížej«, utvrdil a oslavil sňatek svůj zápisy
znamenitými. Již rok poté uměla Anna z Rožmberka, jež přes
všechn svůj hluboký obdiv k manželu a přes všecku oddanou
pokoru nezřekla se dívčího svého jména, psáti velmi rozšafné a
obežretné dopisy úředníkům o kopách grošů a platech kněžských,
a brzy nedaly se listy sedmnáctileté jihočeské aristokratky na-
prосто rozeznati od obšírných dopisů stárnoucí švekrušej její,
panny Mandalény z Hradce.

Rozmilé děcko, které brzo stalo se matkou malého pana Adám-
ka z Hradce, octlo se na velkém a slavném hradě, v ohromném
a složitém hospodářství uprostřed velmi moudrých tchyní a šve-
kruší. Její nejmilejší jediný pán dlel neustále u královského
dvora v Praze; dal za sebou zasílati horoucí listy i výborné ko-
roptve a jeřábky; plnil s radostí vroucí přání mladistvé choti
své, »aby je ve zdraví strávití ráčil« a přinášel domů vzácné a
slavné tituly karlštejského purkrabí, královského komorníka,
tajného rady a posléze nejvyššího kancléře. Anna z Rožmberka,
na niž dámy u dvora časem se tázávaly, a jež skoro nikdy ne-
přijížděla do Prahy, počala psáti, aby alespoň něco měla. Píše-li
o domácnosti, o čeledi, o chovu drůbeže a dobytka, o nemocech
na panství a starostech o děti, referuje se zevrubnou důkladností
zkušené hospodyně, milující fanaticky pořádek a vedoucí přesně
knihy, ale když stýská si do stálé nepřítomnosti manželovy, když
líčí své trpké zklamání, nepřivezl-li kočí psaní od svého pána,

neb když se jí zdá, že deset let již chotě neviděla a když touží, aby »ještě s Jeho Milostí drobet pobyla než umře«, pukají hned těžká pouta dlouhých period, a stesk mladého ženského srdce nedá se ukrýti ani strojeným slohem kuriálním. Někdy stává se vtipná ta hlavička, která si se všemi vnějšími a hospodářskými starostmi dobře ví rady, poněkud sofistickou a rozmile úskočnou, používá strojených praktických důvodů, jen aby její nejmilejší pán vrátil se do Jindřichova Hradce domů. Bohatá dcera rodu Rožmberského a paní z Hradce, která před několika měsíci líbezně se posmívala jakési ženě, již deset tisíc statku »dobývaného s ublížením zdraví tak platno jest, jakoby jak živa peníze neměla«, učí pojednou chotě svého spořiti, na měsíc pamatovati a k hospodářství přihlížeti a nemešká o každé jízdě, ať kamkoliv ji Jáchym podniká s králem, poznamenati, že asi bude těžká a nebezpečná.

Leč zdá se, že malé úskoky nepomohly mnoho. Pan Jáchym z Hradce podle hesla svého příliš k diplomatickým koncům prohlížel, a paní Anna z Rožmberka s oběma dětmi, Adamem, pro něhož časem na muži vyprošovala liščí kožíšek, a malou Aničkou, miláčkem tety Mandalény, stále osamocovala na Hradci. Vrhla se vášnivě do hospodářství, prohlížela vše, zdokonalovala vše, rozuměla všemu. Spětatřiceti lety ovdověla. Poslední cesta pana Jáchyma byla vskutku těžká a nebezpečná, jak jej vždycky varovala; utonul v Dunaji, když most se byl pod ním prolomil; přece jen málo pan kancléř ke konci prohlížel.

Paní Anna hospodařila za děti a vše, čemu se naučila vděčně od švekrůse Mandalény, vzklíčilo desetinásobně. Moudrá správa panství a domácnosti proměnila se v soustavu: z posledních listů této kdysi roztoužené mladé paní jest suché naučení kuchaři Janu Zdeňkovi, jak by »věrně, pilně, bedlivě, spravedlivě a všelijak náležitě se choval při zasekávání, vaření, uschovávání a přinášení jídel«. A přece ani tu není paní Anna z Rožmberka z oněch

žen, jež stále jen vaří a vynalézají jídla, aniž jediná z jejich krmí má svou osobitou příchuť. Paní Anna koření vše zvláštním úsměvným vděkem, tichou radostností prosté duše. Nebylo nikoho, kdo by ji nemiloval a »podle své tiché a krotké přirozenosti lidem mila byla a Bohu se neztratila«. Posledních dvanáct let žila na výminku u syna Adama, jenž dosáhnuv plnoletosti, ujal se sám vedení statků. Nezažila bouří, jež se přihnaly na její rod a na českou zemi. S padesáti lety roku 1580 usnula a byla pohřbena ke svým předkům. »Jimžto milý Bůh rač dáti věčné odpočínutí a nám hříšným u víře potvrzení a ve všem dobrém posilnění a potom v jisté naději dobré a křesťanské skončení a tak konečně s sebou věčné kralování!« (1902)

JEDNA PODOBIZNA Z NĚMECKÉ ROMANTIKY

Charlotta Stieglitzová

VYSOKO nad básníky, kteří dovedli do životné postavy uzavřítí smýšlení a cítění celé své generace, stojí slovesní umělci, jimž božským darem bylo přáno vztyčiti nový kladný typ převtářející skutečnost a určující vzestupné cesty etickému vývoji. Zprvu pokládají současníci takový typ za vzdušný přelud roz-touženého srdce tvůrcova; později sní mladší pokolení o něm jako o cíli příliš vysoko stanoveném, ale nezříká se možnosti do-sáhnouti ho; konečně po dvou třech lidských věcích mění se typ v nejživější skutečnost a sestupuje mezi lidi, aby obohatil a ob-rodil společnost.

Tak bylo za gotické kultury s Dantovou Beatricí; tak v rene-sanci s opačným typem tvořivého ženství, s moudrou a laškov-nou Porcií ze Shakespearova »Kupce benátského«; též obě nej-větší ženské postavy ruské poesie, Taťána Lariná z »Oněgina« a Olga Iljinská z »Oblomova«, již již prošly tímto kruhem jako kladné představitelky ženy novodobé. Podivuhodný ten osud pro-žil na ženách své poesie zvláště praotec vši velikosti moderní, Goethe, ať byly to luzné a prosté zjevy řízené čistým instinktem jako Markétka a Klárka či složité bytosti vysoké mravní kázně z rodu Ifigeniina a Eleonořina. Všem společný jest dobrodějný a jasný rys: řídíce se pudem a citem, jsou přírodě mnohem blíže

než rozpolčení mužové, které opět uvádějí v soulad s přírodou a osudem a tak obdarovávajíce srdce, obnovují zároveň mravní řád; i tehdy, když oddávají se smyslně, povznášejí. Vrstevníci Goethovi nedovedli a nechtěli tomu rozuměti a kárali jedny z postav těch z nemravnosti, přezdívalyce druhým, že jsou neženské a odtažitě. Kdežto však romantikové, dokud se nadobro neodcizili olympsky jasné oblasti Goethově, zasypali tyto hrdinky kvítím, učili se příslušníci generace třetí od těchto žen karakterní krása a mravní spanilosti.

Takto jala se Goetha chápati severoněmecká inteligence dvacátých a třicátých let. Tehdy kralovala v berlínských salonech »klidná a pohnutá« Rahel Varnhagenová, jejíž statečný a světlý soud o otázkách vkusu, mravu a taktu volil za rozhodující měřítko vždy Goetha; tehdy v stárnoucím romantickém světě sršel věčně mladý ohňostroj ducha a verry, který slul Bettina Brentanová a který jiskřivou svou záři bral pyšně z nevyčerpatelného světelného zdroje Goethova; tehdy zcela důsledně proměnila v čin Goethovu nauku o posvěcující oběti ženské mladistvá Charlotta Stieglitzová dobrovolným skonem, který k sobě obrátil zraky a srdce všech vyznavačů nové kultury mravní. V době, kdy někteří radikální mluvčí mladého pokolení, jako Menzel neb Börne, se nepřátelsky odvracejí od Goetha, odsuzujíce ho jakožto lhostejného estéta, jenž nerozumí potřebám a tužbám přítomnosti a jenž přímo brzdí vývoj, uhadují takřka instinktivně osvícené ženy, že Goethova díla, ba všechna jeho osobnost značí novou inspiraci životní. Nebylo tenkrát pouze rozkoší, ale i odvahou, přiznati se takto oddaně ke kultuře goethovské. —

Když r. 1822 poznal jedenadvacetiletý básník Jindřich Stieglitz v Lipsku šestnáctiletou slečnu Charlottu Willhöftovu, dceru bohatého kupce z Hamburka, byla Charlotta neobyčejně zajímavá kráska. »Měla čelo vysoké,« popisují ji její přátelé, »jasné, myšlenkově vyklenuté, otočené hnědými kadeřemi. Výrazný

byl obrys jejího profilu; podlouhlý, úzký nosík, okouzlující ústa. Velké hnědé oči hleděly se statečností, trpytice a jiskřice se. Kolem rtů ležela zvláštní jemně opovržlivý rys.« Byla to snivá idealistka, odchovaná věrou v genia básnictví a vznešenost osobnosti tvůrcovy. Blouznila o pěvci nešťastném a neuznaném, jakým byl Goethův Tasso, jakým byl Jindřich Kleist. Tento romantický typ došel v byronském období nové slávy: po příkladě Lordově stavěli mladí básníci rádi na odív zachmuřené čelo rezervancovo a sarkastický výsměšek opovrhujícího genia; v Německu vyhnal ve 20. a 30. letech Grabbe tyto rysy v pitvornou karikaturu a slavený pěvec let třicátých, Freiligrath, prohlásil znamení Kainovo za znak pravého básníka.

Tehdy přišel Jindřich Stieglitz z Gottink do Lipska, nesmělý filolog a poněkud domyšlivý básník, pronásledován nevinně pro domnělý demagogický přečin a štvaný prázdnotou ctižádostí. Měl vzezření i způsoby poety: hnědý kabát a kvakerský klobouk, přímé a pyšné držení, čelo v oblacích; »miloval Hegela a Goetha, Řeky, pruské dějiny a německou svobodu, ruský život v přírodě, polské nadšení, všecko dohromady«. Jeho nadání nerovnálo se zdaleka jeho ctižádosti; přečetl příliš mnoho a procítil příliš málo. V prvním svazku básní, nazvaném pedanticky »Gedichte zum besten der Griechen«, paběrkoval po Wablingerovi, Chamissovi a Vilému Müllerovi na lánech lyrického filhelenství. Jako Platen, Rückert, trávil ze sladkých plodů, jež spadaly s bohaté hostiny »Západovýchodního divanu« Goethova; v době, kdy Hugo básnil své »Les Orientales«, líčil Stieglitz mnohem chudší paletou a mnohem skrovnějším slovníkem Arabii a Persii, Turecko a Čínu ve svých »Bilder des Orients«; vedle lyriky zařadil tam též dva dramatické pokusy »Den v Ispahaně« a »Sultán Selim III.«. Ale Stieglitz, který viděl celý svět hranolem knihy, pokládal se za velkého básníka, právě tak významného jako neuznaného. A byl přece pouhým epigonem, jenž tráví jen z minulého,

jsa odkázán na milost svých mistrů. Nevyléčil se nikdy ze své životní lži, potřeboval jí k svému bytí, a vnutil ji snadno důvěřivé idealistce Charlottě, jež se do něho zamilovala celou bytostí. Žila jen v něm, toužila se mu poddati jako Katinka Heilbronská svému pánu, chtěla jako snoubenka pro něho podniknouti neobyčejné oběti. Po šest let žili snoubenci odloučení, ale, jak nás poučuje hojná korespondence, kochali se platonsky rozkoší vzdálenosti, která připouštěla pěstění abstraktního obdivu, matného ideálu.

R. 1827 přijal Stieglitz v Berlíně místo gymnasiálního učitele a asistenta při královské knihovně; vše pro zaopatření, ale s vnitřní nevolí. Byl z romantického pokolení, jež v »Lucindě« opěvovalo lenost a jež toužilo po činuprázdné lhostejnosti indických gymnosofů. Práce a povolání zdály se mu urážkou básnického genia, pokládal se, podle duchaplného posměšku Gutzkowova, za titana na řetězu, za Ganymeda, posla Olympu, jenž musí v královské bibliotéce vydávati lokajům a služkám knihy pro panstvo.

Roku 1828 byla svatba básníkovy s Charlottou; zdá se, že básník nepochopil duševní bohatství své choti. Zatím co ona psala do svého deníku »Nevěděla jsem nikdy a nevím doposud, kam bych se měla podíti se vši svou láskou«, hledal Stieglitz velký, důstojný obsah své poesie, hlubokou nenávisť Dantovu, slepotu Miltonovu, žebráckou hůl Homerovu, titanský vzdor Byronův, slovem velkolepou štafáž svého osudu. Při tom nařikal na počet služebních hodin, skrovné služné a nutil Charlottu, aby psala příbuzným i mocným osobám prosebné listy za zlepšení jeho postavení. Jeho básnická práce nepostupovala: pomáhala mu v ní a napsala místo něho do dramatu o Selimovi několik výjevů, jichž on nedovedl provést, ačkoliv byla v básnictví pouhou ochotnicí. Hledala příčinu neúspěchu všude jinde než v mělkosti jeho neplodné duše.

Cítala, že v době, kdy plamenná publicistická výmluvnost Börnova bořila sloupy politického zřízení, kdy řízný vtíp Heinův leptal na všech zpátečnicích a šosácích, kdy studentskou mládeží zachvívalo revoluční hnutí, jest potřebí něčeho jiného než barevného exotismu, honosně ozdobného orientu. Burcovala básníka k skutečnosti a přítomnosti. »Dnes lidé mají srdce světová. To jest to rozkošné, to jest mladistvá doba, v tom jest životní odvaha. Přimkni se k této nové době . . . Tu najdeš pravou látku, v těchto světových zájmech. Nemusíš mluvit mnoho o času a svobodě; tvá celá nálada bude dýchat svobodou.« Stieglitz uposlechl, ale jeho verše »Stimmen der Zeit« nemají ani srdečného vzletu, jež vnesl do svých »Řeckých písní« Vilém Müller, ani opravdovosti, jakou provanul své »Polské písně« Platen, ani ohnivého vzdoru pozdějších zpěvů Herweghových a Freiligrathových; chtěly býti hlasy doby, ale zůstaly deklamací studovny. Chyběly mu úplně »nedůslednost, plamennost, zoufalství šlehaající k nebesům, zarmoucení ke smrti«, jichž po něm žádala, sama jimi své bohaté nitro stravujíc.

Poznala konečně, když ani daleké cesty neprobudily básnického zdroje Stieglitzova, že její zbožňovaný choť trpí hlubokou chronickou chorobou vůle. Byla příliš idealistická, aby byla hledala pro něho uzdravení v soustavné práci, jež prohlubuje a obohacuje talent. Byla příliš zaujata preludem o jeho básnickém poslání, aby ukázala mu k jiným cestám činnosti. Jsouc dcerou věku romantického, jenž věřil v náhlé přerození člověka božskou milostí, nenamítla si, že pouze pozvolné a důsledné působení může trvale přetvořiti bytost lidskou. Veškeré myšlení i cítění její soustředilo se do jediné představy, která, vyvážená z oblasti křesťanského náboženství, zjevila se čtenářce Goetha a básníků romantických v dobovém zrcadlení: Charlotta rozhodla se obětovati. Tak vidíme ji od konce roku 1833 podobnu dceruše venkovského nájemce, u něhož leží malomocný »ubohý Jindřich«

v středověké básni Hartmannově. Všichni již rytíře opustili, nikdo se k němu nehlásí, nikdo v něj nevěří; jen děvčátko znovu důvěřivě přichází, říká líbezně »mîn Gemahel« a umiňuje si, že svojí čistou krví vykoupí rytíře.

Charlotta předsevzala si, že svému choti dá skutečně tragickou štafáž života, nejvyšší bolest, v níž by našel důstojný obsah svého básnění a obrození své bytosti. »Nešťastnějším nemohl by ses státi, předrahý můj milence! Zajisté však šťastnějším v skutečném neštěstí. V nešťastenství spočívá často podivuhodné pozehnání. To sestoupí zajisté na tebe!« Viděla, že klid jest hroblem jeho poesie, doufala, že zoufalství bude její novou kolébkou. V listech duševně spřízněné Rahely Varnhagenové četla filosofická slova o samovraždě, psaná se stoickým souhlasem. Vše bylo rozhodnuto. Letopisec jejího života vypráví: »Když 29. prosince r. 1834 večer přišla domů, odhodila na zem krátký kožíšek a nákrčník, pospíšila do ložnice, zavřela dveře ke kuchyni, kde byla služka, svlékla se, oblékla se do čistého, bílého nočního roucha, napsala několik řádek pro Jindřicha, jimiž vyjádřila svou víru, že mu z neštěstí vzejde nový život a skončila vybidnutím, aby nebyl sláb, nýbrž kliden, silen a veliký. Pak položila se na lože a pevnou, jistou rukou vbodla si do prsou dýku, již si na svatební cestu koupila. Zemřela beze stenu s klidným výrazem v krásné tváři.«

Tak leží před námi čistá a hrdinská, podobna Hedvice z »Divoké kachny« Ibsenovy, která v prvním rozpuku panenství nasadila svůj život pro nicotného ješitníka Hjalmara, a jejíž oběť zůstala nadobro marná. Jindřich Stieglitz, jemuž bylo přisouzeno ještě patnácte let života, nevymanil se ze svého slabošství; psal bezvýznamné básně, truchlohry, cestopisy, bloudil na východě i jihu Evropy, neschopen mohutnějšího dojmu a rázovitějšího postřehu; konečně našel v Benátkách vytouženou romantickou štafáž pro opožděnou smrt muže, který přežil sebe sama.

I jeho současníci znali v něm pouze choť Charlottina, a tím zůstal osobivý básník také v literárních dějinách. Postarala se o to mimoděk též jeho rodina, vydavši z pozůstalosti Stieglitzovy dvě díla pamětní, vztahující se k jeho tragické choťi. Nezáskal-li mnohoslovný a samolibý Jindřich Stieglitz ničeho, když pendantem k listům a deníkům Charlottiným uveřejněny byly jeho dopisy snoubenecké, objevil se v celé své prázdnotě teprve, když L. Curtze odevzdal veřejnosti veršované i prosaické výpisky z jeho vzpomínek na Charlottu, psaných v prvních letech po skonu hrdinčině. Jako Hedvika Hjalmarovi stala se mu Charlotta deklamačním tématem: někdy v blouznění náboženském, jindy ve výlevech jakéhosi filosofického idealismu, ale často s títerností vdovce žebrajícího o soucit, oplakává její zrátu, velebí její obět, slibuje věrnost její památce, ale nikdy nezkoumá v přísné a upřímné sebestitvě, zda vykonává její odkaz. Sem tam kmitne se v nekonečných těchto elegiích pravý básnický obraz a hudebně instrumentovaná nálada, tak když v řeckém bájesloví hledá Charlottiny sourozence, Proserpinu, Eurydiku, Adonise a Ganymeda, nebo když v elegicko-historickém ovzduší Krakova obnovuje své hoře, nebo když se uklidňuje na velkém sarkofágu, jímž se mu jeví Benátky. Celek však — v básnických vložkách nejslabší — jest bezútešná, nestatečná kniha, jež by byla Charlottě vehnala ruměnc zahanbení do ušlechtilých líc.

Avšak nad otevřeným hrobem Charlottiným shromažďuje se výkvět vzdělanstva německého. Sotva se vzdálil pravověrný kněz, jenž pronesl dobře míněnou kletbu, přicházejí v řeckých togách hlasatelé goethovského ideálu humanitního a házejí vavřínovou snítku na rakev Alkestidy, která pro svého chotě sestoupila do Hadu. Je vystřídává s revoluční kokardou na čapce »Mladé Německo« a hlučně, jak jest zvyklé, koná svůj obřad smuteční, jenž jest zároveň apoteosou. Čin Charlottin má v očích reformních bouřliváků význam typický: hle, osobnost, která si proti spo-

čenské mravnosti přiřkla svobodné právo rozhodovati o vlastním bytí a nebytí; hle, statečná vůle, která se vzepřela celou svou vahou mechanické skutečnosti; hle, neohrožená žena uprostřed mužů příliš úzkostlivých! Sebevražda Charlottina nabyla pro mladoněmecké pokolení stejné slávy, kterou přiřkli citoví blouznílkové ze 70. let XVIII. věku skonu mladého Jerusaléma, modelu to Werthrova, neb jakou zahrnula svobodomyšlná mládež reakčního období krvavý čin Sandův na Kotzebuovi. Neposledním důkazem tragické té proslulosti bylo, že dýku vedla ruka ženská; jeť skupina mladoněmecká průkopnicí osvobození ženské osobnosti. Karel Gutzkow byl Charlottinou smrtí podnícen k tendenčnímu románu o »Pochybovačce Wally«, jenž jest fanfárou tehdejšího revolučního feminismu, a věnoval jí nadto nadšenou statkritickou. Bystrý a pohyblivý novinář Theodor Mundt sestavuje z deníků a z rodinných i přátelských dopisů Charlottiných pamětní knihu o své vřele uctívané přítelkyni, nadepsanou »Charlotte Stieglitz, ein Denkmal« a vytváří tím r. 1835 jednu z nejdůležitějších knih celé doby: uprostřed tolika spisů nepravdivých, strojených a přepiatých, v nichž si libovali žáci Boernovi a Heinovi, působí tato propracovaná ženská podobizna mocně svou citovou vroucností a výrazovou prostotou. Jméno Charlottino jde pak světem: netoliko obratný článkář německý Gustav Kühne, ale i dobře zasvěcený francouzský publicista Sain-Réné Taillandier zobrazuje ji s pochopením jako typ, v němž se plně vyhranila německá duše ženská za soumraku romantismu na samém prahu období liberálního.

Třebaže náležela celým temperamentem a citěním spíše pozdní romantice, přece zůstává nerozlučně spiata s dějinami »Mladého Německa«, jehož spisovatelé vytvořili její slávu; dějepisci tohoto hnutí, Proelsz, Brandes, Dresch, věnovali jí zvláštní kapitoly svých knih, řadíce ji po bok Rahele Varnhagenové a Bettině Brentanové. Zvláště Brandes, vystihující šťastně dobovou

syntésu, pojal ji pronikavě jako vysoký mravní příklad celého pokolení; po Brandesových stopách vzkřísil jeho berlínský žák R. M. Meyer ve svých literárních dějinách její obraz a vyvrcholil duchaplnou svou charakteristiku vřelými slovy obrany: »Ve škole slaví se stále ještě vlastenecká sebevražda Curtiova a Kodrova; nuže, odpusťme sebevraždu z lásky ženě, která duševně a mravně stála tak vysoko jako nemnohé ženy.«

Osmdesáte let přešumělo nad jejím hrobem; veřejné snahy a mravní tužby jejích obdivovatelů propadly nenávratně minulosti — ale Charlottin základní problém znepokojuje posud nejšlechetnější srdce ženská všech národů: stačí k spasení mužovu, přinese-li mu žena z lásky dar oběti, či zůstane takový čin její žertvou marnosti a sebeoklamání?
(1905).

»AURORA LEIGH«
ELIŠKY BARRETTOVÉ-BROWNINGOVÉ

PRED pětapadesáti lety, 29. června roku 1861, šeptajíc blednoucimi krásnými rty příznačné slovo »wonderful« a upírajíc hluboké tmavé oči s dlouhými brvami k horoucně milovanému choti, Robertu Browningovi, zemřela ve florenckém paláci Casa Guidi, jež proslavila básní i životem, největší anglická básnířka veršem v devatenáctém století, Eliška Barrettová-Browningová. Připojí-li kdo ve vděčném obdivu sladce znějící jméno této lyrické kněžny k básnickým triumvirům věku Viktoriina, k Tennysonovi, Robertu Browningovi a Swinburnovi — a literární dějepisci za Kanálem i na pevnině činí tak vždy častěji — vystihl jen do polovice význam melodické té umělkyně. Nový typ kulturního ženství, který zvětšila stejně svými osobními osudy jako slovesnými díly, přerůstá významem daleko ještě tvarovou i myšlenkovou krásu jejích milostných znělek, jejího psychologického románu ve verších, jejích písní o svobodě národů a srdcí.

V tom může se Elišce Barrettové-Browningové rovnati jediná z jejích básnických současnic — právě ta, která jest ve všem jiném jejím pravým protipólem, George Sandová. Obě básnířky, prudká Francouzka i snívá Angličanka, stravovány byly mocným vnitřním ohněm, jehož šlehavé a zářivé plameny zasvětily shodně onomu zneuznávanému a povrženému božstvu, kterému

oltáře budovala renesance a obnovovala francouzská revoluce: osvobození vnitřní bytosti ženské. Ale jak jinak pojímala každá z nich své poslání! George Sandová, vášnivý, překotný, krevnatý temperament, obdařený čistě francouzskou schopností zjednodušující logiky a opětne puzený prudkostí smyslných dojmů a zážitků k myšlenkové nedůslednosti, nacházela v životě všude bolestný a krutý nesouzvuk. Již obraz ženy, který vymalovala si její obraznost odvážným štětcem, příliš namáčeným do temně rudé krve srdce, byl pln disonancí: ženský typ George Sandové slučuje ideál osvícenského století o ženě pronikající a ovládající vše vítězným rozumem s romantickým charakterem, jemuž nade vše jest tajemné sežehnutí v bezvědomém požáru vášni, ba kdesi na dně tohoto sfingovitého ženství usmívá se záhadně a lákavě žena-příroda, odkaz to Rousseauův. A tuto citlivou dobrodružku a věčnou cizinku ve světě staví George Sandová do nepřikřejšího odporu k společnosti: žena se má vymknouti obecnému řádu, má se silou své osobnosti vzepříti jeho zákonům, má si bezohledně vyvzdorovati své místo ve světě. G. Sandová žila tragické takové nesouzvuky celou osobností a platila za pravdivost svých požadavků krvavou daní srdce; odtud ta strhující síla jejích společenských fantasií, které jsou romantické, avšak nikdy vylhané.

Eliška Browningová, která se podívovala G. Sandové, ač u ní pohřešovala »půvab andělský« a »čistou ženskost«, byla naopak vzorem povahy souladné. Anglický domov jí daroval vážnou snivost, zamyšlenou něhu, zdrželivý odstup od skutečnosti a obrátil její bohatý intelekt k myšlení skladnému, které buduje a slučuje, kde analytický Francouz dělí a boří. Uzavřená výchova mezi básníky a slovníky, dlouholetá nedobrovolná klausura mladé choré dámy a později esoterické soužití s milovaným mužem uprostřed cizinců, to vše zajišťovalo Elišce Browningové, že skutečnost nedotkne se jí tak bezprostředně a prudce, aby při nárazu

tom skřípl jakýkoliv nesouzvuk. Kolem jasné a blahodárné svítlny spiritualistické myšlenky, jež plála v rozbouřeném moři společenských, náboženských a mravních rozporů moderní Anglie na majáku Elišky Browningové, nekroužili vášniví ptáci smyslů, kteří zhášeli divokými svými křídly znovu a znovu červenavé světlo, jehož strážkyní byla G. Sandová. Vztahy k domovu, poměr k rodině, jediná láska v životě, která se proměnila v manželství srdcí (slovem vše, co znamenalo u geniální Francouzky zesílení disonancí), pěstovaly v Elišce Browningové vrozený již sklon k souladu. A odtud celé její pojetí moderní ženy a celý její apoštolát ženiny úlohy v současné vzdělanosti. Jako postavy na obrazech praeraffaelistických malířů jdou paní a panny z knih Browningové po zemi lehce a vzdušně, pohříženy cele do sebe; ženský instinkt jest v stálé shodě s tichou rozumovou úvahou; smysly poslouchají rády hlasu vůle, zevní svět nikterak neruší vnitřní rovnováhy. A do rukou těchto vyrovnaných žen klade Eliška Browningová osud světa, dnes rozvráceného, zmateného, zbloudilého: žena má potříti hlavu hadovu! Na ní jest, aby proti utilitářskému sobectví postavila účinnou lásku, aby sjednotila zneprátelený tábor lidí činu s šikem lidí snu, aby ve svém ženství vytvářela vyšší slohu lidství — vnitřní osvobození souměrně vyvinuté ženy má hlavní smysl jako podmínka velkého společenského mesianismu. Vidina, kterou upředla tak luzně mozková tkáň šťastné Angličanky, jest právě tak smělym postulátem, jako přelud, jenž zrodil se s takovou prudkostí v tepajících žilách rozervané Francouzky; ale oba tyto ideální výtvořiny jsou pravdivy, protože prožity, podmíněny rodovou a národní skutečností, zpečetěny celým osudem svých tvůrkyň.

Kulturní ty dva typy moderního ženství stojí prudčeji proti sobě, než nadály se samy básnířky, které jim daly uměleckou podobu, a neklamou-li všechny znaky, jest typ, představovaný a opěvovaný Eliškou Browningovou, dnes na obecném postupu. Smí-

me však snad proto podceňovati mravní opravdovost svých matek a pramatek a litovati hlasu jejich instinktu, že se rozhodly pro typ francouzský, nesouladný, plný rozporů, že jej odkázaly svým dcerám, by jej rozvinuly, prohloubily a posléze překonaly? Národové kulturně mladí, nehotoví, kvasící se musili projíti řadou disonancí a protrpěti mnoho křečí, než se mohli povznést k vyššímu souladu; proto u nás Slovanů a u severských kmenů byla perioda, ztrávená ve škole G. Sandové, právě tak nutností jako mladá léta, prohlouzněná a prozoufaná pod vlivem Byronovým. Nechtějme však ani žádati, aby na prahu českého básnictví stálo světlé zasněžení Shelleyovo, ani aby první kroky o duševní osvobození ženino provázel u nás zamyšlený genius Browningové: stačí, budou-li tam působiti *dnes*, ačkoliv Shelleye u nás vykládal již byronovec Karel Sabina a třebaže »Auroru Leigh« v Čechách studovala s obdivem a s pochopením sestra největší žačky Sandové Karoliny Světlé, Sofie Podlipská, již před pětadvaceti, třiceti lety.

Romány G. Sandové, které před padesáti roky byly hltány s bušícím srdcem a rozpálenými tvářemi, se skoro přežily; zato díla E. Browningové, jež vyžadují pomalých, pozorných a namnoze zasvěcených čtenářů, dobývají si postupně srdcí i na pevnině. Jsou to hlavně knihy dvě: jedna krajně osobní zpověď »Sonety z portugalštiny«, Browningové odkaz lyrický, a její epické arcidílo, objímající v širých kruzích celou duševní Anglii, moderní, veršovaný román »Aurora Leigh«.

*

Eliška Barrettová, dcera bohaté rodiny obchodnické, byla devětáctiletá slečna útlé, štíhlé postavy se záplavou černých kadeří, s velikýma očima v bohatém rámci brv a s úsměvem podobným slunečnímu paprsku, když dostala první list Roberta Browninga. Uvězněna jsouc nemocí a slabostí, jež následovaly po pádu

s jezdeckého koníka, stísněna panovačností tvrdošíjného otce a bolestně zraněna náhlou smrtí milovaného bratra, bez matky, bez přítelkyň, žila jen pronikavým studiím antiky, básnictví, meditaci. Její verše měly záhy úspěch, ač mluvily jen ke zúženému kruhu vzdělanců, naplněny novým mysticismem, o nějž se básnířka sdílela s praeraffaelisty v malbě i v poesii, přiléhaly slohově k helénskému básnictví Shelleyovu, Keatsovu a Landorovu. Líčily pološero světa, kdy zemřel velký Pan a kdy se zjevil Ježíš: záře šťastné Helady jako pablesk slunce právě zapadnuvšího leží ještě na zemi, ale v chladném stínu kříže kyne již vykoupení. Autorka, kterou vedle filosofické básně »Essay o duši«, vydané ve dvaceti letech, proslavil dokonalý překlad Aischylova »Spoutaného Promethea«, obracela se pak v duchu novoromantiky anglické ráda k látkám a náladám rytířským, kladouc na zdobné krunýře středověké citlivou ruku ženy moderní. R. 1844 vyšlo souborné vydání jejích básní, kterým se končí první údobí života Elišky Barrettové.

V lednu r. 1845 obdržela list Roberta Browninga, který se jí stal osudem. Browning v dopise děkoval jí za zmínku, kterou věnovala v slavené své skladbě »Lady Geraldine's Courtship« jeho knize »Jablka zrnatá«, a vyvrcholil svůj dopis slovy: »Miluji Vaše knihy celým srdcem a miluji také Vás.« Eliška, ač jinak od světa odloučená, přijala po několika měsících návštěvu básníkovu, jenž byl o šest roků mladší. Tehdy, podle pěkných slov Marie Gotheinové, sešla se nejsubjektivnější básnířka Anglie s nejobjektivnějším poetou anglosaského jazyka. Dotud zřela básnířka stále za sebou stín, domnívajíc se, že jest to stín smrti; nyní poznala, že jest to stín lásky. Krásná ta slova se čtou v první znělce cyklu »Sonetů z portugalštiny«.

»*Sonety z portugalštiny*«, uveřejněné r. 1850 (do češtiny přeložil r. 1908 Antonín Klášterský, druhé přepracované vydání r.

56 1914), poslány byly do světa s narážkou na znělky Camoensovy

ke cti milenky Kateřiny; literárně vzdělanému čtenáři připomíná nadto název portugalskou jeptišku XVII. století, proslulou Marianu Alcoforadovou, která dávno před Richardsonem, před Rousseauovou »Novou Heloisou« a před Goethovým »Werthrem« dala s vášnivou upřímností promluvit trpčícímu srdci, zkrúšenému hořečkou prudké lásky. I Elišku Browningovou, která věncem znělek školených na renesančním sonetu anglickém a nebezpečně závodících s Kristinou Rossettiovou, ovíjí čelo přítele, milence, muže, vyburcovala cudná a pyšná láska z uzavřené cely moderního kláštera; čím jiným byly pro půvabnou, churavou Angličanku klasické studie, učené knihy, přísný platonism, tuhá rozumová kázeň domu oteckého? Ale nyní otevřelo se vězení, z říše vidin a stínů smí konečně roztoužená bytost vykročit do plně osvětlené skutečnosti, a to, co dotud plaše si šeptala za nejhlubšího ticha půlnočního jako bážlivou prosbu nejvniternější modlitby, mění se jí v jistotu životní. Nižší sféry její bohatě vrstvené duše nedovedou ani věřiti, že by naplnění tuch tak odvážných bylo možné, ale láska, která proniká svítivou jasnovidností všecka mračna pochyb, ví, že v její oblasti není nic nemožného. V plesný sbor díkyčinění a radosti soustřeďuje básnířka veškeré kladné hlasy svého nitra a z cely, jejíž nízké klenutí dotud obráželo v temné ozvěně kajicné »de profundis«, valí se nyní plnými proudy slavné »magnificat«. Nemysleme však na hymnus rouhavého sebeopojení, které se osměluje zpívat i o radosti a o štěstí tvorů s hymnickým vzletem, vyhrazeným chvále Stvořitelově: tento svazek, zpečetěný slibem před tváří hvězd, zůstává zbožné poetce stále uskutečněním nejvyšší Vůle, a kladouc s milencem ruce na obětní mramor téhož oltáře, koří se Bohu jako svrchovanému dárci a svědku zázračné milosti.

Bílý žár nejvyššího napětí prozařuje čtyřiačtyřicet »Sonetů portugalských«, oprostiv drahý kov ryzího citu od jakýchkoliv nižších přimíšenin rudných: v serafickém cyklu nemá místa ani

smyslové očarování, ani hra nálad ani vášnivost těla, tím méně erotická marnivost, vzhlížejí se v zrcadle sebe sličnějším. V horoucí znělce čtrnácté zapřisahá básnířka milence naléhavě, aby ji nemiloval ani pro úsměv, ani pro pohled, ani pro vděk řeči, ani pro stejný rytmus myšlenek, ani posléze pro pocit míru, nýbrž jediné a pouze pro lásku samu (»for nought except for love's sake only«), a příkazu toho dbá i jako umělkyně s krajní přísností hrdé duše a soustředěného srdce. Základním akordem »Sonetů portugalských«, rozvedeným podle všech pravidel komposice lyrické, jest vděčná pokora, která k milenci vzhlíží jako květný kalich svlačcový se obrací po životodárném slunci: zavřen chvílemi v tesnotě podmračných dnů, otevírá se vstříc paprskům a ssaje do křehkých svých lístků okvětních všechny barvy slunečního vidma; přikrčen k zemi trpěl pomyšlením, že mezi ním a sluncem stře se nekonečný vesmír, nyní kvete a voní jistotou, že spojen jest s dárcem života teplými proudy lásky.

Znělky Elišky Browningové mají přísnou kázeň čisté linie, která pohrdá přízdobou ornamentu a lichotkou smyslové barvy; nesou se těžkým rytmem složité meditace, na míle vzdáleným od půvabné bezprostřednosti prosté písně; uchylují se k obrazům učeným a hledaným, které milostný děj často monumentalisují, ale zřídka zpřítomňují; jejich uměle větvené sloky nepodplácejí ani roztomilostí úsměvu, ani koketerií gesta — jeť Eliška Browningová z žen, které před zraky lidí nevycházejí ani na krok bez závoje, buď pro cudnost srdce, buď pro citlivost pleti, aneb pro obojí . . . Jakým neodolatelným kouzlem však nadána jsou právě proto její vzácná přiznání plachých důvěrností, polibku takměř bratrského, výměny kadeří, dětského oslovení! Jakou flétnovou melodií šumí v posvátném tomto tichu jméno »miláčku« (»Beloved«, »my Beloved«, »my own Beloved«)! Jaký proud světla ozařuje zde každou zmíněnou relikvii styku přímo nadzemského!

58 Bylo třeba těchto atributů teple lidských, aby z básní nadobro

nevypřichalo životní fluidum — tak vystupňovala žačka Platonova idealismus lásky. Ani na okamžik nehledala v ní klid rozkoše neb oddech sebeuspokojení, nýbrž se vši spanilou něhou duše věřící v možnost nekonečného vývoje uctívala ji vždy pro její poslání tvůrčí a obrodné. Láska — tak zní kulturní moudrost Elišky Barrettové-Browningové — má pomáhati duši v jejím růstu, má přibližovati ji k Bohu, uvádějíc ji stále v těsnější kruhy dokonalosti; zde ústy ženskými opakována byla serafská nauka lásky, jakou hlásá Dantův »Nový život«. —

Když byla kniha dobásněna, náležela Eliška Robertovi již cele. Sňatek sám nebyl bez romantického zabarvení: Eliška váhala zprvu, věříc, že její churavé a oslabené ústrojí zasvěceno jest v brzku neodvratné smrti, ale vůle k životu zvítězila, a poetka chtěla milovati a býti milována. Lékaři radili, aby zimu ztrávila v Itálii, a slečna Barrettová toužila učiniti tak jen jako choť Robertova. Panovačný otec nemínil svoliti ani k cestě do Vlach a byl krajně popuzen proti lásce dceřině k básníkovi. Milenci ustanovili se uzavřítí sňatek tajně bez otcova vědomí; stalo se tak dne 12. září 1846, a několik dní potom opustila Eliška nepozorovaně otcovský dům, aby se do něho nikdy nevrátila. Jen věrná služka a milovaný pes Flush ji provázely; hrozby a protesty nesmiřitelného otce ji následovaly.

Tu končí korespondence Eliščina s Robertem, nepřetržitý rozhovor v listech, jehož hudební tok, nadaný zvláštní mohutností charakterisační, připomíná recitativ oper Wagnerových; psychologové lásky a tlumočníci tvůrčích pochodů básnických nezají mnoho pramenů rovnocenných těmto dopisům, které před patnácti roky odevzdal jediný syn pisatelů veřejnosti s krásnými slovy: »Musíme všickni býti připraveni, mohla-li by tajemství našeho denního života a naší vnitřní duše poučiti bytosti nás přeživší, abychom odevzdali je budoucím otevřeně, jak otevřeně teď leží před Bohem. Prach patří prachu, duši patří tajemství člověčenstva.«

Po patnácte let po sňatku nebyli manželé ani na den odloučení. První léta manželství, jež ztrávili Browningovi v Itálii, pravé vlasti svých srdcí, byla básnicky méně vydatná, než Eliška myslila, ale byla to léta přípravy pro »Auroru Leigh«; dělila paní Browningová všechny čas mezi velký román ve verších a malého svého synáčka.

Ani »*Aurora Leigh*« vydaná r. 1856 (do češtiny přeložil František Balej 1911) není dílem epicky neosobním, přísně objektivním, jak by se zdálo na první pohled; již to, že hrdinka knihy, básnířka Aurora Leigh, vypravuje celý román svého života v první osobě, prozrazuje převahu živlu subjektivního. I tam, kde Aurora Leigh líčí osudy cizích lidí, náležejících zcela jinému prostředí, oddaných úplně jiným názorům, obepíná jejich často všední děje kvetoucími úponky svých reflexí, svých obrazů, svých podobností. Do příběhu vložena jest celá řada dopisů: a hle, dělnice i světačka, aristokrat i malíř píše tímž přetíženým, zdobným, spleťtým slohem, který jest Auroře vlastní; ba takto i hovoří, aniž se dál jakýkoliv pokus o charakterisaci mluvou. Ukázali-li nám někteří francouzští mistři epické prósy, až kam lze dojíti v neosobní věcnosti, učí nás anglická básnířka lyrická, kolik nespoutané, samolibé a episodické subjektivity snese volný útvar veršovaného románu. Eliška Browningová připomíná krásný symbol Tennysonův, jemuž Holman Hunt přidal nesmrtelnosti výtvarné, »Dámu ze Shalottu«; jako tato příslušnice kruhu Artušova, nesměla básnířka »Aurory Leigh« vidět skutečnost přímo, a tak spokojovala se po dlouhá léta při svém zázračném předivu tím, že pozorovala odraz světa a lidí ve svém zrcadle. Nebyla by bývala Angličankou, kdyby byla roztříštila zrcadlo, které skutečnost stilisovalo, ale zároveň odmocňovalo.

Častěji byla s psychologickým zájmem i s pouhou nediskretní zvědavostí řešena otázka, do které míry Eliška Browningová nakreslila v »Auroře Leigh« vlastní podobiznu a vylíčila své osudy.

Kdežto rek románu Romney nemá s Robertem Browningem ni rysu společného, není nesnadno sledovati, jak hrdinka Aurora úzce jest spřízněna s básnířkou, ale spíše s básnířkou před sňatkem s Robertem než z láskyplné doby harmonického soužití. Do Aurory vložila Eliška své umělecké vyznání, svůj zápas o básnickou formu, své statečné úsilí myšlenkové, ale nevyčerpala své celé bytosti touto hrdou intelektuálkou, která jest přizdobena také nejedním životopisným rysem své původkyně. Velkou svou kulturu srdce, všecku milostnou něhu své pokorné a obětavé lásky, veškerou schopnost oběti, kterou si uvědomila ve vztazích k Robertovi, promítla postavou druhou, Marianou Erlovou, ženou slz a bolesti, jež Romneyovu štěstí přináší nejvyšší dar — sebezapření, sebezapomnění. Mariana Erlová nemá nic z vnějších osudů a ze společenských podmínek slečny Barrettové, a přece neobráží ji krystalem méně vybroušeným, než aristokratická Aurora — krásné to svědectví pro psychologický um básnířky, která sebe samu dovedla diferencovati do dvou krajně různorodých postav, nadaných přitom vzácnou pravdivostí.

S tímto subjektivismem »Aurory Leigh« souvisí i svrchná libovůle, s kterou básnířka vkládá do děje neepické vložky všeho druhu. Forma, již si vybrala, kolísá mezi veršovaným románem a reflexivním eposem: čekali bychom, že pevně vystoupí linie děje, povahy hlavních postav, duše, malba hrdin. Avšak nikoliv: i geniální svévole básnických povídek Byronových, »Donna Juana« nevyjímajíc, jest překonána. Ježto hrdinkou románu jest básnířka, dobývající si srdcí čtenářů a zápasící s předsudky, nedivme se, že najdeme na mnohých stránkách estetické a kritické články ve verši, odbočky o helenismu a o bájesloví, polemiku se špatnými vykladači Homera, poznámky o jednotlivých družích poetických. Najdeme i více: veršovanou parafrazi sněmovních řečí, socialistických článků, filosofických úvah; najdeme plno učených citátů, vědeckých výpisků, časových komentářů.

Eliška Browningová dovede toto vše podivuhodně zvládnouti, aniž upadá v suchopárnost, v mrtvě referující tón: její umná tenká jehla vyšívá i do poprášeného taláru učeneckého květy svěžích barev; její půvabná ústa dovedou o všem hovořiti po svém milostném způsobu; její jemný vtip připíná se s nevinným a nedolatelným šelmovstvím i na zažloutlé hřbety nudných foliantů. Čtenář, toužící po soustředění, stále jest zastavován, přehlušován, odváděn čarovnou hůlkou rozmarné kouzelnice, takže nejednou souvislost se mu ztrácí. Na tom není dosti: řeč »Aurory Leigh« — jako ostatně jazyk většiny básníků věku Viktoriina — přetížena jest učenými narážkami z bible, ze starověkých spisovatelů, z bájesloví, ba i z odborných věd; přirovnání jsou složitá, zapečetěná, až i tajemná; slovní vtip druží se k veršované hříčce; časová zmínka stýká se s termínem filosofickým. Jest nám jako v starožitné kapli gotické, kde bychom se rádi obdivovali uměle kroužené klenbě a vzácně řešeným sloupům, ale oslepuje nás na sta drahokamů a polodrahokamů zasazených do zdí a spájených drahými kovy, mezi nimiž jsou zase posvátné fresky: zraky přecházejí a pro nádheru detailů uniká nám celek, zejména padá-li do očí barevné světlo, jakým jest spiritualistická filosofie Elišky Browningové.

Avšak veršovaný román není tak marnotratně bohat pouze ve svém slovním výrazu; také myšlenkově jest to kniha nevyčerpateľných vztahů, stanovisek a reflexí. Dvojí velký zápas současné Anglie tvoří tu pozadí románu básničky Aurory a sociálního oprávcе Romneye: zápas o spiritualistický směr v básnictví a v kultuře, i úsilí překlenouti sociálními reformami propast šklebící se mezi třídou bohatců a davy vyděděnců, a tak v díle přímo reprezentativním pro soudobou vzdělanost anglickou vynořují se v diskusích, v osobních představitelích, v symbolech veškeré společenské i mravní směry Albionu v době Viktoriině. Ve skupině, kterou vyvrcholuje Romney Leigh, nezištný, obětavý a na-

dšený hlasatel společenské spravedlnosti, setkáváme se se socialismem všeho druhu, aniž jsme i na chvíli necháváni na rozpacích, že vlastní tendence knihy směřuje proti materialistickému pojetí dělnické a chudinské otázky. Chartism a Kingsleyův křesťanský socialismus, falansteria Owenova a Fourierova sváří se před námi, nikoli však jako mrtvé nauky teoretiků, nýbrž jako živé a vášnivé výjevy, plné individuálních hlav, postavené do ovzduší zhuštěného, nasycené třaskavými plyny skutečnosti. Eliška Browningová nerozumí jen sociálnímu patosu doby, v níž vidí skutečně velikost a vznešenost, ona vládne i uměním zpodobovati sociální její tůně a bažiny, právě jako velicí prosaické soudobí Dickens a Carlyle.

Do těchto temně zpěných vln nepohroužila Eliška Browninová jasné své peruti v »Auroře Leigh« po prvé. Již r. 1844 vmísil se její zpěvný hlas básní »Pláč dětí« do valného sboru anglických básníků, protestujících proti krvavým krutostem nespravedlivého společenského zřízení a zazněl tam štíhlou kantilénou vedle prudké obžaloby, valící se ze »Zpěvů o zákonech obilních« Ebenezera Elliota, vedle útočné naléhavosti Tomáše Hooda, skladatele populární »Písně o košili« i vedle patetické noty jiné básničky Karoliny Nortonové. »Pláč dětí« (do češtiny přeložil Antonín Klášterský r. 1914) neúprosně stíhá výdělkářské násilnictví, jež z kvetoucích luk honí děti do dusné tmy uhelných šachet a k věčně se kmitajícím strojním kolům v přádelnách a které nítí v drobných srdcích místo teplé důvěry v Boha slitovníka třaslavou hrůzu před němým pánem nebes, podobným nelitostnému mistru dílenskému. Protest dere se tu přímo z nevinných hrdel a hrudí; stupňuje se chvílemi až v dychtění po smrti, která jest vábným ukonejšením a provázen jest, jakoby spodním tónem, snivou a nesmělou touhou po přírodě, po hrách, po volnosti mládí, o kterou zpupné těžařství peněžníků děti oloupilo. Srdceryvné důtklivosti této skladbičky, jejíchž třinácte slok

se podobá úpění třinácti ptačích hnízd, kde právě jsou vražděna holátka, nedovedli se ubránit ani zákonodárci britští — brzy po otisku »Pláče dětí« projednával anglický parlament předlohu o obmezení dětské práce v továrnách. V »Auroře Leigh« promítla Eliška Browningová svůj účinný soucit s křehkými oběťmi kapitalistického řádu celou postavou, nezapomenutelným ženským zjevem Marianny Erlové.

Životní román hrdinky trpícího a obětavého srdce, švadleny Marianny Erlové, chráněnký Romneyovy, která v knize představuje vrstvu sociálních vyděděnců, mohl napsat tvůrce »Olivera Twista«: trudné mládí na vsi, pobyt v londýnské nemocnici, útek před zlotřilými rodiči, klesnutí v kal prostituce, osvobození se bezejmenným mateřstvím, vznešený rozlet k mesiášské oběti sebezapřením, to vše jest podáno přes veškerou lyricko-reflexivní přízdobu s dickensovskou láskyplnou drobnokresbou ponížených lidí, s dickensovským optimismem, který nikdy nezapomíná na jiskru božství i v nejposlednějším člověku. Když Romney však na konci sociální své dráhy jest zrazen a zničen, když luza v divokém vzteku zapálí dům, který zbudoval pro chudinu a pro společenské ztroskotance, bere Eliška Browningová do ruky divoký a příšerný štětec, jakým Carlyle ve svých pamfletech maloval sesouvání se starých řádů jako bankrot odbytého světa, z jehož trosek má vzlétnouti fénix nového zákona a řádu.

Hrdinka knihy Aurora Leigh patří do mohutné řady žen zápasících o své sebeurčení, jaké nakreslily anglické autorky od Charlotty Bronteové po George Eliota, a problém, zda žena má v manželství zůstat věrna tomuto sebeurčení či splynouti s mužem jako jeho spolupracovnice, která se zřiká svého vnitřního povolání, vine se knihou jako červená nit; Eliška Browningová odpovídá na otázku hned při prvé zápletky knihy ve smyslu svobody ženina povolání i v manželství. Druhý spor, zasahující do samého srdce ženské otázky, zda dovede povolání sebe vzneše-

nější a sebe vážněji prováděné naplniti ženu docela a nahraditi jí i lásku, jest hlavním tématem románu; jest třeba výslovně uváděti, jaké stanovisko k němu zaujímá básnířka »Sonetů z portugalské«? Ale tím, že Aurora Leigh jest povoláním poetka, posunuje se vedle sociálního zápasu v popředí knihy svět literární.

Vzpomeneme-li, že v celém anglickém básnictví XIX. věku prolíná se stále duch barvitého, tvárného, renesančního jihu se zádumčivým, idealistickým a náboženským myšlením anglosaským, že Dante Gabriel Rosseti, syn Vlachův, naplnivší křehké výtvarné formy italského rinascimenta zádumčivostí severskou, jest přímo postava symbolická, pochopíme, kolik duchaplné jemnosti dříme v invenci Elišky Browningové, jež dala se zroditi hrdince Auroře z anglického šlechtice a z vlašské krásy ve Florencii. Kouzlo toho motivu zvýšeno jest ještě tím, že v posledním nezapomenutelně kouzelném výjevu románu, kde sejde se ztroskotaný, slepý, chorý Romney konečně v souzvuku s Aurorou, básnířkou, již posud chybělo naplnění lásky, položen děj zase do Florencie; dvě duše, jejichž vniterná dramata jsou tak čistě anglická, že by jim Vlach sotva rozuměl, nalézají se za šerící se noci nad Arnem, tváří v tvář chrámu Santa Maria Novella pod zhvězděným nebem jižním. Tato syntéza vyvrcholuje celou knihu, avšak jejím smyslem není ani návrat k helenismu, jako u tak mnohých básníkův anglických, ani odcizení se duchu domova a doby. Naopak, Eliška Browningová cítí velmi živě křesťanský, vidouc v křesťanství jak plodné prvky sociální, tak bohatství motivů básnických, což jí arci nevadí, aby nesáhla často k řeckému bájesloví jako k hluboké studnici dekorační. Není ani helenistkou ani křesťanskou romantičkou: »Aurora Leigh« jest přímo typická báseň moderní ne tím, že bere postavy ze současného života, nýbrž tím, že hledá a nachází plný výraz básnický pro čistě moderní záhady a otázky. Jistě však i tím, že rozumí

zvláštní, moderní kráse: děsivé vznešenosti Londýna, plesavému rytmu Paříže, báhorkovité jízdě alpskými tunely ve vlaku.

Jako v oblasti myšlenky sociální vyznívala kniha idealistickým vyznáním charitativní a křesťansky posvěcené spolupráce pro vyvržence společnosti a odmítnutím utilitářského liberalismu, tak ve sféře básnické jest obhajobou spiritualistického směru, který v duchu Carlylově a po stopách Shelleyových přisuzuje vlastní skutečnost světu duchovnímu, jehož šatem a tvarem jest říše smyslová a oblast jevová. Příroda jest roucho boží: lidské zevní osudy jsou symboly vnitřních duchovních dějů. Vlastní život náš jest v ideích. Aurora Leigh dorůstá k tomuto pojetí, tak jako proti sensualismu a materialismu Byronovu k němu dorostlo všecko moderní básnictví britské, od Shelleye až po Roberta Browninga. Aurora Leigh jest přesvědčena, že takto básnictví obsahuje vyšší pravdu než vědecký, hospodářský a společenský realismus, a proto jen ona může přinésti vykoupení a naplnění světu bratranci Romneyovi, když ve světě jevovém se zcela ztroskotal. V tomto názoru jsou také kořeny zvláštní poetiky Elišky Browningové: opouštějíc jevy, hledá cestou složité reflexe jejich ideovou pravdu a tak klene nad světem skutečnosti svět ducha, dумы, snu.

Toť ony velkolepé kulisy, v nichž Eliška Browningová dala odehrávati se duchovnímu dramatu Aurory Leigh a Romneye Leigh, bratrance jejího. Zprvu svět sociálních reforem, zastupovaný Romneyem, stojí nepřátelsky proti světu básnířčinu: průkopník společenské spravedlnosti zneuznává sílu poesie a chce, aby Aurora, odhodíc své neužitečné preludy, vstoupila na jeho loď; básnířka však věří, že umění může zcela vyplniti její život. Ale obě postavy, pyšné ve své ušlechtilosti a cudné ve své vášni pro povolání, odcházejí od sebe, hluboce se milující, aniž si toho uvědomují. Poznají plně, že jest to osudová láska pro celý život a snad i za práh hrobu, když zmítání světem a utrpením

nahlédli dvojí svůj blud: Romney, že světa nelze obroditi sebe
ušlechtilejším úsilím, má-li materialistické základy, a Aurora, že
básnictví nevystačí k naplnění osudu ženina. Tímto akordem vyš-
šího poznání vyznívá závěr knihy za oné zázračné noci florenc-
ké, kterou zbásnila Eliška Browningová ve chvíli, kdy se nad ní
skláněl přísný genius Dantův spolu se serafickým duchem Shel-
leyovým. (1911)

BÁSNĚ BOŽENY NĚMCOVÉ

Rozbor literární dějepisný

DEVĚT kratších veršovaných skladeb, jež Božena Němcová otiskla po časopisech v letech 1843—1846, zahajuje její slovesnou činnost vůbec a poskytuje vedle prvních, velmi subjektivních a literárních, ale zato pramálo lidových pohádek jejich vzácně hluboké pohledy do duševního života mladé spisovatelky. I zasluhují tyto mladistvé básně daleko větší pozornosti, než se jim dosud dostalo u biografů Boženy Němcové i u literárních dějepisců vůbec.

Autentické znění těch veršů zachováno jest kromě rukopisného sborníčku, pořízeného v letech padesátých pro Žofii Podlipskou a obsahujícího všechny básně kromě nejstarší »Ženám českým«,¹ též v časopiseckých prvotiscích, a ježto knižní vydání vyšla vesměs po básnířčině smrti, nemají ceny textové. Kromě původních rukopisů tedy přihlédneme k textům časopiseckým, jichž se přidržela též Marie Gebauerová, vydavatelka IX. svazku sebraných spisů B. Němcové edice Laichtrovy. První uveřejněnou prací Boženy Němcové byla čtyřsloková skladba »Ženám českým«, kterou otiskl J. K. Tyl v »Květech« dne 5. dubna 1843; druhou báseň, »Uodník«, přinesla »Česká včela« déle než po roce, dne 26. července 1844. Pak rychle následovaly střídavě v obou časopisech otisky básní ostatních: dne 17. srpna 1844 »*Moje vlast*«

v »Květech«, dne 3. září téhož roku »*Touha*« v »České včele«, dne 7. září »*Znamení*« v »Květech«, dne 4. října »*Hvězda má*« v »České včele«. Následující rok vykazuje básně dvě: v únoru pojal Krolmus (V. S. Sumlork) »*Žezulku*« do I. svazku »Staročeských pověstí, zpěvů, her, obyčejů« atd. a 26. července objevilo se v »Květech« »*Zasnoubení*«. Značně opožděně vyšlo »*Slavné ráno*«, a to v Havlíčkově »České včele« z 6. listopadu 1846; původně chtěl je zařaditi Tyl do »Květů« již 9. srpna 1843, tedy hned za spřízněnou báseň »*Ženám českým*«,² zabránila tomu však censura, s níž ještě po třech letech měl s jejím otištěním Karel Havlíček značné potíže.³ Na nepatrnou výjimku pozdější doby takto končí se její soustavné básnění asi z jara neb v časném létě roku 1845. Jiná činnost slovesná zaujímá tehdy její mladou bytost: na podzim 1844 čtou se v »České včele« od ní vypravované pověsti z ratibořického domova, jaro 1845 dává pak vznik prvnímu svazečku jejích pohádek.

Daleko nesnadněji lze určití počátek básnického tvoření Boženy Němcové; málo zdůvodněné dohady některých jejích životopisců zbytečně zakalily poznání. J. E. Sojka⁴ připisuje již období v Chvalkovicích hojnou produkci lehkých a veselých veršů, Žofie Podlipská⁵ představuje si, že mladistvá Barunka Panklová psala první básničky po návratu z Chvalkovic, V. Vávra⁶ klade do té doby již zájem literárně národopisný. Ale všechny ty zprávy, z nichž Sojkova a Podlipské⁷ se mohou zakládati na ústním sdělení Němcové samé, jsou příliš neurčité, nadto mají zřejmě ráz konstruovanosti, takže nelze se jich bezpečně přidržeti; ostatně, psala-li B. Němcová tenkrát verše, byly nesporně německé, jako vše před periodou polenskou. Veršů těch se týkal patrně také osud dotavadního německého spisování, o kterém vypráví Podlipská;⁸ byly spáleny již před prvním příchodem do Prahy.

Podlipská⁹ dochovala nám vedle vlastních přiznání básnických v rukopisném onom sborníčku z let padesátých jediné zprávy

o vzniku básní B. Němcové; její údaje však dlužno přijímati kriticky. Podlipské životopis,¹⁰ literárně a slohově nedoceněný, kolísá mezi prací historickou a románovou; rád vymýšlí malebné, jímavé a patetické situace; nedbá valně o chronologii; rovná si látku libovolně, a nezaslouží proto, aby byl badateli pokládán za pramen spolehlivý.¹¹

Do Prahy se přestěhovala Božena Němcová počátkem léta 1842, ale podzim a zima potom následující naprosto nebyly příznivy ani stykům společenským, ani činnosti literární, neboť narození čtvrtého dítěte Jaroslava a nebezpečná nemoc v zápětí poutaly ji k bytu a k loži. Do doby jarního zotavování klade Podlipská vznik básně »Touha«, která podle toho by z veršů jejích byla nejstarší. Leč tomu odporují dvě závažné okolnosti. Báseň vyšla v »České včele« v září 1844, a ježto víme, že všechny básně Němcové, přijímané s ochotou od redaktorů obou vůdčích časopisů, otiskovány byly velmi záhy po napsání, není pravděpodobno, že by mezi vznikem a otiskem »Touhy« leželo půldruhého roku. Situace sama ukazuje také jinak. Ne hned ze začátku pobytu pražského, kdy přála si účastniti se živě městského a vlasteneckého ruchu společenského, nýbrž spíše v době, kdy byla již dlouho odloučena od venkova, mohla vzniknouti tato »Touha«; dobře se hodí do léta 1844, kdy návštěva Ratibořic nabývala určitějších obrysů. I postavíme, na rozdíl od Podlipské, chronologicky v čelo básní Němcové nikoliv »Touhu«, nýbrž skladbu nejdříve tištěnou, »Ženám českým«.

Podle souhlasného názoru životopisců, ježž zesílíme novými doklady, souvisí skladba »Ženám českým« co nejtěsněji s přátelstvím básnířčiným k mladému spisovateli Václavu Bolemlíru Nebeskému. Počátek přátelství toho klade Hanuš¹² do r. 1842, a to nezcela přesvědčivě do plesového období, kdy Nebeský po prvé uzřel krásnou paní na českém bále — ale v masopustě byli Němcovi ještě v Polné; správnější by bylo mluvíti o bálové sezoně

roku příštího. Roku 1843 bylo milostné přátelství Němcové s Nebeským v nejkrásnějším rozkvětu a v něm setrvalo až do odchodu mladého medika do Vídně 3. října 1843. Do této doby spadá vznik obou hlavních vlasteneckých básní Němcové, závislých na myšlenkách i poesii Nebeského.

Podlipská líčí s náladovým uměním obratné vynalezatelky velkých scén jarní výlet B. Němcové s Nebeským do Šáreckého údolí a do Hvězdy: při návratu do Prahy přes Strahov zasvětil Nebeský Němcovou do Heglovy filosofie, kterou krásná posluchačka rázem chápala, Němcová pak byla okouzlena jarní nocí a pohledem na Prahu u svých nohou. Jímavé líčení Podlipské, která se odvolává přímo na vypravování obou účastníků, vyznívá emfatickými slovy: »Duševní obzor otevřel se jí náhle. Jediná rozmluva s mužem vzdělaným v okamžiku nadšené nálady jí postačila k takovému značnému pokroku. Vesmír otevřel se jí. Opojený duch stápl se v jeho šero, obléтал jeho světla. V tom labyrintu nekonečna zjevil se jí malý, avšak intensivně jasný bod. To byla česká vlast. Ta vlast, kterou babička tak vřele milovala. Byl to český lid. Ten lid, z něhož babička se zrodila, v němžto ona se vyvinula. Němcová, přišedši domů, napsala sloku za slokou báseň Českým ženám«. ¹³ Kriticky soudícímu čtenáři neujde, že Podlipská, opírajíc se o ústní zprávy dvou účastníků, napsala se silnou fantastičností náladovou báseň v próze. Již údaje nejsou přesné. Kontext mluví o »májovém večeru«, a přece báseň »Ženám českým«, otištěná v »Květech« dne 5. dubna 1843, nemohla vzniknouti po březnu 1843 a ovšem ani před létem 1842, kdy se Němcová dostala do Prahy, tedy nikterak pod dojmem májového večera. Podlipská se zmiňuje o »jediné rozmluvě«, ale podle všech jiných údajů jest pravděpodobné, že Němcová mluvila s Nebeským již před tímto jarním výletem. Podlipská uvádí večerní náladu, z níž sloky »Ženám českým« vznikly, na dva motivy, na Heglovu filosofii a na dojem jarního večera nad Prahou,

ale v básni samé se nic z toho neozývá. I spojení filosofické mystiky s ideou vlasti, ba i lidu, o které v citovaném odstavci Podlipská se pokouší, nemá s básní mnoho společného.

Ažkoliv neshody věcné a myšlenkové nebudí valné důvěry pro románově působivý výjev sestilisovaný Podlipskou, přece nesmíme jádro jeho zhola odmítnouti; nemýlil se V. Tille, jestliže r. 1911 přijímal zprávy ty sice s výhradami a s nejednou věcnou opravou,¹⁴ ale přece jako zachycení skutečnosti historické; rozbořem myšlenek V. B. Nebeského z r. 1841 (podle jeho kritiky básní Jablonského ve »Vlastimilu«) pokusil se naznačiti, že předmětem tehdejšího hovoru milostných přátel nebyla toliko Heglova filosofie, ale »všecky myšlenky, které kypěly tehdy v jeho nitru a jež vykládal horlivě ve svých člancích, maje na mysli dějinné poslání českého národa«.

Božena Němcová totiž sama na počátku padesátých let reprodukovala v uvedeném sborníčku rukopisném dojem z oné vycházky; označovala je sice chybným datem roku 1845, obměnila některé jednotlivosti a — spojovala vše s básní »Slavné ráno«, zamlčujíc úmyslně svou první skladbu poetickou »Ženám českým«; v jádře však mluví ve stejném smyslu jako její nadšená biografka. Píše tam:¹⁵ »Byli jsme na procházce — na Bílé hoře — přes sv. Markétku vraceli jsme se domů — hvězdy jen se třpytily — šla jsem s Nebeským napřed — povídali jsme o minulosti, přítomnosti a budoucnosti našeho národa — a než jsme se rozešli, navrhnul Nebeský, abych se pokusila udělat báseň na ten předmět. Doma ještě rozjařena touto rozprávkou vážnou — a hlavu plnou myšlenek — sedla a psala jsem, a ráno dala báseň Čejkovi, ale rýmy kulhaly zle, musil opravovat.« Tolik možno po kritickém srovnání těchto údajů říci, že báseň »Ženám českým« vznikla najisto asi v březnu 1843 za vlivu V. B. Nebeského a že dobou vzniku i vnitřním obsahem s ní co nejtěsněji souvisí »*Slavné ráno*«, vytištěné však o mnoho později. Proto

chceme obě básně rozebírat v souvislosti, připínajíc k nim ještě »Moji vlast«, o rok pozdější. Tyto tři vlastenecké básně zasaženy jsou mocným vlivem »Mladé Čechie« a hlavně V. B. Nebeského a stojí ideově i formálně vysoko nad ostatními verši básnířčinými.

V době, kdy se zásluhou české četby polenské v Boženě Němcové probudilo uvědomění národní, prohlubovala se v mladém pokolení idea vlastenecká způsobem významným: jest to onen ruch, jež charakterisujeme jménem »Mladé Čechie«. Generace, která vyrostla nad titanismem Byronovým a nad hrdou Heglovou filosofií dějin, toužila po tom, aby se vlastenectví stalo projevem výbojně, uvědomělé síly, nespouštějící nikdy se zřetele světově historické poslání českého národa. Myšlenkový výboj šel ruku v ruce s politickým odbojem. Ideově stavěli všichni mladí duchové, ať sluli Sabina, Nebeský či Tyl, na slovanském programu Kollárově, který sliboval Slovanům, dědicům velké minulosti, velkou vývojovou úlohu v dějinách; s Kollárem věřili, že Slovanstvu vzhází jitro a s ním toužili, aby jitro to připravovali Čechové. Prakticky však předstihovali romantika Kollára, jemuž scházel politický smysl; nebyli nadarmo současníky »Mladého Německa«, které kladlo nade vše krásný veřejný čin. Odboj »Mladé Čechie« má přízvuk politický, jeť protestem proti útisku předbřeznového Rakouska a čerpá ze zahraničních událostí, hlavně z roku 1830, nadějně uvědomění. V tom všem lišila se mladá generace velmi podstatně od vlasteneckých epigonů ze školy Čelakovského, kteří spokojovali se nadšením jazykovým a v selankovitém kvietismu úzkostlivě se vyhýbali smělejšími konceptím slovanským i jakékoliv útočné politické myšlence.

Literárním střediskem »Mladé Čechie« byly hlavně »Květy«, kdežto »Česká Včela« od doby Čelakovského byla orgánem spisovatelů starších a často i odpůrkyní modernějšího pokolení.¹⁶ Sám redaktor »Květů«, Josef Kajetán Tyl, na kterého se jedno-

stranně díváme zkřivujícími skly radikální recense Havlíčkovy, stál snahám »Mladé Čechie« velmi blízko. Hlásal často rozhodný, veřejný čin, uvědomoval si vážnost politické situace, burcoval muže i ženy z malátné mdloby. Jeho básně, dnes i u literárních dějepisců zcela zapomenuté, zaznívají tóny »Mladé Čechie« a jsou spřízněny s vlasteneckými verši B. Němcové velmi těsně. Roku 1835 zahájil v »Květech« cyklus polohistorických obrazů »Listy z kroniky Tyla Horníka«, jehož pak nedokončil, plamennou apostrofou svého národa, kde střídavě obracel se k slavné minulosti i budoucnosti české a kde stále obměňoval myšlenku »slavno je státi mezi národy Čechem«. V básni té čteme dvě strofy, jež poskytují výmluvné paralely k básním V. B. Nebeského i Boženy Němcové:

*»Rekové vzhůru — z temnosti neznámých hrobů,
zatřeste korunýřem, i zazvučte meči!
Hlásati budu slavnou bojů našich dobu,
naši pěknou o vítězný věnec péči;
zalitne bázeň ubledlá z matných synů,
paže se hotoví pro spásu svou k činu.*

*Procitněte děvy! — větrům zašepťete,
vlasti létajícím zdobu české krásky;
vy pak naše dívky, na ty zvěsty dbejte,
větry znají, jež vás k vlasti pojí, pásky;
svaté jsou to zvěsty, mluví drahá máti,
vděčná vlasti dcera bude se k ní znáti.«*

Stejným způsobem zaznívají v básních »Zpěvcům«, »Jako v raní zlatoskvělé záři«,¹⁷ důrazné a vřelé tóny víry v probuzení z národní malátnosti k veřejnému činu a touhy po spolupráci žen a mužů v díle osvobození. Jest nesporno, že tyto myšlenky uchva-

covaly přes primitivní formu básnickou jak mladé spolupracovníky Tylovy tak i věrnou čtenářku »Květů« a jejich redaktora, Boženu Němcovou.

Ze členů »Mladé Čechie«, kteří do »Květů« horlivě přispívali, vynikali zvláště Karel Sabina a Václav Bolemír Nebeský. Karel Sabina neodvážil se s nejmělejšími básněmi v tomto duchu vzletně napsanými do časopisů českých, nýbrž otiskl je v »Hronce« r. 1837;⁷⁸ s výmluvnou prudkostí sobě vlastní vrací se tu Sabina k myšlence o slovanském jitru, které zaplaší současnou temnotu. Pro básně B. Němcové zajímavá si všimnouti mezi těmito skladbami krátkého »Blaníku«, odkud volá z »bludného spaní« hrdiny k jarobujnému jitru, a pak prostřední sloky básně »Slovan«, kde se setkáváme i s poetickou geografii »Slavného rána«:

*»Z Krakonošských hor se dívá Slovan, dennice kdy vyjde,
kdy to božské světlo světů v kraje naše asi přijde;
hle, již temena Urálská jasněji se třpytější,
Visla, Tatry, Černé hory v jitru se osvícejí.«*

V. B. Nebeský projevil svoje činorodé, slovansky mesiášské vlastenectví jednak články, jednak básněmi. Ze statí jeho sem hledících jsou nejdůležitější posudek Jablonského sbírky ve »Vlastimilu« roku 1841, kritická úvaha o vlastenecké poesii v »Květech« roku 1844 a silným osobním citem, obracejícím se přímo k Boženě Němcové, podbarvená improvisace »Třetí říjen 1843« v »České včele« roku 1845; jsou rozebrány a dílem i citovány Hanušem¹⁹; na nich většinou zakládá se, co jsme řekli svrchu o prohloubeném vlastenectví v »Mladé Čechii«. Z vlasteneckých básní Nebeského položil Hanuš²⁶ právem hlavní důraz (kromě zlomku »Bard«) na dvě skladby, otištěné v »Květech« roku 1842, tedy v té době, kdy Němcová se s Nebeským důvěrně stýkala; skladby ty jsou nadepsány »Mroucí bojovník« a »Básník« a

zasluhují rozboru i v této souvislosti; kromě nich jest důležité povšimnouti si i kratičké básničky »Pannám«.

Epická skladba »Mroucí bojovník«, kterou otiskly »Květy« 14. září 1842, prosycena jest nadšenou tuchou blížícího se jitra svobody. Ve chvíli, kdy se rozplašuje již tma a kdy »světa seraf jasný vychází z jitra brány«, aby se začal nový krásný život, dokonává na loži starý bojovník. Celý život toužil jako opojený ženich po »vzteklém políbení« hrdinské smrti (»Tať je panna krásná, hrdá, divá, vlasy vlají, pnou se ňadra dmoucí, a když kráčí mladých srdcí chtivá, rozkoš jest jí klesnout v lokte žhoucí«), teď však sedí v koutě naproti němu smrt jiná, »vzábblá i vymořená žena«. Poslední myšlenka bojovníkova náleží bohatýrskému zápasu. Jako starý Napoleonův granátník z Heinovy balady, s níž báseň Nebeského vůbec jest spřízněna, přeje si i umírající bojovník, aby mu podali válečné emblemy, vlající prapor, zrezivělý meč, přílbu a štít — tak chce se v poslední srážce postavit smrti. Pak až zemře, chce býti pohřben u paty Blaníka, aby slyšel povel svatého Václava, dusot koní jeho hrdin, a aby včas mohl přiraziti k nim. Zatím co vyzábblá smrt blíží se k jeho loži, kmitne mu hlavou ještě velký, slastný sen: východ plane, ozbrojený seraf s ohnivým vínkem na čele bije mocným mečem o zvučný štít, svatý Václav na bílém koni jede k Blaníku, z otevřené brány řítí se záplavy reků a cválají přes jeho hrob — i on vstává k velkému boji vítězné svobody, zase rek, zase hrdina. V opojení toho snu vztyčí se umírající bojovník a když mrtev klesne naznak, anděl Páně líbá jej v čelo a pokrývá mu palmou hlavu i prsa. Báseň i při všech příklonách k Heinovým »Dvěma granátníkům« má značnou cenu uměleckou, ačkoliv roztržení vise bojovníkovy na dvě části účinek poněkud oslabuje. Se silou vzrušeného rytmu, v obrazech úchvatné živosti, se vznešenou rétorikou ekstase proměnil tu básník v epický děj politicky svobodomyšlné horování mladých nadšenců čtyřicátých

let; když o čtvrt století později vrátil se mluvčí nové generace, Svatopluk Čech, k témuž tématu, nedovedl ve svém »Umírání« podati mchutnější apotesy tragické touhy po svobodě. Nebeského »Umírající bojovník« působil přímo na »Slavné ráno« Boženy Němcové: bojovné nadšení, vidění slavného úsvitu svobody, řazení se bojovníků, vise otevřeného Blanika — toť motivy, jež přejala Božena Němcová z básně přítelovy, aby je rozvedla a obměnila.

Týden po »Mroucím bojovníku«, dne 21. září 1842, přinesly »Květy« lyrickou improvisaci Nebeského »Básník«. Jest dvojdílná; po titanismu části první, jenž vyznívá emfatickým elegismem vlasteneckým, vyvolává básník v druhém oddíle z hrobů dávné hrdiny k činu a k osvobození — tedy motiv »Mroucímu bojovníku« blízký a vlastní i »Slavnému ránu« Boženy Němcové, kde jím končí Libušina vise. Rozplameněný Nebeský začíná svou výzvu verši:

*»Ještě jednou jen
oceloví muži z hrobů vstaňte,
jiskry duchů jarých hrdě vzplaňte,
věžová svá čela vzneste chlomy,
v chrámy sneste se zas černé rupy,
rozkveťte a rozpějte se sady,
rozhlučte se, zhrdněte zas hrady.«*

Hrdinský duch vane i v drobné básničce Nebeského »Pannám« (v »Květech« 17. prosince 1842), která jinak stojí hluboko pod skladbami uvedenými. Kdežto starší vlastenečtí básníci vybízeli české dívky, aby se nedaly milovati nikým než Čechem, žádá Nebeský na »hrdých dcerách Vlasty, dcerách Šárky« více: jen tomu mají »vzdáti milosti své dárky«, »kdo umí protnout jako druhý Břetislav, otroctví ducha kruhy«; setkáme se s podobným smýšlením i v básních Němcové.

Po rozboru těchto charakteristických veršovaných výtvorů »Mladé Čechie« není věru možno klamati se o filiaci vlasteneckých básní Boženy Němcové z r. 1843. Z nich báseň »Ženám českým« jest daleko primitivnější než »Slavné ráno«, ačkoliv obě vynikají nad ostatní poesii Němcové do té míry, že V. Tille²¹ právem se domnívá shledávati v obou skladbách přímou, pronikavou úpravu z ruky Nebeského. V osmi čtyřveršových slokách básně »Ženám českým«, z nichž vždy dvě srazeny jsou typograficky v jednotu, nenacházíme vlastně poesii, nýbrž zveršovanou tendenční rétoriku. Antitesa muže, jenž vlasti slouží mečem, ramedem a silou, a slabé ženy, která nemá ničeho než své srdce a své děcko, vyplňuje prvou polovici básně, kdežto druhá ve vlasteneckém horování rozvíjí ideály výchovy vlasteneckého dítěte, hlavně syna: nadšení pro řeč a pro minulost národa budiž dovršeno uvědomčným politickým (»řekněte jim, jak se znovu hrdě zvedá český lev«); výsledkem bude pak, že ze synů vzrostou — jest to i požadavek Nebeského v básni »Pannám« — Břetislavové, práva hajci, zloby zhoubcové. Báseň není příliš vzdálena od vlastenecké konvenční frascologie: jak rýmy (vlast — slast, krev — lev, všecko — děcko), pokud nejsou plané (stůjme — obětujeme, celováním — milováním), tak i obraty jsou otřelé a bezbarvé (»na oltář svou oběť klást«, »hrdě se zvedá český lev«, »reci statní jako lípy, jako doubece«); obrazového aparátu básně nezná — leč přece vyniká toto veršované poslání nad podobné projevy vlastenecké: ústřední myšlenka o zasvěcení mateřství do služeb vlasti jest prožitý projev osobnosti básnířčiny. Zde v hodině nejvyššího vlasteneckého zanícení otvírá nám celé své srdce mladá, třiadvacetiletá žena, matka čtyř dětí: ví, že jejich narození jí vzalo kus zdraví a kus krásy, ví, že jejich otcem jest drsný, nemilovaný muž, ví, že je těžko uživiti tak velkou rodinu — a přece, v dětech a jen v dětech vidí smysl svého života, ospravedlnění svého manželství, obsah svého poslání ve světě i ve vlasti.

Jest to již básnička celé řady pohádek o oddané mateřské lásce, sahající až za hrob,²² jest to již tvůrkyně jímavých výjevů matčiných vztahů k dětem ze »Sester« i z »Babičky«, kdo se tu projevuje — jest to tón nový ve vlastenecké poesii české, třebaže o několik let dříve ozvaly se u K. J. Erbena k němu názvuky ve verších »Panna a máti«.²³

»Slavné ráno« stojí již formálně vysoko nad prvním básnickým pokusem Němcové. Trochejský rytmus nese se v mohutné síle; rýmy jsou plné a namnoze nové; nechybí básnických obrazů a vzletných rčení; exklamace i řečnické otázky oživují dikci; zeměpisné, historické a symbolické narážky působí napínavě. Vlastním obsahem básně jest opět nadšená a důtklivá apostrofa českých žen, leč tu vyslovuje básnička přímo teprve v strofě poslední: v úvodních dvou strofách líčí způsobem v projevech »Mladé Čechie« běžným ranní úsvit slovanského osvobození a odtud v sloce druhé přechází k antitesi českých žen a mužů, známé již z básně první, »a muži-li ještě nepovstanou, žrát-li má rez slávy zbraň, nuže slabá žena vstaň«. Dějinné vzpomínky na slavné předkyně pobízejtež české ženy k činu, z nich uvádí zmínkou Vlastu, kdežto celou dlouhou epizodu věnuje

*»bohy vzňaté
kněžně Libuši, věštkyňi svaté,
jenž všeliké slávy chrám
Prahu vystavěla nám,
věštným duchem símě činů sila,
požehnáním je svým zasvětila.«*

Čtvrtá a pátá sloka předvádí ve všeobecných obrysech trojí vidění Libušino, již se v hodině věštecké zjeví národu českého sláva, pokoření i obrození.²⁴ Kdežto však se sláva a pokoření prostě líčí, mění se v ústech Libuše vise obrozené budoucnosti ve velký apel, z něhož slyšíme ideje i slova Nebeského.

*»Kněžna zvolá: „Zatluč na své hroby,
rode statný! Vidím slavné doby,
prapor věje, pluky bohatýrů
táhnou v boje svaté, v boje míru;
žádný požár, žádná krev,
přece vstal zas český lev.
Uzhůru, palmou věncí se mé plémě!
Žehnám na věky tvé krásné země!“*«

A nyní zaznívá ona velká apostrofa českých žen, jež jest jádrem básně: válečná nálada tu šumí, rozkoš z »novočeského rána« vrhá sem své rudé odlesky; blanické tuchy se tu vracejí . . . jsme zcela v čarovném kruhu »Mroucího bojovníka« a příbuzných básní »Mladé Čechie«. Na rozdíl od básně »Ženám českým« nemluví se tu o mateřském úkolu ženině, nýbrž o vlasteneckém poslání ženině vůbec: i na ženy sestupuje bojovné naladění, útlá panna v Orleáně stává se jim vzorem, zlatá oryflama šumí jim nad hlavami, právě jako mroucímu bojovníku Nebeského vlál nad hlavou starý prapor, připomínaje mu jarý šumot orlů. Na básni poznáváme též, do jaké míry převzala poesie »Mladé Čechie« básnické motivy starších vlasteneckých pěvců. Z Kollára (předzpěv, verš 13—14 a mnohokrát jinde, na př. II, 138; V, 113) jest básnická geografie (»od Urálu k Šumavě, od Balkánu k Vltavě«), pro niž měli zvláštní zálibu z vlasteneckých starších básníků Pícek²⁵ a z mladších Sabina;²⁹ Kollárovi (I, 12) vděčí Němcová také za spojení Vlasty s Libuší — a ovšem především celé slovanské nadšení a snad i kulturní humanitism (»boje svaté, boje míru, žádný požár, žádná krev«) temení z tohoto prazdroje české vlastenecké lyriky. Vedle tvůrce však ozývají se i epigoni, především mělký a vřelý Václav Jaromír Pícek. V »Písniích« z roku 1847, jež shrnují jeho lyriku ze čtyřicátých let, po časopisech otiskovanou, nalézám dvě významné paralely k »Slav-

nému ránu«. Báseň »Vlasti« líčí příští lepších dob v Čechách takto:

*»Slyším napřed zvonce hlasné,
kol vyzvánět doby spasné
slavné Slávy vzkříšení.«*

V téže sbírce užívá píseň »Svítání« analogie úsvitu v přírodě pro jítro svobody ve vlasti, a tu čteme sloky:

*»Bratři, již svítá!
Temnota minula, dennice tvář
sděluje dědině spanilou zář,
východ se ve zlatě kmitá,
slunce nás vítá.*

*Slunce nás vítá;
na věky, bratři, je rozptýlen mrak,
po dvě co století ztemňoval zrak,
dále a dále se zmitá,
radost vykvítá.«*

Tyto shody počátečních strof »Slavného rána« se starší poesii vlasteneckou nepokládám za důkaz přímé závislosti, nýbrž uvádím pouze na doklad, kolik tradičních prvků zpracovala ve vlastenecké své lyrice »Mladá Čechie«. Leč probeřme sebe pozorněji písně a básně patriotických epigonů Čelakovského — jednoho důležitého motivu tam nenajdeme: totiž požadavku, aby se ženy činně zúčastnily, nejen jako milenky, osvobozovacího díla veřejného. Na něj poukázalo teprve mladší pokolení ženské, které pod heslem vlasteneckého a výchovného feminismu českého shromažďoval kolem sebe první uvědomělý průkopník ženské otázky

u nás, Karel Slavoj Amerling; jej prožila a z plnosti své vnitřní pravdy básnicky vyjádřila po první mezi českými ženami příslušnice pokrokového salonu Fričových i stoupenkyně Amerlingových zásad, Božena Němcová. Tím nabývá »Slavné ráno« památnosti přímo historické.²⁷

Když osobní a literární vliv V. B. Nebeského na Boženu Němcovou jeho odchodem do Vídně se zmenšil, pronikala tím více tradiční závislost básní mladé spisovatelky. Pro to jest zvláště silným dokladem třetí její skladba obsahu vlasteneckého, »*Moje vlast*« z r. 1844. Formálně jest to práce velmi neumělá: opětně shledáváme otřelé a místy i plané rýmy a obraty, opětně hledáme marně umění metafory; stojí tudíž asi na téže výši jako prvotina »*Ženám českým*«. Božena Němcová sama se netajila formální nedokonalostí své improvisace; doprovodilať ji v rukopisném sborníčku poznámkou:²⁸ »Dost špatné to verše — ale lepší jsem neuměla, jak mi právě samy napadly — bylo to po zdařené besedě a já plna vlasteneckého entusiasmu právě domů jsem se byla vrátila. Co jsem psala, to jsem také cítila«. Obsahově jest od začátku až do konce pravdiva a prožita, avšak pouze úvodní sloky o tom, že, ač česká zem básnířky nezrodila, přece jest její vlastní, působí silněji: zbytek čteme do únavy u všech starších vlasteneckých veršovců, ať jest to chvála řeči, písně, českého milence nebo touha po hrobě v české půdě. Ještě jen sloka předposlední zaslouží pozornosti, odchyluje se podstatně od tradice a konvence a zní:

*»Čechu srdce jsem zadala,
vlastence za muže mám,
a co statné syny vlasti
české děti vychovám.«*

Že vlastenečtí básníci vkládají nadšené projevy lásky k jazyku a k národu do úst ženám, toť dávná tradice, ale vždy mluví

to české dívky. Již r. 1805 přeložil Václav Stach ve svém »Starém veršovci« jednu z nejslavnějších vlasteneckých ód Klopstockových: »Vaterlandslied« pod názvem »Češka«, kde r. 1770 líčí »učedník Řeků« a hlasatel výbojného německví ideál germánské dívky: ušlechtilá, hrdá a dobrá Němka hněvivě pohlíží na toho, kdo se nehlásí pyšně k své otčině, odvrací své modré oko od cizáka a slabocha a neznajíc vyšší rozkoše nad jméno »vlast« jistí, že si nevyvolí nikoho, než kdo jest tak ušlechtilý a tak pyšný na svou německou vlast jako ona. Naivní překlad Stachův jest mimovolnou travestií, ale zároveň nadšenou básní česky vlasteneckou,²⁹ jak příkladem ukazují dvě poslední sloky:

*»Já jsem Češka s celým srdcem,
ono k tomu hoří,
kdo jako Čech jest a se
vlasti i mně koří.*

*Kdo bojuje pro vlast a mne,
tomu ho cele dám,
ó vlast, štěstí dokonalé
dáš jistě oboum nám.«*

Bylo by příliš obšírné, kdybychom chtěli uvéstí všechny básně třicátých a čtyřicátých let, jež variovaly brzy v samomluvě dívčině, brzy v oslovení mužově tento národně romantický ideál české dívky; na př. v I. svazku Chmelenského »Kytky« jsou hned tři podobné básně »Panny české« od J. K. Chmelenského, »Dívky české« od V. J. Picka a »Češka« od Fr. J. Vacka Kamenického. Poslední báseň zaslouží si povšimnutí zvláštního, jsouc spojovacím článkem mezi Klopstockem-Stachem a Němcovou. Třetí sloka jest volnou parafrasí Klopstocka, arcí ve slohu naivně idylickém a zároveň průpravou k Němcové; zní:

*»Za řeč Čechů se nestydím,
tať bývala jich sláva;
a každého nenávidím,
kdo Čechem být přestává:
kdo můj chce líbat ruměnec,
Čech musí být a vlastenec.«*

Božena Němcová jistě znala tuto píseň brzy znárodnělou; přejala její postup, ale značně rozhojnila motivaci, leč proti počátku jejímu, »V Čechách tam já jsem zrozená, vlast má, ta krásná země«, postavila do kontrastu: »Česká zem mne nezrodila, přec je mou drahou vlastí«. Než pokrok hlásí se v uvedené předposlední strofě Boženy Němcové; kdežto dotud zaznívala v Čechách vlastenecká poesie pouze jako milostná hra naivních a citových srdcí dívčích, stává se u Boženy Němcové projevem uvědomělé duše ženiny, která jako choť a matka plně rozumí důstojnosti a poslání svého pohlaví. Jak vše to se shoduje s úlohou Boženy Němcové v dějinách naší vzdělanosti!

Ryze lyrického obsahu jsou dvě básně B. Němcové, »Touha« a »Hvězda má«, otištěné v »České včele« brzy za sebou, v září a v říjnu. Podle vnitřních hledisek můžeme alespoň přibližně určití jejich chronologii. Dvojdílná báseň »Touha«, jejíž první část prahne po rodném kraji, kdežto druhá si kreslí idylický obrázek domova a rodiny, vznikla, jak jsme svrchu pokusili se dovoditi, v době, kdy se v Praze Boženě Němcové zastesklo po venkově, tedy ani na začátku pobytu pražského ani tehdy, kdy vztah k Nebeskému plnil její srdce; i zde můžeme ji datovati od odjezdu Nebeského do Vídně, čili po říjnu 1843. Ježto pak známe sklíčený duševní i tělesný stav Němcové v zimě 1843—1844,³⁹ položíme báseň spíše do jarního zotavování se roku 1844. Tehdy stihla Němcovou zpráva jejích rodičů, že se příštího jara přestěhují z Ratibořic, jež prodány, do Zaháně; Němcová se rozhodla

ještě před odjezdem jejich do Slezska, příštího jara je navštíviti; s tím se shoduje poslední sloka »Touhy«:

*»Nermuťte se, milé duše,
však je uhlídáte,
až se opět jaro vrátí,
s nimi se shledáte.«*

Návštěva, pro spisovatelské tvoření Boženy Němcové předúležitá, uskutečnila se však již v srpnu 1844, báseň tedy vznikla nejen před odjezdem do Ratibořic, ale i před rozhodnutím, že se s »milými dušemi« shledá před jarem. Nenapsala-li ji básnířka na jaře, tedy v časném létě 1844. S tím shoduje se také vlastní komentář Boženy Němcové, v němž vedle nesprávného datování (na podzim 1844) uvádí: »Seděla jsem u okna a dívala se na bašty — všickni šli na procházku, já nemohla ještě ven — vzpomínky — rozjímání — náramná tesknota — byly původem této nepatrné básničky.«³¹

Již tento výklad o vzniku básně prozrazuje, že v »Touze« jest plno vnitřní pravdivosti; ale ta promíšena jest k nepoznání sentimentální konvencí tehdejší módní lyriky. Ani milostná idyla v první části, kde básnířka mluví o šťastném milování s určitým milencem, ani líčení matky a otce v kratším oddíle druhém neshoduje se se skutečností, jak ji známe z korespondence i literární fixace Boženy Němcové. Leč naopak úvodní verše:

*»Kdy vás spatří oko moje,
hory drahé, milé hory,
vás, vy krásné vonné sady,
a ty temné šumné bory«,*

kryjí se plně, na př. s líčením v »Babičce« a podobně lze naléztii paralelu i pro sloku následující:

*»Pestré luhy, po nichž ráda
jsem co děcko běhávala,
rozmanitých kvítků hojnost
na věnce si trhávala.«*

O rok později, dne 2. července 1845, píše přítelkyni Bohuslavě Rajské Čelakovské:³² »Často si zapláču, když na to milé místočko, kde jsem ty nejbláženější doby prožila, vzpomenu — Vidím se na té louce plné kvítí, nade mnou nezkalené nebe.« Z téže korespondence lze poznamenati i jinou, poněkud vzdálenější paralelu k druhému oddílu básně, kde líčí, kterak její duch obléhá rodný domek a hledá tam rodiče. Narážejíc na svou pohádku o zakleté holubici, píše 20. května 1845 přítelkyni:³³ »Letěla bych vysoko přes hory a doly až do země jednohlavého orla k vysokému zámku. Tam bych sedla na srdce matičce, na hlavu otcovu, pozobala sestry a bratry, a zase dále letěla.« Takto slučují se v básni »Touha« živly životně pravdivé i konvenčně literární; tím by se podobala nejspíše časným pohádkám básnířčiným. Když se Božena Němcová později sama pokusila o německé přebásnění »Touhy«, uznala slohovou nejednotnost obou půlí básně a ztlumočila jen působivější část první.³⁴

Druhá její čistě lyrická báseň, »*Hvězda má*«, působí však ryzí pravdivostí citu i zážitku. Otištěna byla v »České včele« 4. října 1844, tedy po »Touze«, ježto »Česká včela« básni Němcové neodkládala, není pravděpodobné, že báseň byla poslána a napsána později než »Touha«. V. Tille³⁵ má ji za ohlas návštěvy v Ratibořicích, a klade ji brzo po návratu do Prahy koncem září 1844; Božena Němcová sama datuje ji v rukopisném sborníčku říjnem 1844, což se spíše hodí k uveřejnění jejímu. Vznik její objasňuje básnířčina poznámka v onom sborníčku: »Vracela jsem se ve společnosti z procházky — šla jsem sama vzadu — hvězdnatá noc; na dalekém obzoru letí hvězda dolů. Milé a trudné myš-

lenky. Doma jsem ještě v 11 hodin napsala ty tři sloky.«³⁶ Z četných krásných míst, kde básnířka se zmiňuje o kouzlech zhvězděného nebe,³⁷ nejslavnější jest onen noční výjev z »Babičky«, kdy se děti moudré stařenky vypyávají po smyslu hvězd. B. Němcová vypráví doslovně: »Za letních krásných večerů, když nebe jasné, krásné bylo, hvězdy požáry házely, sedla si babička ráda s dětmi ven pod lípu. — — Babička jim povídala o světlých andělich, již tam nahoře přebývají a ta světla lidem rozžehují, o andělich strážcích, kteří střežou dítky na všech cestách života, se radujou, když hodnými jsou, pláčou, když neposlouchají. Děti obracely zraky své k jasným nebesům, kde se třpytily tisíce světél malých míhavých i velikých lesknoucích se v barvách nejkrásnějších. »Kterápak z těch hvězdiček je asi moje?« ptal se jednoho večera Jan. »To jen Pánbůh ví. Ale pomysli si jen, bylo-li by možno mezi těmi miliony hvězdiček ji nalézt?« odpověděla babička. »Komupak asi patří ty krásné hvězdy, co se tak lesknou?« povídala si Barunka. »To jsou oněch lidí, jež si Bůh zvlášť zamiloval, vyvolených to božích, kteří mnoho dobrých skutků vykonali, Pánaboha nikdy nehněvali,« odpovídala babička. »Ale, babičko,« ptala se Baruška opět, když zazněly od splavu žalostné zvuky nesouvislé písně, »Viktorka má také svoji hvězdu?« »Má, ale je zakalena, a nyní pojdte, ať vás uložím, je čas k spaní,« dokládala, když se už hodně setmělo.«

Souvislost této scény s básní »Hvězda má« jest zřetelná: v obou projevech jsou hvězdy ve spojení s osudem člověkovým, v obou souvisí také anděl strážce s hvězdou osudu. Ale v lyrické, poněkud nejasné básni není ona hvězda, k níž upírá básnířka roztoužený pohled, dojistá hvězdou jejího osudu; nepraví se o ní, že se kalí, nýbrž že letí a hasne, a básnířka si vyčítá: »neměla jsem k sobě vábit nebes oko jasné.« Za stejné nálady a s použitím příbuzných zvykoslovných motivů vzniká tu pojetí zcela jiné, které se zcela současně ozývá i v listě Bohuslavě Rajske dne

8. srpna 1844.³⁸ »Když Vy se co skvělá hvězda na té tmavé obloze objevíte, kdo nebude bažit, aby jen jedinký paprsek toho blahodějného světla dosáhl?« Interpretoval bych si tedy báseň »Hvězda má« takto: Mezi tisíci hvězdami na obloze vábí jedna jasná neobyčejná hvězda zrak básnířčin; její skvělá zář ukazuje, že patří jistě komusi nevšednímu, pravému vyvolenci božímu. Básnířka touží, aby anděl, který hvězdu rozsvěcuje, jí byl andělem strážným. Leč v tom hvězda padá a hasne: onen vyvolenec boží nebude jí náležití — proč, jen proč pokoušela Boha? Přidrží-li se výkladu jiného, shledávám báseň úplně nejasnou, jmenovitě, uvedu-li ji v souvislost s onou noční rozmluvou v »Babičce«. Takto však vidím v ní smělé a přece takti odhalení vážného tajemství básnířčina srdce: ale nač můžeme v létě neb na podzim 1844 vážnějšího v osudu B. Němcové mysliti než na tragické dozvuky rozchodu s V. B. Nebeským? Není-li tento jemný lyrický vzdech pozdravem poslaným od Boženy Němcové za tím mužem, jenž jí udělal českou básnířkou a jenž sám v lyrice své rád se vracel k osudové symbolice hvězd a jejich andělů i k elegii hvězd padajících?³⁹

Ostatní čtyři básně Boženy Němcové jsou rázu epického a nepřinášejíce do tehdejší poesie české nových tónů, přimykají se k onomu romantickému básnění, které s příklony k písni prstonárodní rozvádí a obměňuje motivy bájeslovné a zvukoslovné; tím hlásí se k novému, národopisnému období své spisovatelky, která na čas se oddala silnému vlivu Erbenovu a Krolmusovu. Dvě skladby, »Vodník«, otištěný v »České včele« 26. července 1844 a »Zasnoubení«, uveřejněné v »Květech« právě o rok později, náleží těsně k sobě. Básnířka, jež vyrostla v údolí bystřiny Úpy, znala od mládí vábnou a měnivou moc vody, o níž napsala v »Babičce« i v pohádkách několik nezapomenutelných stran; v tom byla pravou romantičkou, rozumějící hlasu vln a jejich tajemných obyvatelů. Jak se přiznává v poznámce ruko-

pisného sešitku⁴⁰ a jak v souhlase s tím vypráví také Podlipská,⁴¹ našla baladu »Vodník« v bezprostředním styku s řekou. »Byli jsme na Žofíně — seděla jsem sama u zdi pod kaštany a dívala se na Vltavu — na obloze vysvílaly hvězdy jedna za druhou a v duši mé vzpomínky se řadily jako perle v růženci. — Utěšené údolí domáci — mladiství moje — smrt krásného děcka v divoké Úpě; — chtělo se mně podívat do té fantastické říše vodníkovy. — A tak povstala ta báseň; jako by mně ji byl někdo našeptával tam z té Vltavy.« V básni samé, šťastného tónu prstonárodního, vypravuje se o dívce, která přes varování matčino vstoupí do vln Úpavy (ve všech tiscích opakuje se chybně »Opavy«) a jest zvábena zpěvem i čarokrásnou kyticí bledého, mladého vodníka do záhuby. Ozývají se tu také literární reminiscence. O vodníku, jenž láká krásnou kyticí do vody, vyprávěl v »Květech« 1834 J. J. Langer v »Rozpustilém Janečku čili v báchorce o vodníkovi«;⁴² celou shodnou situaci podala pak tamže r. 1839 báseň J. J. Markova (Jana z Hvězdy) »Vodníkova nevěsta«. Romance Markova jest daleko dramatičtější. K břehu jezera přichází dívka opuštěná, bez otce, bez matky; macecha jí zlořečí a družka odloudila jí milého. Její pláč zaslechne vodník, krásný, svůdný, bledý hoch, jenž ji vábí do svého křišťálového paláce, ke skvostným a blýskavým hračkám, až dívku vláká do svého objetí. Němcová, která se vstupem básně pokusila o prstonárodní zbarvení své skladby, nedostihla ani Jana z Hvězdy, jenž napsal romanci zpěvnou, toužebnou, ryze romantickou, naplněnou tajemstvím vody a hudbou lásky. Celým pojetím jest však cituplná básnička blíže jemu a tím i pravzoru všech baladistických pěvců o svůdných bytostech vodních, Goethovi, básníku »Rybáře«, než Čelakovskému a Erbenovi, jejichž vodník jest zlomyslná bytůstka groteskní. Erben, jehož »Vodník« nevznikl před r. 1848,⁴³ má jednu shodu s B. Němcovou: matka zdržuje dceru před vodou, živlem nebezpečným.

Balada »Zasnoubení«, podle vzniku poslední z básní Němcové, mění se v druhé půli v oslavu moci vodní. Milenci sejdou se v noci na skále nad Labem, mají se viděti naposled, neboť nazítří odvede dívku bohatý ženich; chudý milenec žehrá na moc zlata. Ale vtom zazní k nim z vody zpěv vodních vil, které jim slibují slavné a slastné lože svatební: milenci poslechnou, a víly pletou nevěstě věnec z vodních růží. Tato říše vodních vil patřila k básnickému pokladu B. Němcové. Ji předvádí jedna ze starších jejích pohádek, »Vodní paní«, vzniknuvší asi za vlivu báchorcky »Vodník« od Zvěřiny z Ruhwaldu;⁴⁴ na samém konci povídky B. Němcové se čte toto půvabné líčení: »Ale jak tam v hlubině bylo krásně! Když přišly až dolů, vedla je vodní paní do svého krystalového paláce. Stříbrný a zlatý písek pokrýval stezky, po nichž se zelenokadeřavé víly vznášely. Když vstoupila Kráska dovnitř, spatřila uprostřed chladné síně, na zeleném koberci liliemi a růžemi kolem posetém, krásného muže ležeti.«⁴⁵ Na říši tu vzpomíná Němcová ještě v druhé kapitole svých autobiograficky-symbolických »Čtyř dob«: líčení jest stejné tu i v obou baladách »Vodník« a »Zasnoubení«. Ten kouzelný a tichý svět pod zpívajícími vodami značí u B. Němcové vždycky vysvobození ze zlé pozemské skutečnosti, kde není místa pro šťastnou, dokonalou lásku. Že básnířka tu čerpala z bezprostředně bolestných zážitků svého rozbolestněného srdce, prozrazuje hádankovitá glosa rukopisného sešitku: »Roku 1845. Na skále u Mělníka nad Labem. — Vzpomínka na jedno drama ze života jedné rodiny — (jakých se často naskytá). — Bylo to v noci; a v Mělníce hořelo; stáli jsme nad Labem a napadla mi ta nešťastná láska a ten bídný svět.«⁴⁶ V. Tille velmi pravděpodobně, opíraje se také o místní údaj básnířčin, slyší tu ohlas pobytu Nebeského v Čechách z jara roku 1845 a snad i nového jeho setkání s Němcovou; nejbolestnější vzpomínky opět se vynořily.⁴⁷ Takto by poslední básnická skladba B. Němcové vyrůstala z těžé půdy

jako první její pokusy veršované — a takměř symbolický význam má, že tragická hrdinka milujícího srdce tu dává výraz smutku, že každá krásná láska končí se na této nehostinné zemi bolestně.

O lásce nadějně mluví pouze popěvek »Žezulka«, nesvobodná to parafrase písně prstonárodní až do zvuku rýmů. Vznikl v srpnu neb v září 1844 při návštěvě ratibořického domova, jak poznamenává v sešitku rukopisném: »V Ratibořicích, mém domovu, — v lesíku na vršku — žezulka nade mnou kukala — a pode mnou ta nejrozkošnější krajina. — Tak mi napadla pověra lidu, ptát se kukačky — což jsem i já dělávala — na osud — a než jsem odešla z lesa — napsala jsem na koleně olůvkem tyto verše.«⁴⁸ Jako věrný ohlas písně lidové s jádrem zvykoslovným hodil se popěvek do Krolmusových »Staročeských pověstí«, kde na dlouho zapadl.⁴⁹ Stručností výrazu vyniká značně nad dvojdílné »Znamení«, které Němcová klade do r. 1843, ačkoliv sloh i intonace je spíše řadí k »Touze« a k »Vodníkovi« do léta 1844; otištěno bylo v »Květech« za úrodného podzimu 7. září 1844. Základní motiv jako v »Žezulce« jest zvykoslovný; rukopisný sborníček poznamenává o něm: »Upomínka na děvče milé, má kamarádka — krásná, nešťastná — milenec umřel — minula se s rozumem — umřela. Národní pověra to klepání na okno — dušička se loučí na cestě do nebe se všemi přáteli.«⁵⁰ První část básně má formu dívčí písně na rozloučenou s milým, prstonárodní tón zachycen, umění verše i rýmu jest velmi primitivní. Druhá část jest obsahem i výrazem sentimentální líčení tří výjevů: dívka marně čeká na návrat milého; půlnoční znamení podává jí zvěst o jeho smrti; družky chystají předčasně zemřelého milence pohřeb. Báseň není ani psychologicky ani literárně zajímavá, naopak setkáváme se zde se vším naivním a nepůvodním aparátem naší poesie předbřeznové, se zeleným háječkem, vonnou lípou, půlnočním znamením, náhrobní písní slavíkovou.⁵¹

Božena Němcová nedovedla tento aparát spojit v zákonnější jednotu básnickou, ani naplnit vlastní osobností.

Shrneme-li úsudek o poetické i vývojové hodnotě veršů Boženy Němcové, nazveme je vesměs výtvoři epigonskými. Kolísá v nich stále mezi starší romantickou generací českých veršovců a mezi nevykvašenými pokusy »Mladé Čechie«, z níž zvláště působil na jejího ducha V. B. Nebeský. V kusech baladických připíná se k českým romantikům úplně, ve vlastenecké lyrice však podléhá »Mladé Čechii«, která se shromažďovala v »Květech«. Nemůžeme však upřít, že formálně se veršující začátečnice dobře vyrovnala svým básnickým současníkům, ba že v lecčems je i předčila, a že slova, která jí psal dne 2. září roku 1844 osobně zavázaný František Ladislav Čelakovský, který mohl tehdy znáti pouze čtyři její básně, »Ženám českým«, »Vodník«, »Moje vlast« a »Slavné ráno« — druhou a čtvrtou pro něj B. Němcová opsala — nebyla pouhým lichocením. Buďtež i zde citována:⁵² »Ano, ušlechtilá pěvkyně naše! Netajím toho před Vámi a s hrdostí znám se k tomu, že čta první ty čarovné plody Musy Vaší, hluboko jsem sklonil čelo své před Vámi a přál vlasti své štěstí, že nastala již ta doba, kdy dcery její jsou s to sytati na její oltář tak blahovonné květy. Básně ty, jež mi sama ruka Vaše do mých sbírek opsala a několik jiných vytištěných, co mi posaváde k očím přišly, pohnuly mne k té vroucí žádosti, aby ne v jednotkách, desítkách, stech a celých dílech jimi ozdobována byla literatura naše.«⁵³

Leč horoucí přání Čelakovského nebylo splněno. Božena Němcová přestala záhy býti básnířkou. Jistě nebyly na to bez vlivu vztahy osobní: básníka Nebeského vystřídal pozitivní Čejka, z vlasteneckého ruchu »Mladé Čechie« v Praze přesídlila mezi venkovský lid na Domažlicku. Ale nesporně hlavní rozhodnutí dalo jí správné sebepoznání: uvědoměle ženství, které bylo hlavní kladnou hodnotou jejích veršů, toužilo projevit se ve formách

složitějších a rozvětvenějších, než jest pouhá báseň lyrická, toužilo zbaviti se pout konvencí tradičních, jež přímo ukládalo tehdejší veršování, toužilo se prohloubiti stykem se skutečností. Tak se stala z básnířky vypravovatelka a z pouhé epigonky zakladatelka epické prosy české.⁵⁴

(1912)

»SKALÁK« KAROLINY SVĚTLÉ

Studie analytická

DO PRVNÍHO osmiletého období Karoliny Světlé, jež sahá až k »Vesnickému románu«, patří šest povídek ze života selského lidu pod Ještědem; tři z nich, »Sefka«, »Cikánka« a »Lesní panna«, mají prostou osnovu a jednoduchý děj, jenž vyplývá z propracované charakteristiky hlavní postavy; tři však, »O krejčíkovic Anežce«, »Skalák« a »Lamač a jeho dítě«, jsou povídkami ve vyšším smyslu a slučují jemnou a podrobnou kresbu psychologickou s promyšleným uměním dějové zápletky. Některé z prací těchto, na př. primitivní »Sefka« a romaneskní »Lesní panna«, založeny jsou na starobylé tradici rázovité rychtářské rodiny Mužákovy, pro jiné vzala spisovatelka námět z vypravování své tchyně a v jiných zase zobrazila osudy a povahy ještědských horalů, s nimiž se v prvním desetiletí svého pobytu na Světlé osobně seznámila. O vzniku jednotlivých těchto povídek dochovány jsou nám zevrubnější neb úsečnější zprávy, avšak o původu žádné z nich nejsme tak poučeni jako o koncepci »Skaláka«, jež Karolina Světlá napsala koncem roku 1862.¹

Osmnácte roků po vzniku »Skaláka« Karolina Světlá vylíčila podrobně, z jakých kořenů vyrostla tato povídka a jaké zámysly sledovala. V sedmé části volných vzpomínkových kapitol »Z literárního soukromí«, propletených časovými, národními i spo-

lečenskými úvahami, rozepisuje se o pracích uveřejněných v literárních podnicích Hálkových, a tím od románů »Na úsvitě« a »První Češka« způsobem nikoliv chronologickým, nýbrž volně causeristickým přechází ke »Skalákovi« a praví: »Hálek uvázal se buď ihned nebo brzo nato v redakci »Lumíra«,² kamž jsem napsala roku 1863 ‚Skalák‘, kterýž mi zcela neočekávaně, hlouběji než kterákoliv z prací mých předešlých, dal nahlédnouti v mysl lidskou, objeviv mi způsobem nikoliv utěšeným, kterak právě ti, kdož s největší okázalostí k pravdám křesťanství se hlásí, pravdy ty pojmají. Zvolila jsem pro onu novelu kus děje skutečného, v němž jsem z ohledu šetrnosti změnila jen jména a některé poměry, a jenž na venkově téměř mně na očích se odehrál. Zámožná osiřelá dívka umínila si, že zpustlého soudruha z mládí svého, v němž poznávala přese všechnu zhýralost vzácné vlastnosti, na pravou cestu přivede, a byť se to mělo státi i sňatkem s ním. Stane se skutečně nevěstou jeho, a pověstný rváč a piják se dá půvabem vznešené její mysli tak obměkčiti, že se k nepoznání změnil a se vši opravdivostí jiného se chápe života. Avšak jízlivou urážkou o minulosti jeho, kteráž se mu vyčítá jako skvrna nesmazatelná, navždy čelo jeho hyzdící, nechť teď koná co koná, zavíří v něm stará divokost, a on se dopouští na hanci skutku násilného, krvavého. Vraceje se po přestálém trestu z vězení opět do rodné obce, kdež milenka s neproměněnou láskou a věností jej očekává, novou je stížen kletbou. Odepře se mu jako trestanci úředně dovolení za choť ji pojmouti, což ho dožene k samovraždě. Když každý se štítí a zdráhá prokázati mu službu poslední, jest to ona, kteráž jej pochová, v kterémžto okamžiku jsem ji sezнала.«³ Druhá zpráva o vzniku »Skaláka« jest mnohem stručnější a nekryje se úplně s tímto autentickým vylíčením. V belletristicky zaokrouhlené črtě »Po tmě«, psané roku 1900, vypravuje tchyně Karoliny Světlé, rychtářka Mužáková, své vnučce, jak hojnou látku podala snaše pro její práce ještěd-

ské, a dí: »Inu, zrovna tak na puntík, jak to paní tetička píše, se to nestalo. To víš, to ona ani nesměla tak napsat, aby se v tom lidé nepoznali. Musila si to uzpůsobit. Já jsem jí mnoho látek sama dala. Vypravovala jsem o Antošoj, o Frantině, o Kantůrčici, o Skalákoj atd.«

Rozpor mezi oběma zprávami jest však pouze zdánlivý. Karolina Světlá zdůrazňuje, že prakořenem novely byl zrakový dojem: vidí sama, jak věrná nevěsta pochovává zavrženého a zneuctěného sebevraha... to, co v povídce stojí na samém závěru, tvořilo praprvek koncepční, čímž též si vysvětlujeme názornou a mohutnou intenzitu výjevu pohřebního v novele. Mocně vzrušena tragickou scénou, vyptává se básnička v nejbližším okolí po výkladě, a dostává se jí ho opětně, jako tolikráte, od tchyně, výmluvné a spolehlivé vypravovatelky o lidových osudech na Světlé a v okolí. Tu dozvídá se celého příběhu, jak jest zaznamenán ve zprávě »Z literárního soukromí«, a dojistá ihned v něm odhaluje nejen vzácnou látku povídkovou, nýbrž i námět, zcela vyhovující vlastním jejím sklonům, názorům a citům. Analýsa povídkové fabule, kterou Světlá narýsovala v memoirovém svém díle, ukáže, že jest to látka pro výběr básniřčin přímo typická.

Nositelům děje jest hrdinská postava mladé ženy, statečné dívky, jež čelíc předsudkům svého prostředí, jde za hlasem srdce a svědomí, který jest jí jediným zákonem. Bytosti takové, ztělesňující mravní ideál básniřčin, vracejí se ve většině časných jejích povídek, předcházejících »Skaláka«, jsou to Leonora v »Sestrách«, Aninka v »Společnici«, Marie v »Líbánkách koketiných«, Isabella v »Lásce k básníkovi«, především však Krejčíkova Anežka v novele stejnojmenné. Jako všechny tyto dívky podstupuje i zámožná milenka opovrženého pijáka a rváče oběť, aby zachránila milovaného muže; »Krejčíkově Anežce« podobá se tím, že přihlašuje se k ženichu ve chvíli, kdy je zákonem, společností, všemi bližními proklet a odsouzen: Florik je pašíř, pronásledovaný úra-

dy a předurčený potupnému trestu, milenec nově se vynořující hrdinky propuštěný trestanec, stížený vinou krvavou a obtížený skutkem násilným. Takto prosycen byl nový námět onou vzdornou tendencí společenskou, kterou básnička přijala z revolučních ideí francouzských, o niž se sdílela s George Sandovou, a kteráž jest blízka titanismu soudobých básníků byronských. To, co nazývá se společenským mravem a řádem, jest konvencí, zakrývající buď pohodlnou lhostejnost neb zchátralé pokrytectví; proto člověk opravdový, věřící více zákonu přirozenému než psaným a uznaným příkazům, ocítá se v stálých nepřátelských konfliktech se společností, s její etikou a s jejími orgány. Takto spíše rousseauovsky revolučně než bratrsky reformačně pojala nedávno předtím v pracích »Několik archů z rodinné kroniky« a »Ještě několik archů z rodinné kroniky« své nábožensky blouznivé předky s otcovy strany, takto současně založila figuru Vojtěcha Šembery v románě »První Češka«. Nový námět poskytoval dokonce možnost rozvésti tuto revoltu proti mravní a společenské konvenci dvojnásobně: kdežto muž vzpírá se pokrytecké morálce svých bližních divokým vzepětím vůle k činu násilnému a od krveprolití dospívá až k samovraždě, popírá žena obecně vládnucí předsudky silou svého odříkání, své oběti, svého sebezapření; zavržený trestanec se vylučuje ze společnosti sebevraždou, ale jeho milenka stojí při něm láskyplně i tenkrát, když podle názoru všech přestal býti občanem, křesťanem, člověkem. Takto slyšela Karolina Světlá z fabule, jejíž vyvrcholení spatřila na vlastní oči, douti ono vzdorné vyznání romantického individualismu, k němuž se přiznávala od mladosti: Vykoupením z mravně společenských konvencí jest důsledná vzpoura proti nim! Ale vyšší formou hrdinství než tato vzpoura jest sebeobětování z lásky! Muž buď neúprosným odbojníkem proti pokrytectví a proti lži světa! Žena však buď spasitelkou tohoto muže a nasadť vše, i svou čest i své bytí, aby provedla toto dílo mesiášské!

Avšak v novém námětu a v akci jeho hrdinky byl obsažen ještě prvek nový. Nevěsta pověstného rváče a pijáka neměla pro milovaného muže podstoupiti náhlou oběť okamžitého vzplanutí, neměla ve velikém výjevu závěrečném nasaditi pro něho život, neměla mu zasvětití jen jediný nejpłodnější moment svého bytí; tuto formu hrdinské oběti vyčerpala Světlá způsobem konvenčním figurou Aniččinou v »Společnici« a způsobem tragickým postavou Krejčíkovy Anežky. Tentokráte šlo o cosi mnohem vyššího: oběť hrdinky nového námětu rýsovala se již v původním, holém podání jakožto postupné dílo mravního vývoje, jako promyšleně osnovaný proces etického růstu, jako motiv dramatického vzestupu. Již jednou, o dvě leta dříve, v »Líbánkách koketinyých«, v díle to ven a ven začátečnickém a psychologicky nevyspělém, dotkla se básnířka tohoto motivu, aniž ho dovedla náležitě využití. Folie titulní hrdinky, Marie Zásnecká, koná na svém ženichovi Otakaru Kosteckém, jenž prošel mravním nihilismem i frivolním požitkářstvím, podobné dílo obrody a očisty tím, že v něj věří a že jej miluje. »Ukolíbala démony v nadrech jeho slovy svaté lásky, a opět vracela se víra v lidské srdce a v úkol života jeho do jeho duše jako stříbrný svit měsíce do krajiny krutou bouří zmítané«. — »Obyčejný, opovržlivý úsměv neobletoval více ústa jeho, a výraz divoké ironie, který jindy srdce matčino jako rukou ledovou stahoval, vytratil se úplně z jeho mužné tváře.«⁵ Ale motiv, jenž položen jest do předhistorie vlastního povídkového příběhu mezi Emilií Manetínskou a Otakarem Kosteckým, musí ustoupiti v druhé polovici »Líbánek koketinyých« motivu pohodlnějšímu a méně novému: Otakar nebyl touto oběťstevující mocí etické lásky dostatečně vyhojen, aby nepodlehł svodům kokety Emilie; spasen mohl býti teprve, když Marie Zásnecká obětovala lásce pro něho vedle všeho jmění i život. Roku 1860, když Karolina Světlá psala »Líbánky koketiny«, nebyla ještě dostatečně mravně uzrálá, aby dovedla

psychologicky vyčerpali motiv tak vděčný, jakým shledávala mravně obrodné působení ženino na duši mužovu. Avšak koncem roku 1862, když tento motiv znovu ji přivábil v námětu ještědském, měla již nejen odvahu, ale i tvůrčí sílu, aby jej posunula v samé popředí děje povídkového, jak sama praví v dalším (obránném) odstavci citované kapitoly »Z literárního soukromí«: »Moje reknyně viděla bohaté zlaté srdce v člověku poskvrněném nepěknými vášněmi. Doufala, že jeho povahu z nich očistí, což by se jí bylo zajisté podařilo, kdyby nebyl člověk z hanebné zášti a závisti dílo její zničil.«⁶

Zdůrazněním a propracováním prvku eticky dramatického značí »Skalák« důležitý vývojový stupeň v básnickém díle Karoliny Světlé a může býti přímo pokládán za předzvěst a průpravu jejích velkých románových skladeb ještědských, počínajících se rokem 1867, které mají čistou inspiraci etickou a osnovu takměř dramatickou. Avšak pouze ten, koho jsou úplně tajny zákony koncepce a tvoření básnického, mohl by se domnívati, že prvek eticky dramatický spisovatelka prostě odkryla v námětu a provedla jej čistě objektivně bez osobně životní účasti. Napopak básnířčino nitro bylo prožitymi zkušenostmi citovými i mravními právě v době, kdy jí zrakový dojem i ústní vypravování přiblížily příběh Skaláka a jeho nevěsty, tak připraveno, že mohlo tento prvek plně pochopiti a ztotožniti jej s mocným zážitkem vlastním. Toto ztotožnění dlužno pokládati za rozhodující, s Goethem mluveno, za krystalisační okamžik tvůrčího procesu »Skaláka«: dílo přestalo býti námětem objektivním — asi do r. 1870, kdy počala psáti své humorné obrazy ze života ještědského a své názorně archaistické obrázky staré Prahy, neznala ostatně Světlá vůbec námětů objektivních — hrdinka splynula se spisovatelkou.

Které to byly mocné zážitky, jež Karolina Světlá na tomto stupni koncepce ztotožnila s eticky citovou náplní příběhu ještědského?

K tomu odpovídá způsobem zcela určitým a přesným korespondence Karoliny Světlé s Janem Nerudou, stojící stále na rozhraní přátelství a lásky. Kdekoliv K. Světlá formuluje důvěrný svůj vztah k Janu Nerudovi z roku 1862, vždy znovu vrací se pojetí jeho jakožto posláni mravně výchovného, jakožto působení očištného, jakožto mise vykupitelské; vnitřně pravdivá a k sobě samé neúprosná básnířka nejednou cítí, že vyměnila úlohu milěnčinu za úkol vychovatelky, guvernanky. Zde stručný soupis nejvýmluvnějších míst z dopisů Karoliny Světlé Janu Nerudovi a sestře Žofii, jež ilustrují toto pojetí, zcela shodné s eticky citovou tendencí hrdinky v novém námětu ještědském.⁷

»Za to jsem slíbila všecko, co je temné, osvětliti, co je hrnaté, otesati, co je hrubé, zjemniti a mít neskonale mnoho trpělivosti. Krátce uvázala jsem se v úřad guvernanky, o němž nebude nikdo na tomto světě vědět« (str. 17, sestře dne 6. srpna 1862).

»Mohla bych si tu celou věc usnadniti a udělati teď konec, slovo, pohled by jej zapudilo, však bych já to pravé nalezla, jen kdybych opravdu chtěla, ale já chci s jeho zlým démonem zápolit, jak dlouho mi toho poměry dopřejí. Snad jej přemohu tak dalece, že zůstane na té dráze, na které jej míti chci, k vůli věci, třeba ji nastoupil k vůli mně, a že na ní setrvá, třeba jsme se rozloučiti musili« (str. 26, sestře dne 15. srpna 1862).

»Chci, ano chci býti a zůstatí přítelkyní Vaší, to jest prozřetelností, která spojuje v sobě shovívavost matčinu, vážnost otcovu, laskavost sestřinu a vytrvalost bratra, a opustí-li Vás celý svět, já přec vytrvám« (str. 33, nedatovaný dopis J. Nerudovi z 6. srpna 1862).

»Nahlédla jsem hluboko v zatemnělou, rozervanou duši Vaší, a cokoli jste také učinil a na sobě zhřešil, omlouvám Vás. Vy nevěříte v nic, Vy nedoufáte v nic, Vy nic nemilujete. Vy jste ztratil dílem nešťastnými poměry, dílem skácením nejdražších

nadějí, dílem vlastní vinou radost sám ze sebe a následovně na světě duševní Váš stav se stal nesnesitelným, a Vy se chcete ohlušiti. — — — Mne spasila sestra, a já spasím Vás, mnou se naučíte věřit v sebe a doufat v život. K čemu mne nazývají Světlo, kdybych s to nebyla osvítili tmu v srdcích lidských? Jako ona volala neúnavně ‚Činnost, činnost‘ — tak i já volat budu ‚Činnost!‘ — já musím vzkřísit duši Vaši, vždyť cítím v sobě proudění sta životů — Vzhůru, vzhůru! pravím, cesta naše daleká, ideál tak vzdálený věku našemu — ale spějme s chutí, s láskou, klopytájlíce, padájlíce, snad spatří několik vyvolenců přece zářící jeho tvář. Vzchopte se, příteli, bratře drahý, neukazujte mi, že Vás pokrývá bláto, hle, ruce moje dosti čisté, by smyly každou vinu s Vás a každou zahojily ránu, — ach nekřičte ‚Není ideálu, není‘, dokud Vám ještě bahno chťičů Vašich oči zaslepuje — já se nespustím více ruky Vaší, Vy musíte za mnou — chťějte, prosím Vás, chťějte!« (str. 55 a 58, nedatovaný list J. Nerudovi z konce srpna 1862).

»Mně to nedalo odvrátit se co vzor ctnosti od něho a přenechat ho osudu, on by si byl málo z toho dělal, propadával se s pravou passií v bláto a nechával v orgiích divokých s pravou pochoutkou ducha, zdraví a čest. — Vím, že stokrát proklínal okamžik, kdy se ke mně přiblížil, kdy jsem v něm probudila mimo vášně opět cit pro čest, chut k práci — člověka, ale doufám, že to více nečiní« (str. 61 a 62, dopis sestře ze dne 4. září 1862).

»Milosrdenství Samaritána rány oloupeného vymývajícího vešlo v přísloví, a ta, která chťěla duševní rány vymývati a zahojiti, má zavržena býti, protože byl před tím muž na její prst zlatý kroužek nastrčil a tím si ji najal, by doživotně jen pro jeho bolesti slechu a balzámu měla?« (str. 75, list sestře ze dne 6. září 1862).

Není snad potřebí dalších důkazů, aby vysvitlo, proč a jak splynul v duši básnířčině milostný vztah »zámožné, osiřelé dívky

k soudruhu mládí svého, v němž poznávala přese všechnu zhýralost vzácné vlastnosti«, s vlastním poměrem k Janu Nerudovi: v obou případech šlo o dvě různé manifestace téhož mravního úsilí. Ale že Jan Neruda v koncepci básniřičině zvolna nastupoval místo vesnického vyvrhele, rváče, pijáka, násilníka? Tento paradox zasluhuje výkladu podrobnějšího. Čím do vyšších oblastí mravní vznešenosti a odvahy se povznášelo výchovně obrodné poslání Karoliny Světlé, tím hloub klesal ve vinách a vadách ten, kdo měl býti vykoupen a očištěn; již na místech právě citovaných vracejí se výrazy jako »bláto«, »bahno chtíčů«. Karolina Světlá soudila o erotickém dobrodruhu, mravním nihilistovi, divokém bohémovi, jakým byl Jan Neruda r. 1862, velmi přísně, ba nelze jí zprostiti výtky, že příliš ochotně přijímala názory maloměstské společnosti pražské o mussetovské rozháranosti básníka proletáře. Vytýkala mu jeho pochybné styky milostné, pohoršovala se nad jeho hýřením, hrozila se jeho prodluženosti, takže Neruda v dopise, který opsala Karolina Světlá pro sestru přílohou k listu ze dne 28. srpna 1862, praví s ironickou výčitkou: »Já bych nemohl nikoho tak trápit, jako Ty mě trápívalas, a kdyby to byl vrah, zloděj, loupežník. Snad Ti křivdím, ale někdy se mně zdálo, jako bys mne měla ještě za něco horšího, nebudu Ti to vyčítat, německé přísloví praví: ‚Für was du dich gelten lässt, das giltst du‘, a já jsem si hrál s passí na padoucha« (str. 51). Toto místo jest velmi významné, ukazujel nám onen motivický souhlas, na němž založeno ztotožnění Nerudy s oním vesnickým rváčem, pijákem, násilníkem v koncepci »Skaláka«. Řada podružných motivů zesilovala toto spětí: Světlá s hrůzou představovala si Nerudu, jak utápí své svědomí a lepší já, hýře s ženami pochybné pověsti, právě jako hrdina nového námětu; děsila se myšlenky, že Neruda bude odveden do vězení pro dlužníky a kreslila si vězení to nejinak než žalář, v němž »Skalák« odpykává svůj zločin; s fantastickou výmluvností dokazovala

Nerudovi hrozná následky »styků s nesvědčitými lidmi, se šejdíři a podvodníky« v onom vězení a v myslí si rozváděla tento motiv i v rámci ještědského příběhu, z čehož pak vznikl v VII. oddílu povídky názorný odstavce o návštěvách káránců u Rozičky.

Avšak hlavním motivem ztotožnění obou mužských postav, draheho básníka s opovrženým samobijcem, jest něco jiného: jest to obsaženo v posledních slovech Roziččiných, která šeptá v slzách nevěsta samovrahova, líbajíc jeho čerstvě zasypaný hrob: »Teď je to na jevu, jaké měl dobré srdce!« Jak Roziččina neproměnná láska a věrnost k Jáchymovi, tak básnířčin hluboce mravní vztah k Janu Nerudovi vyvěral z neochvějné víry ve vzácné srdce, v šlechetnou povahu milostného přítele. Že z tohoto motivu prýští vlastní pathos povídky, dosvědčuje obrana novely a postupu hrdinčina v uvedené kapitole »Literárního soukromí«, kde spisovatelka tak názorně přirovnává »bohaté, zlaté srdce v člověku poskvrněném zlými vášněmi« k »peněžence v prachu zašlápnuté, z níž však se na vás zaleskne obsah zlatý«. A stejně průkazně dokládá úryvek dopisu Nerudova Karolině Světlé, že jejich eroticko mravní poměr vybudován byl právě na této víře Světlé v drahocennost srdce Nerudova a na vděčnosti básníkově za toto poznání, s jakým se dotud nepotkal. Líče Karolině Světlé, proč a odkdy náleží jí cele a bez výhrady (nedatovaný list, jejíž opsala K. Světlá v psaní sestře dne 21. srpna 1862, str. 36), praví, mluvě o přítelkyni své v třetí osobě: »Tu jsem jí stál nablízku. Byla středem kruhu skvělého, muži se hádali o její slova, a ženštiny měly nenávisť. ‚On je mizera,‘ říkali jí o mně v žertu, ale opravdu to mysleli, ‚on nemá srdce.‘ Tu se ohlédla, a její pohled, tento zamyšlený, vždy zkoumající pohled utkvěl bádatvě na mně. Netušila, že rozhoduje odpovědí svou osud můj. ‚Jak řekneš, tak bude,‘ ustanovil jsem sám u sebe, třesa se nikdy nepocítěným napnutím. ‚Že nemá srdce? Ne, tomu nevěřím. Spíše bych řekla, že ho má někdy příliš mnoho!‘ tak

zněla rázná odpověď v lehkém rouše a ona žertovala dále s těmi trulanty. Co se ve mně dělo, děje se v člověku jen jednou, srdce mé propuklo jediným rázem ten led, ty vzdory, to trní, v němž se bylo mrzutě zahrabalo, a kde je byla ona ze všech lidí jediná nalezla, a od té chvíle náleží jen jí, bije jen pro ni. Proč je probudila, obtěžuje-li teď jeho klokotání, jež bylo smrti uvyklo, již hnilo, neprosilo se o život.«⁸

Takto úplně organicky splynul při koncepci »Skaláka« trojí živel: Karolina Světlá, pozorovatelka lidu ještědského hlavně po stránce povahopisné, najde povídkový námět; Karolina Světlá spisovatelka interpretuje jej motivicky podle svých literárních sklonů a mravních názorů; Karolina Světlá — žena naplní jej vlastními tragickými zkušenostmi citovými. Kdy se s námětem setkala, nevíme; jest však psychologicky pravděpodobné, že velmi záhy odhalila v něm ony motivy, jež hověly jejímu způsobu vypravovatelskému. Zato můžeme přesněji určití dobu rozhodující koncepce, kdy objektivní námět splynul se subjektivním prožitkem. Nemohlo to býti před rozchodem s Nerudou, tedy před koncem září roku 1862, nýbrž až tehdy, kdy román mezi Nerudou a Karolinou Světlou byl dožit. Ale nemohlo to býti ani dlouho před koncem r. 1862, kam jsme položili napsání »Skaláka«, které si vyžádalo přece nějakého času; čili, krystalisace »Skaláka« z trojích prvků a napsání jeho leží velmi těsně vedle sebe a nejsou vzdáleny od tragického rozluštění poměru Karoliny Světlé k Janu Nerudovi. To jest psychologicky velmi důležité, neboť jednak opravňuje nás, abychom v novele viděli bezprostřední zpověď přetékaajícího srdce básnířčina, jednak vysvětluje nám nebývalou intenzivnost, s níž v této práci Karolina Světlá zobrazuje vášnivost citu.

Třebaže však koncepce i napsání jsou časově sobě tak blízké, dělí je přece významná činnost tvůrčí, která daný námět, ztožněný s vlastními prožitky, značně rozhojnila a i po stránce

dějové rozvedla. Jakým způsobem, ukáže nám srovnání původní látky s hotovou novelou. V základním námětu, který známe »Z literárního soukromí«, dopouští se hrdina viny jediné, a to teprve tehdy, když ušlechtilá jeho nevěsta podnikla své dílo obrodné, takže »se k nepoznání změnil a ve vši opravdovosti jiného chápal života«: krvavým násilím zdrtí hánce své pověsti; za to propadá soudu a vězení. Jáchym »skalák« v povídce však pyká v žaláři dvakrát za dvojí provinění, temenící ovšem z téže příčiny, kterou udává již nárys základního námětu (»Avšak jízlivou urážkou o minulosti jeho, kteráž se mu vyčítá jako skvrna nesmazatelná, navždy čelo jeho hyzdící, nechť teď koná co koná, zavíří v něm stará divokost«). Po prvé, dříve ještě než Rozička počne naň působiti, napadne faráře, u něhož slouží, a chce jej ztrestati pro urážku; odsouzen jest k vězení třídnennímu. Po druhé, právě když měl sňatek s Rozičkou dovršiti mravní obrat Jáchymův, zabije Skalák představeného, že jej pohanil a povolení k sňatku mu odepřel; desetileté vězení jest trestem. Takto byl jeden motiv rozdvojen, ale i jinak upraven: první provinění Jáchymovo položeno před očištné působení Roziččino; druhý násilný skutek jeho vyhnán až do krajnosti, z divokého násilníka stal se zločinný vrah. Definitivní útvar povídky liší se od námětu silným nanesením barev, zdůrazněním kontrastů, zpracováním žvlů tragických. Tak i v motivaci sebevraždy Jáchymovy. V základním námětu čteme »Odepře se mu jako trestanci úředně dovolení za což ji pojmouti, což ho dožene k samovraždě.« Motivů tohoto sice použito také; četník, odvážeje nemocného Jáchyma ze statku Roziččina, praví, že »zločinec jako Jáchym neobdrží nikdy dovolení k sňatku«. Jistě cítila básnířka, že taková motivace byla by nedostatečná, aby vysvětlila Jáchymovu sebevraždu; kromě toho motiv ten byl dostatečně rozveden již dříve ve srážce s představeným. Vytvořila si tedy motivaci, která zároveň plnějším vrhem záře osvětluje »zlaté srdce«

Jáchymovo: Jáchym ví, že Rozička nemá kde jinde bydlet než v jeho skále, ale jest přesvědčen, že četník by ji tam s ním nevytrpěl, a proto volí smrt oběšením na háku nad ohništěm, aby »soucítěně jí postoupil přístřeší, které s ní sdílet nesměl.«

Ale spisovatelka neobohatila námět jen novými motivy, nýbrž hledíc si názornosti co nejživější, vložila do povídky řadu nových postav a zejména několik velkých, účinných scén, hned lyricky intenzivních, hned dramaticky napiatých. Z figur nově vytvořených, ale málo individualisovaných, poznali jsme již dvě, obě oběti násilnictví Jáchymova, faráře a představeného, jimiž zosobnila venkovskou morálku a mravopověstnost, a to způsobem kontrastním: laskavý, smiřlivý farář stojí proti tvrdému, pomstychtivému představenému; naproti tomu zůstal četník pouhým figurantem. Jen povšechnými rysy jsou nakresleny dvě matky v úvodních kapitolách, ubohá, povržená Skalačka a v rozhodujícím výjevu nesmiřitelná matka Roziččina: opětně to nejsou individuality, nýbrž vedlejší postavy, které objasňují povahu hrdinovu a hrdinčinu. To jest v úplné shodě s technikou dosavadních vesnických povídek Karoliny Světlé: v »Sefce«, v »Lesní panně« a v »Cikánce« propracovány jsou toliko charaktery titulní, v »Krejčíkově Anežce« kromě hrdinky ještě milenec její, kdežto všude postavy vedlejší ustupují zcela do pozadí.⁹

Rovněž v duchu prvních prací Světlé z Ještěda jest, že všecek děj soustřeďuje se k velkým, dramatickým výjevům: »Krejčíkově Anežka« i o málo pozdější »Lamač a jeho dítě« takřka jsou psány pro mohutné scény závěrečné, »Anežka« pro katastrofu na hradě Fridštejně v jitřním šeru, »Lamač« pro Vackovo sebepřekonání v lomě. Ve »Skalákovi« postavila básnířka na nejvýznačnější místo povídky dva výjevy přesně korespondující, dvojí hovor milenců v smrkovém háji o hodě velikonočním; po prvé (kapitola IV) nachází Rozička Skaláka v nejhlubší mravní bídě a dovádí ho hovorem obdivuhodně stupňovaným k předse-

vzetí, že se za cenu její lásky polepší; po druhé (kapit. VI) shledává se s ním po roce, změněným, obrozeným, vykoupeným a dává mu v milostném opojení celou svou lásku. Ještě dva výjevy v povídce stojí na tak vysokém stupni lyrické krásy, jeden z nich, když Rozička s Jáchymem ve sluji hovoří na rozloučenou a otvírají tváří v tvář smrti pečeti s nejhlubších svých tajemství, a když konečně zestárlá, opovržená a ožebračená Rozička zpívá v slzách písně dětství, jest invencí poetčinou; druhý — pohřeb sebevrahův však zakládá se na autopsii a náleží k prakoncepci díla. Těmto čtyřem scénám, z nichž pouze jediná patřila přímo k námětu, nemůže se nic z povídky rovnati, ač spisovatelka nespojila vynalézavostí jiných jímavých obrazů, z kterých rozkošná idylka dětského setkání Roziččina s Jáchymem na pastvě neb temná freska návštěvy Roziččiny v žaláři neb příchod Jáchyma žebráka do »zlatého paláce«, kde na něho čeká nevěsta, svědčí o široké schopnosti náladově fabulační své tvůrkyně. Avšak kompoziční a psychologické místo těchto výjevů vysvitne teprve z podrobnější analýzy povídky, nikoliv již po stránce genetické, nýbrž soustavným rozložením jednotlivých kapitol na prvky.¹⁰

Z deseti krátkých kapitol vyplněno jest novelistickým dějem pouze pět; vlastní příběh počíná se hlavou čtvrtou. V nejvolnější souvislosti s fabulí jest kapitola první, obsahující jakousi prehistorii rodovou: široce se tu rozprádají osudy rodiny »Skalákovy«, postavené do kontrastu k rodu Kučerovu; básnička přidržuje se vesnické tradice v povídavé šíři podání, ale i v hromadění názvů a obrátů národopisně příznačných, aby tuto metodu, převládající jak v »Sefce«, tak v »Krejčíkově Anežce«, hned v hlavách následujících opustila. Kapitola druhá a třetí kreslí povahu obou hrdinů, Jáchyma i Rozičky, v dětství: půvabným dětským výjevem s raněnou koroptvičkou uvádí spisovatelka šťastné sblížení se Jáchymovo s Rozičkou, a již tu nadhoben jest základní motiv novely, »on má přec jen to nejlepší

srdce mezi vámi všemi«. Proti kapitole druhé značí třetí hlava dějovou gradaci: Jáchymův vzdor proti společnosti a její morálce se vyhraňuje, až vrcholí násilným činem na faráři, čímž jaksi přeformován další osud Jáchymův; jak dějové napětí stoupá, patrně i z toho, že ke konci kapitoly převládá vzrušený živel dialogický, jehož potud bylo v povídce poskrovnu.

V samém varu dějovém ocítáme se však teprve kapitolou čtvrtou, která dramatickou svou názorností a lidskou svou prostotou patří vůbec k vrcholům básnického díla Karoliny Světlé. Aby připravila čtenáře na tragické zvraty nálad, citů a myšlenek, jimiž ovládnán jest dialog mezi Jáchymem tonoucím v samých hloubkách vin a hříchů a mezi jeho spasitelkou Rozičkou, vrší na počátku kapitoly kontrast na kontrast. Po temném líčení mravního úpadku Jáchymova lyrická báseň v próze o posvátném jitru svatodušní v kvetoucím háji, ale uprostřed této básně srdcevrvoucí bída kleslého člověčenství: zohavený, potlučený, zpitý, bezvládný Jáchym nalezen Rozičkou ve chvíli, kdy »vše se lesklo, květina rosou, pták písni, nebe sluncem«. Velký tento výjev v háji o letnicích, kdy v Rozičce děje se cosi kromobyčejného, rozhodného, velikého, ana naplněna jest Duchem svatým a počne mluvit jiným jazykem, zrodil se z kypivé plnosti romantismu básnířčina. Čtenář mimoděk vzpomíná všech velikých romantiků školy Rousseauovy: samého Jana Jakuba a jeho vikáře savojského i proticírkevního katolíka Lamennaise, když Rozička hledá svého Boha nikoliv ve chrámě, nýbrž pod temnými stromy lesa; čestného občana francouzské republiky Schillera, jenž napsal, »Die Welt ist vollkommen überall, wo der Mensch nicht hinkommt mit seiner Qual«; přírodní blouznivkyně G. Sandové, když Jáchym se Rozičce jeví »jedinou skvrnou v té boží přírodě«. Ale Karolina Světlá nevyjímá z romantismu jen dva tři nahodilé motivy a zásady: nehledíc ani k tomu, že jako veškerí následovníci Rousseauovi dovede zobraziti přírodu v celistvosti její

atmosféry, květeny, fauny s mírným a něžným naladěním citovým, obzírá celý svět s tohoto romantického hlediska. Mravní čin Roziččin podobá se velkým skutkům hrđinek Sandové, které, nedbajíce zákonné sankce a veřejného souhlasu pokrytecké společnosti, jdou za hlasem vášně, avšak nesen jest i etickým optimismem Schillerovým. Neváhám říci, že Roziččin apoštolát obrodné lásky jest ryzí koncepcí rousseauovskou (nehledám tu naprosto závislosti slovesné, nýbrž pokouším se toliko o určení kulturně-psychologického typu). Jáchym v zracích básničky i její hrdinky jest od přírody dobrý člověk, kterého lživou morálkou a nesprávným zákonodárstvím porušila společnost. Ale jako každý jednotlivec, může býti i Jáchym obnoven, a tuto obnovu podniká Rozička: také Rousseau volí za nástroj obrody hned lásku, hned výchovu. Rozička slučuje obé a čistě rousseauovsky odpoutává milence od vlivů společnosti, uvolňuje v jeho nitru to, co znamená jeho přírodu — Jáchymovo dobré srdce; její poslední cíl jest týž jako konečný záměr filosofa ženevského: vniterné zdokonalení člověka.

Mistrovským kusem psychologické pronikavosti a zároveň úchvatné dialektiky lásky jest dialog mezi Rozičkou a Jáchymem, v němž tón citový i výrazový jest mnohokráte změněn, od Roziččina zoufalství až po její důvěryplné vyznání lásky, od Jáchymova cynismu až po jeho hluboké dojetí — čím více vyniká mravní převaha dívčina, tím důsledněji mění se rozhovor v monolog hrdinčin. To, co v korespondenci Karoliny Světlé s Janem Nerudou burácí v prudkých improvisacích, dostalo tu formu dramatického stupňování:¹¹ zcela promyšleně a zároveň vysoce účinně vede básnička svého reka od víry v člověka k víře v Boha, odtud pak k víře v sebe sama a konečně k důvěře ve vlastní obrození. Jemu zasvěcena jest kratičká, klidně výpravná, skoro pedagogicky vyznívajcí hlava pátá, jež po svrchovaném napětí scény předchozí přináší oddech dějový i náladový. Velmi přesně

uzavírá spisovatelka vlastní obsah této kapitolky do vět o změně Jáchymově: »Co byla Rozička v něm dobré srdce poznala a ocenila, tu ho také skutečně měl; co byla nad ním zaplakala, jako by byly její slzy všechny zlé pudy s jeho duše smyly; co viděl, že se někdo těší, těšil se sám ze sebe a dal na sobě záležeti, aby nebylo na něm ani poskvrnky«.

Jako promyšleně provedený protějšek ke čtvrté, obsažné kapitolce, působí dějem bohatá hlava šestá: tam se všechno stupňuje k úplné obrodě Jáchymovy duše, zde vše postupně klesá až k naprostému jeho rozvratu. Kdežto však v kapitole čtvrté odehrával se výjev jediný, nakupena tuto vrstvitě celá stupnice vysoce dramatických scén nesených četnými osobami proti tamnímu důvěrnému dialogu: nejprve Jáchym s Rozičkou v lese na vrcholu milostného blaženství; poté Jáchym u představeného po prvé uražen; pak ve výjevu s farářem urážka zpečetěna; posléze farář přemlouvá Rozičku, aby upustila od nerovného spojení, ale právě když statečná dívka odpovídá knězi obrannou řečí, dochází zpráva o úkladném skutku Jáchymově na představeném. V prudkém a vzrušeném sledu říti se čin za činem, urychluje se co nejvíce postup dějový, ale přece našla tu básnička vysoce šťastné místo, kde mohla plně projevití nejryzejší svůj lyrismus. Na samý začátek kapitoly položila podivuhodný výjev lásky: v témže háji, kde před rokem se milenci našli v kajícím rozhodnutí pro mravní obrodu, shledávají se v plesném náručí. Květiny a stromy, ptáci a sluneční paprsky účastní se tu šťastného hodu lásky, jako se účastnívala celá příroda velkých milostných scén u Boženy Němcové, básničky v mnohém Karolině Světlé protichůdné. Jen v případech zcela výjimečných dobrala se racionalistická a skeptická Karolina Světlá onoho harmonického pojetí, které citovou optimistku Boženu Němcovou charakterisuje; málokdy shodla se se starší družkou svou v názoru, že »erotická láska jest projevem dobroty přírodní a tím mocností

blahotvornou«, a málokdy u Karoliny Světlé »milenci dovedou naslouchat hlasu přírodního, tak že se druží u ní rovné s rovným ne ovšem ve smyslu společenského zřízení, nýbrž ve smyslu spříznění tělesného i duševního«¹²; zde však plně provedena tato harmonická integrace. Těchto několik úvodních odstavců šesté hlavy »Skaláka« jest po nejedné stránce výjimkou v dotavadním díle básnířčině: na větvích leží lehounký a čistý humor lyrický jako rosa na květech zrána; zdůvěřňující anthropomorfisace užito velmi vydatně; krajinné líčení dosahuje mocné působivosti užitím prostých, ale sytých epitet barevných.

Jako obdobně byly provedeny hlava čtvrtá a šestá, tak k sobě patří kapitoly pátá a sedmá: opět oddech dějový, převaha živlu výpravného nad prvky dramatickými, značné obmezení dialogických částí. S krutou názorností dolíčen úpadek obou hrdinů. Jáchym nejen pyká v žaláři za krvavý zločin, ale i zároveň mravně pustne, Rozička stárnouc a chudnouc, upadá v nečinnou lhostejnost . . . toliko víra v dobré srdce milencovo jí zůstává, povržené nevěště společenského vyvržence. Ani zde nepominula spisovatelka motivů, jež by mohly vzpružiti děj; najdou se jmenovitě tam, kde Skalák Rozičku při návštěvách v žaláři zahrnuje prudkými výčitkami.

V kapitole osmé vlastní děj novely se končí, a to způsobem velkolepým a tragickým. První část rozčleněna na několik menších, stručně vypravovaných výjevů: návrat zestárlého a sešlého Skaláka domů a jeho vyvedení ze statku Kučerova četníkem; pohled Rozičky, která se octla nejen bez prostředků, ale i bez přístřeší, na skálu Jáchymovu; příchod zchromlého žebráka do sluje a pozvání Rozičky do vnitřku, kde teď ji dojista lidé a úřady nechají, — toto vše jest jakýmsi úvodem k velkému, nezapomenutelnému výjevu mezi Rozičkou a Jáchymem, kterým klasicky vyvrcholuje celá novela. Kmitavá louč ozařuje ve velkém a temném doupěti dva ztracence, zestárlého a neduživého trestance

a ožebračenou bídnou »nevěstu mordýřovu«: Rozička mlčí, a Jáchym se posmívá. Když však divoký poškleb Jáchymův dostupuje vrcholu a když vtěluje se ve výzvu, aby litovala přece konečně všeho, co byla pro milence marně nasadila, tu »její oko zazářilo naň v plném blesku nekonečné lásky a útrpnosti«. V odhodlaných slovech, jimiž Rozička odpovídá hrozebnému posměchu Jáchymovu, tvrdíc, že kdyby byla předem vše věděla, nebyla by jinak jednala a že Jáchym »stál za to, aby člověk zaň všecko nasadil«, v slovech těch chvěje se opravdová víra v kladné hodnoty života, víra, s níž hrdinský idealism poetčin nemíní sleviti ani tehdy, když si uvědomuje všecku hloubku lidského utrpení: pesimism jest tuto překonán.¹³ Po takovém vyznání cítí i drsný Skalák očistu, cítí omlazení, jest to jakási mravní koupel před smrtí, na niž práva dobylo si jeho již vykoupené srdce obětí: má jen tu svou sluj, a tu postupuje Rozičce, odhodlává se k sebevraždě. Touží jen po jediném: aby mu nevěsta zazpívala ještě na cestu tak, jako zpívala v dětství, mírným a jemným hlasem. Dětské písně a slzy omývají celou duši, a jako před chvílí vyznala se Rozička z víry v cenu života, právě tak posledním slovem ve svém životě vyznává se Skalák: »Věru, zkusil jsem dost na tomto světě vlastní i cizí vinou; ale . . . přec mne život nemrzí. Víš-li pak, proč mne nemrzí? Nemrzí mne proto, že jsem v něm poznal tebe, a že jsi . . . mne chtěla.« Rozička neustává v zpěvu, ale po chvíli, vidouc Skaláka oběšena, pochopí, že zpívala mu píseň pohřební. V této druhé části osmé kapitoly vše má mocný dramatický spád; dialog jest v tak převážné většině, že výpravné odstavce mají ráz pouhých scénických poznámek, ač i v nich užila básnířka mluvy vysoce výrazné, naléhavě lyrické, působivé a plnozvuké ve své čisté prostotě. V osudném rozhovoru milenců na samém pomezí života a smrti vracejí se všecky vůdčí motivy práce, tu jen lehce nadhozeny, jinde zhuštěně vyjádřeny: nemluví to ještější horalé v determinaci svého

prostředí a své společnosti, nýbrž prostě lidé, tváří v tvář zmaru a věčnosti, a proto všechno kmenově nebo národopisně příznačné tu naprosto mizí.¹⁴

Kdyby bylo bývalo uměleckým záměrem Karoliny Světlé, dáti práci ráz lyricky dramatický, byla by přestala touto scénou, avšak epický charakter novely přímo žádal výpravného zaokrouhlení. A tu se přímo nabízel onen výjev, úchvatný ve své lidské tragice, v jehož zhlédnutí spočívaly prakoncepční kořeny práce: pohřeb samovrahův za zdí hřbitovni. Básnička zobrazila rozryvnou tu scénu stručnými a hutnými větami dvou kratičkových odstavců, kde našla i příležitost po třetí vyvolat scenerii Roziččiny a Jáchymovy lásky, onen hájek drahý dvěma příběhy svatodušními. Lineární názornost, s kterou zhrdinšřující tužka Karoliny Světlé kreslí Rozičku nad čerstvě nasypáným rovem Jáchymovým, dokazuje, jak intensivní byl vjem básniřčin . . . a přece novela nekončí gestem, obrazem, výtvarnou koncepcí, nýbrž výkřikem nitra, pravdou citu, dramaticko-lyrickou syntesí: »a s pláčem klesla Rozička na čerstvě nasypanou zem, políbila ji a zaplakala: ‚Teď je to na jevu, jaké měl dobré srdce‘« —

Čistě osobní několikařádkový závěr, jež Karolina Světlá připojila, ruší poněkud grandiosní účín této scény a snad i celého díla, s jehož koncepcí snímá závoj dotud pečlivě stažený. V celé práci byla důsledně a přísně provedena integrace osudu básniřčina a Roziččiny, avšak zde se dvojí ta složka rozlučuje, a básniřka mluví náhle z plnosti srdce, stavíc v nesmiřitelné ironii do protikladu mravní hrdinství obětavého ženství a pohodlnou konvenčnost životních lží a »ušlechtilých dam s těmi hrdými čely a skromně sklopenými zraky«. Rozhodný protest, jenž se tu neodvratně tlačí na rty, smí nabýti však pouze podoby vášnivého výkřiku, aniž se přece mění v tendenční, určité formulovaný projev: náhlou aposiopesí přerývá Karolina Světlá vlastní větu a zůstává v této práci jen a jen básniřkou.¹⁵ Čistě subjektivní

doslov, jenž tuto vývřel *ex abundantia cordis*, patří k běžným technickým prostředkům Karoliny Světlé v prvním období jejího tvoření; nacházíme jej v práci »Ještě několik archů rodinné kroniky«, kde ovšem jest samou stavbou dějovou zdůvodněn, v obou povídkách vesnických »Sefka« a »O krejčíkovic Anežce«, které jinak dotud neprozrazují v čisté své objektivnosti žádného spojení s osobou spisovatelčinou; nikde nemá však doslov tak plného zdůvodnění jako ve »Skaláku«. —

»Skalákem« vyvrcholují se drobnější povídky ještědské, které K. Světlá napsala před rokem 1867, ale v něm hlásí se již po mnohé stránce její vyspělé umění, jež pak v době 1867—1873 vytvořilo klasická díla románová, »Vesnický román«, »Kříž u potoka«, »Kantůrčici«, »Frantinu« a »Nemodlence«. Jako mohutné ty skladby, vykazuje již stručný »Skalák« mistrovskou integraci objektivního námětu ještědského a subjektivních zkušeností životních, vykazuje obdivuhodný podklad etický; těmito přednostmi doplňuje vynikající rys starších ještědských povídek spisovatelčiných, totiž jemně a láskyplně provedenou povahokresbu. Z těchto důvodů musí »Skalákovi« věnovati zvláště bedlivou pozornost každý, kdokoliv studuje umělecký vývoj Karoliny Světlé. Avšak i pro životopisce a psychologa Karoliny Světlé jest »Skalák« pramenem neocenitelným, neboť ani jediná z ostatních prací jejích neobsahuje tak bezprostřední a upřímný obraz vztahu jejího k Janu Nerudovi z r. 1862. Posléze nemůže si nepovšimnouti novely této badatel zabývající se zákony básnického tvoření, ježto zde lze je sledovati vysoce názorně a jasně. Není proto náhodou ani rozmarem literární záliby, jestliže jsme věnovali této krátké povídce delší analytickou studii, než jaké se posud dostalo rozlehlejším dílům nedocenené mistryně naší výpravné prózy. (1913)

DVĚ EPIGONKY

Blednoucí daguerrotypy

1. *Berta Mühlsteinová*

V DROBNÉ knížce veršů »Pohrobky«, jimiž Berta Mühlsteinová r. 1872 debutovala, přimykajíc se k elegické lyrice Gustava Pflagra Moravského a Rudolfa Meyera, uprostřed šumění hřbitovních cypřišů, vzdechů tmavých jezer a mdlé vůně uvadlých věnců, které tak přilehavě charakterisují nálady jednatřicetileté básnířky, na jednom místě propuká bolest trýzněného srdce, aby žhavým proudem prorazila všední kůru společenské konvence: »O jen jednu, jednu upomínku — jako záblesk minulého štěstí, — kdybych měla na života scestí! — O jen jednu, jednu upomínku!« Zde skryt jest, tuším, klíč k pochopení její tvorby, soustředěné do šesti nepatrných svazečků, z nichž právě »Pohrobky« jsou psány veršem.

Šumí tu dech osamělosti, stesk duševního strádání, smutek ze zklamaných snů, zborcených oblačných hradů, šeří se tu beznadějně večery, pohřbívající den, do kterého marně skládáno mnoho nadějí. Všecka melancholie Berty Mühlsteinové má zvláštní, snadno rozeznatelný odstín: jest to záдумčivost roztouženého dívčího srdce, vyhoštěného ze života. Hrdinkami jejími jsou většinou dívky: naivně dobré Toničky, jež sotva odloží dětské sukénky, již nemají na srdci než lásku a vlast, snivé Ludmily, oslavující v tajnosti máj srdce vroucími verši, koketní Rózy,

chvátající ke kde které produkci vyniknout svým půvabem, důvěřivé Edity, které spoléhají na věrnou lásku všedního učitele hudby a po mnohém zklamání a mnohé únavě nenalézají než opuštěný hrob. Kreslí-li postavy poněkud aktivnější, jsou to nezkušené Jelenky, nadšené četbou G. Sandové pro studium ženské otázky, jichž honorářem stává se snubní prsten šlechtného nakladatele; svérázné herečky Perdity, nepachtící se po marném uznání všední společnosti, nýbrž jdoucí mlčky a hrdě trním života; sličné Evy, které pro hlas křesťanského slitování neslyší včelých výzev lásky a oddanosti, ale konečně přece najdou v sobě ženu a manželku; šlechtné Růženy, které neklesnou nikdy k hrubému sobectví, ať sebe hruběji jim rvána čest a štěstí. Kde Berta Mühlsteinová přímo nezpodobovala dívky podle svých vnitřních zkušeností, tam promítala do postav toužebné své dívčí představy o ideálech ženství — tak v obou ústředních zjevech románu »Na březích Nežárky«, nejrozvitější to skladbě své, v Emmě Květovské, jež pro nicotného, sobeckého, bídného chotě nemá než slova lásky, povzbuzení, odpuštění, a v Leně Borecké, která promítá té, jež jí vzala všechny naděje dívčích let, a zároveň sama zřídá se poháru lásky.

Jsou to v celku běžné typy konvenčního románu ženského, který, zrodil se z romantického kultu všemocného citu a z individualistického sebevědomí ženiny tvůrčí vůle, zhrubnul a zplaněl v řemeslných rukách bezstarostných epigonek: rozčarovaná žena, kterou vytrestal osud za mystickou víru v čaromoc lásky, z exaltovaných románů hraběnky Idy Hahnové, i hrdinka sebezapírávé oběti, jak ji monumentalisovala Karolina Světlá, pokorná a věrná služebnice povinnosti v domácnosti i v manželství podle vzoru Emilie Flygaré Carlénové, i láskou zkrocená amazonka vzdorovitě myslí a v světlém úboru s kraječkami z dívčího pensionátu Marlittčina — u Berty Mühlsteinové vše odmocněno, ztlumeno, zesentimentalisováno. Ani nejlepším z těchto spisovatelek neda-

řily se postavy mužské; jaký div, že neuměla jich individuálně nakreslit česká blouznilka, která skládala své figury z knižních vzpomínek a z mlhavé touhy. Ulpívala proto zpravidla na běžných schematech: buď to jsou přísloveční mladí rytíři s bujarou kšticí, houpající se na ořích nadšení, milostní a mávající praporem vlasteneckým, nebo bezkarakterní světáci a hýřilové, šlapající zcela úmyslně a dlouho beztrestně po ženské cti, posléze vážní, uzralí mužové, spolehliví to sloupové společnosti a národa. Není tu individuí ani společenským stavem podmíněných typů; jsou tu jen obrysy nejmatnější neživotných postav, jichž nekarakterisuje spisovatelka nikde osobitou řečí neb myšlenkovým zájmem.

Jednoduché, nelomené hrdinky její bez záhad a bez otazníků uznávají pouze dvě hybné síly v životě i v touze, jež se často stává náhradou za život: milostné prahnutí a vlastenecké nadšení — Vlasti a Tobě! Není u ní dívčí bytosti, která by v náručí milovaného muže nechtěla usnouti sladkým spánkem rozkošného bezvědomí, která by nesnila o závoji a oltáři. Jest tu spíše erotické toužení v počátečních svých fázích než vlastní psychologie lásky — to, co Mühlsteinová rozumí láskou, jest buď citové opojení, zřídka provázené smyslovými akordy, neb bezděčná milostná tyranie mužovy vůle nad pasivní bytostí. Žena tu otročí s uspokojením, ba s nadšením a neuvědomuje si, že by mohlo býti jinak — jeť jistě z rodu Katynek Heilbronských, jejichž věk Berta Mühlsteinová se zálibou líčila v několika povídkách. V celé této prostoduché a blouznivé erotice opozdila se romantická epigonka za svou dobou: dávno před ní pojímala Karolina Světlá ženinu lásku jako tragický problém mravního růstu, a básnická její současnice Eliška Krásnohorská zanotovala na rozhraní sedmdesátých a osmdesátých let svou statečnou píseň milostnou, která jaře velebí právo ženino spolupracovati radostně s milovaným mužem o zvládnutí osudu.

Je-li hlavním požadavkem lásky u Berty Mühlsteinové, aby se žena pokorně oddala milenci a manželu, vymáhá totéž s neúprosnou samozřejmostí vlast od mužů (a ovšem také od dívek) v jejich knihách. Jako v erotice zaznívají také ve vlasteneckém horování Berty Mühlsteinové hesla služby, poddanství, obětování, ani zde láska nerozvíjí vnitřních sil lidské bytosti, nýbrž absorbuje ji; cit nepojí se s čínorodou vůlí, nýbrž zůstává příjemným narkotikem, uvádějícím v rozkošnou malátnost. Takto se vrací sentimentální básnička sedmdesátých a osmdesátých let tam, kde stály vlastenecké romantičky národního obrození, Vlastimila Růžičková neb Marie Čacká a jiné sentimentální epigonky Čelakovského: potřeba oddati a pokořiti se oslovuje toužebně zpěvnou řečí hned milovaného muže, hned zbožňovanou otčinu. Tento tradiční návrat k národním myšlenkám obrozenským není však jen individuálním rysem Mühlsteinové, nýbrž společným znakem její generace, která vystřídala pokolení kosmopolitní u nás. Almanach »Ruch«, jenž v druhém ročníku otevřel cestu do literatury Elišce Krásnohorské, Albíně Dvořákové-Mráčkové a Bertě Mühlsteinové, značí příchod básnické mládeže, seskupené kolem Josefa V. Sládka a Svatopluka Čecha: novým slohem, s přísným svědomím uměleckým, s životnou opravdovostí chtějí tito mladí poetové vzkřísiti vůdčí myšlenky probuzenské. Z básnírek byla s ten úkol pouze výmluvná pěvkyně citové a volní energie Eliška Krásnohorská, kdežto oběma veršujícíím družkám jejím vadil naprostý nedostatek schopnosti zmocniti se života, ponořiti se do jeho vln a vynésti odtud hutný obsah. Berta Mühlsteinová podívovala se sice srdečně vídeňské básničce Adě Christenové, již také Jan Neruda přisuzoval velký význam lidský i umělecký, leč právě kladné rysy vlastní útočné pěvkyně ztracených ženských bytostí nadobro jí samé chyběly: prudkost prožití, bezprostřední vztah k syrové skutečnosti, dravá naléhavost citu, důraz v protestu; kde zdravá předměstská dcerka, zběhlá v tržišti života i na

divadelních prknech, vrhala se statečně a dychtivě do proudu, tam neduživá slečna z maloměstské rodiny úřednické stála zá-
dumčivě a bezmocně na břehu.

Nikdy nevyplnil krutý osud jejího nejvroucnějšího přání, aby mohla říci to, čím se končí její nejlepší a nejupřímnější povídka: »Již počítám jen dny, které žiju sobě, pak budu náležeti jen jemu!« S toužebným očekáváním seděla stárnoucí dívka u oken života, a její oči, »tmavé a teplé jako letní noc, stíněné dlouhými řasami jako hustým loubím, klonícím se nad temným jezerem«, jak sama píše v práci »Manfréd« a jak vypravují všichni, kdož znali její ubohý zmrzačilý zjev, hleděly do dálky a čekaly. Zprvu namlouval si nenapravitelný snilek, že štěstí musí přijíti jako rusý Lohengrin na loďce tažené labutí lásky. Nepřestala doufat ani pak, když poznala, že očekává klam. Hledala nápoj zapomenutí. Prsty její klouzaly po klávesách, a »duch provázen souhlasnými zvuky letěl daleko, daleko do cizího neznámého světa, kde všechno krásnější, velebnější a ušlechtilější jest, kde žádná nenávisť nepanuje a čistá, vespolečná láska člověčenstvo spojuje«, jak blouzní v románě »Vlasti a Tobě«. Chtěla se vzdělati, navštěvovala poučné přednášky, pilně četla, studovala cizí řeči a pokoušela se z nich překládati.

Posléze jala se psáti; o ní platí v plné míře slova Laury Marholmové: »Nespokojená mladá žena píše, aby alespoň něco měla.« Vysněný život nahrazoval jí skutečnost, a to, po čem toužila, dala prožívat svým hrdinům a hrdinkám. Dívčí svět vylíčila upřímně, svěže, s kouzlem naivnosti a v jarních náladách; tu má její próza melodický půvab, tu její akvarelové obrázky letních zátiší, ztemnělých parků, hřbitovů s cypřiši působí lyrickou pravdivostí. Tak stala se Berta Mühlsteinová opět miláčkem dívčího čtenářstva, které, obracejíc při háčkování růžovými prstíky stránky »Libuše«, sní rádo o štěstí Tonicčině z románu »Vlasti a Tobě« nebo o šlechtnosti Emmine z knihy »Na březích Nežár-

ky«. Dosud přechází ze zpěvníčku do zpěvníčku opsána pečlivým rukopisem dívčím píseň Mühlsteinové »Moje láska«, jež začíná se slovy »Volám to v stinný, tmavý les, by stromů šum to dále nes«, dosud se blouzní nad jejími novelami. Tak žije památka dobré a ubohé básničky tam, odkud vzklíčila její poesie, mezi sesterskými dušemi dívek naivních, oddaných a jemných.

(1898)

2. *Františka Stránecká*

KRAJ, jež Františka Stránecká nejčastěji popisovala se střízlivou a jadrnou věcností a občas velebila slunnými chvalozpěvy vděčného srdce, byl domovem jejích dětských let. Drobná knížečka »Z pohoří moravského« předvádí skoro naukově tuto pahorkatinu, která se od Brna zdvíhá k Jihlavě a tuhne i temní, stoupajíc do vlastních hor: geologicky poučená a národopisně zkušená znalkyně koná s čtenářem cestu do údolí Svratčina k rodnému Velkému Meziříčí a upozorňuje, jak na polích ubývá prsti a přibývá kamení, jak šlavinatá zeleň ovocných sadů ustupuje tmavé modři zamklých smrčín, jak stavení chudnou a zasmušují se v zápase se živly a jak lid, stížený těžkou prací, tuhne a hranatí. Jako u Václava Kosmáka, jenž o něco dříve se stal epikem končiny bezprostředně sousední, ocitá se čtenář též v pracích Františky Stránecké na rozhraní roviny a pohoří, a stejně jako naivní naturalista brněnský uvádí i sentimentální realista z olomoucké školy ráda na pomezí dvou vývojových období svého domova; jsou to padesátá léta, kam spadá její dětství. S patrimoniálním zřízením a panskými řády hyne na prahu konstituce i za zpátečnické epizody následující starý dědovský svět poctivého mravu a životních jistot; složitější civilisace městská a neklidná výroba tovární útočí na zachovalý a nehybný venkov;

lid odcizuje se zvolna předkům v kroji, ve zvycích i v touhách; jen pevná katolická víra a z ní důsledně odvozená theokracie na farách, ve školách i v představenstvech obcí zabraňuje mravnímu rozvratu starodávného čestného života.

Tuto oblast, kterou opouští jen několikrát v črtách z uherské nížiny a v obrázcích slováckých i v nečetných tendenčních povídkách posunutých až do sedmdesátých a osmdesátých let, zná Františka Stránecká dokonale a zobrazuje ji v různých střediscích společenských, střídajíc se značnou pohotovostí výpravnou dějiště svých příběhů: uvádí do tichých dědin pod krásnými, hučícími lesy, a uprostřed dozrávajících polí, zalitých proudy svatodušního slunce, vypráví o malých, zapomenutých panstvíčkách, kam vrchnost po léta nepřijíždí, a kde vůle i rozmar úřednictva jsou nejvyšším zákonem; jest ochotnou kronikářkou nepatrných městeček, v nichž výroční trh, střelba »králů« o ceny a zabíjačka jsou památnými slavnostmi; rozpomíná se srdečně na osamělé myslivny s rodinnými a dětskými selankami a zastavuje se nábožně před nízkými stodolovitými kostelíky i nad hřbitůvky, které se ztrácejí pod polními květy. Kraj svůj zalidňuje Františka Stránecká figurkami, které většinou budí sympatii, leckdy mírnou soustrast a nejednou i úsměv podnícený nehlubokou komičností; některé nakreslila pečlivá tužka pozorovatelky národopisně zaujaté, jiné zdají se býti ve zpožděném vkusu rokokovém zhněteny z cukrového a máslového těsta pro zdobný dort. Venkovský troglodyt Kubánek, člověk boží bez potřeb a zájmů, krčí se vedle scvrklé babky Kostelníkové, na niž smrt zapomněla; dobromyslný facír, volný jako lesní pták a bezbranný, ježto vleče křídlo osudem postřelené, usmívá se na zdětinštělý párek dvou zamilovaných, Barušku a Jakuba z myslivny; čiperný starý pošťák, nosící v hlavě všechny životní potřeby své vesnice, kluše vedle jadrného strýce Hutuly, který za bouře a přívalu se stará o ohrožené pocestné; přihloupilý obroční s ohromným léstrem a straš-

pytel správčí, který celou zimu proseděl na soudku s prachem, zastupují úřednické panstvo vedle pedantického správčíka, jenž se složitou obřadností úřední prohlíží kopy pstruhů; šibalský vlasař láká a obluzuje venkovské krasavice; pověstná klepna stopuje ze své »hlavní stráže« osudy a záměry celého městečka; sešlý student z bohaté usedlosti žebra a děkuje za milodar po latinsku »gratias«. Nad jiné podařily se Stránecké svěží a jasné postavy ženské, které s úsměvem a lahodou se odevzdávají do vůle boží: zpěvačka Hanna, již jest píseň potřebou jako vzduch a pohyb; jará služtička Lenorka, která se přese všecek chvat stavila v kostele na otčenášek a tím zachránila celou rozvrácenou rodinu od úplné záhuby; hospodyně Matoušková, třikráte provdaná a třikrát osvědčivší praktickou moudrost životní. Čtenář cítí, jak se spisovatelce dobře beseduje s těmito statečnými a radostnými ženami, do nichž vložila nejlepší klady své víry.

Vlídny humor a spokojená vyrovnanost myslí stupňuje se až v radostný optimism v rozsáhlejších pracích Františky Stránecké, jež místo jednoduché kresby postav rozprávají skutečný děj povídkový; ani v nich nemá místa temná a nezkrotná vášeň a hřích neodčinitelný — viny a poklesky se konečně smývají a porušená rovnováha se posléze vždycky vyrovnává. Zatvrzelý alkoholik utrápí ženu, přivede rodinu na kraj zkázy, utopiv se, nedochází ani křesťanského pohřbu, ale jeho vzorná dívka zachrání statek i rod a přivede ke cti a k blahobytu. Nevinně odsouzený a uvězněný stařec vrací se ze žaláře v hanbě a opovržení, ale dostane bezstarostnou službu, umožňující mu, aby se ujal sirotka po původci svého neštěstí. Dva potomkové chřadnoucího kmene po lehkomyšlných letech chlapeckých obnovují bývalou vážnost rodiny. Tvrdá matka, zestaralá v práci a v lakocení, zanevře na syna, když se oženil s hezkou a pracovitou, ale chudobnou služkou, avšak jest posléze pohnuta dětskou modlit-

bou vnukovou, že se smíří s trpělivou nevěstou. Svedené děvče nenajde jen u rodičů laskavého odpuštění, ale vdá se i šťastně za řádného muže a dožije se dostiučinění, že jí někdejší milenec a svůdce závidí rodinné štěstí. Starý dobrý dělník pozbude práce a octnuv se na holičkách, klesá od stupně k stupni, uchytí se však znovu a zproští se za těžké zkoušky i hlavní své chyby dřívější, lehkovážného pijáctví. Nikdy nedopustí Františka Stránecká, že by ve světě dokonale řízeném vůlí božskou byly zjevy opravňující k názoru, jako by povaha lidská byla v kořenech porušena neb jako by společenský řád byl v zásadě nespravedlivý a vadný. Je-li vystvárána řádná, dělná rodina z rodné vísky do nehostinné cizoty, neodvází se spisovatelka pochybovati o tom, že jest u stolu Páně dostatečně prostřeno pro všechny. Vrací-li se chudé děvče z Vídně tělesně i duševně zkaženo, činí Františka Stránecká spíše výčitky rodičům, že neopatřili dceři dostatečného dozoru, než velkému městu, dávicímu mladé oběti.

Mírný meliorism mravokárné vypravěčky udílí drobné rady praktického rázu a skrovného dosahu, a to případ od případu, ale vyhýbá se na míle opravdové kritice etické a společenské — jeví se jí téměř vždycky individuální vinou, zaplete-li se jednotlivec do rozporů s danými řády mravními a sociálními, které oddaná milovnice pokojného středoceští přijímá jakožto posvátné instituce božské, vyhovující lidským potřebám. V jediné své povídce s historickým pozadím, »Konšelovic Terézka«, vyvolávající tereziánský věk, Františka Stránecká se pokusila o jakousi filosofii dějin v duchu tohoto prostoduchého optimismu: není dob zcela šťastných ani nadobro zhoubných; každá doba zahrnuje tolik zdárného i škodlivého, kolik lidé v ní žijící potřebují, zaslужují neb samovolně sobě zjednávají; v každé době jiná stránka vzdělanosti společenské a povahy lidské dochází vyvrcholení, ale vždy může býti člověk spokojen, ba blažen, poslouchá-li zákona božího a rozvíjí-li kladné schopnosti svého nitra.

Uznávala-li Františka Stránecká takto, že všechna období dějinného vývoje poskytují člověku možnost vyžítí svůj osud plně, blahodárně a šťastně, netajila se přece nikdy, že si nade vše váží starého zřízení patriarchálního na našem venkově; odstranění robotního a poddanského poměru za císaře Josefa a roku 1848 vítala jako pád jediné překážky, bránící, aby lid náš užíval naprostého blaženství a úplné dokonalosti. Stará moravská dědina s majetkovým svým rozvrstvením, kde jest místo pro hospodáře i pro výměníky, pro sedláky, chalupníky i podruhy, kde moudrý rychtář radí v záležitostech světských a věrný sluha Páně ve všech starostech duševních, jevila se jí vždycky ideální formou života pospolitého. Oblíbila si tento útvar do té míry, že jej promítala i do měst a městeček, která v jejím zjednodušujícím podání jsou neb mají býti organisována jako dávné naše vesnice; spokojenost a řád, kázeň a klid se v nich ruší teprve, vnikají-li ze zevnějšíku živly cizorodé se svými novotami zvykovými a jazykovými. Nejrozáhlejší povídka Františky Stránecké »Z malého města« zcela jest vybudována na tomto pojetí: patriarchální dvě rodiny ryzích řemeslníků-maloměšťáků uchrání svůj mrav a ráz proti návalu módního a nevlasteneckého cizáctví, které připlavují přistěhovalci úředničtí a vojenští, lesklí povrchem, ale zkaženého jádra — stará poctivost, stará národnost, starý Bůh vítězí.

Tradicionalism Františky Stránecké pokusil se orientovati také historicky. V duchu vlasteneckých romantiků soustředěných v olomouckém vlasteneckém museu kolem rodiny Wanklovy a v učelivé shodě s Františkem Bartošem ztotožnila si patriarchální dědinu moravskou se starodávnou kulturou slovanskou, jako identifikovala krojovou výzdobu lidovou na Moravě XIX. stol. s ornamentikou předhistorických starožitností. Hlásala-li, že třeba žítí tak, jak na vesnici žili naši otcové, znamenalo to zároveň, že toužila po obnově mravů našich slovanských praotců před dáv-

nými věky — tato její patriarchální selanka nepohřešuje monumentálností. Pracujíc v jednotlivostech realisticky, byla Františka Stránecká celkovým názorem ryzí romantička: vidí lidový život v mohutné jednotě kmenově slovanské, košaticí se přes dlouhá století; zří v něm přirozený a dokonalý výtvar rasového ducha i přírodních podmínek; nachází tu mravní jistotu i umělecké potěšení — tak zahlobala se dcera patriarchální rodiny do života moravského lidu.

Jako většina romantických idyliků na Moravě i jinde prodšena byla též Františka Stránecká hlubokou úctou ke křesťanství; její staroslovanství má silný přídech cyrilomethodějský. Všecek život vyrůstá podle jejího pojetí z Boha, řídí se jeho vůlí a opět k Bohu se vrací — náš lid cítí se šťastným též proto, že si stále uvědomuje tento náboženský kořen; mravní síla moravského venkova vyvěrá z pevné odevzdanosti do vůle boží; městská kultura ničím nestůně tolik jako vlažností u víře, lhostejností, ba nevěrou. Velmi často projevuje křesťanství Františky Stránecké ráz přísně církevní a katolický: oslavuje obřady v chrámě, zpívá chválu pobožností poutních, idealisuje venkovské kněžstvo, zpodobujíc je jako duchovní šlechtu moravské dědiny; národopisná knížka její činí to způsobem cyklickým a těsně se přibližuje tendenčním projevům kněžských povídkářů na Moravě s Václavem Kosmákem v čele. Nikdy není však Fr. Stránecká spisovatelkou bojovnou: prostoduché křesťanství její není předmětem agitace, nýbrž potřebou citu a bezpečnosti ducha, a proto nedochází nikde tak opravdového výrazu jako ve vděčných chvalozpěvech dobroty boží a v jadrných úvahách gnomičnosti až biblické o radostné a útěšné závislosti člověkově od věčné vůle Páně. —

Celé nazírání Františky Stránecké jest věrným zrcadlem jejího vychování a vývoje a zároveň ozvukem myšlenkového snažení na Moravě v druhé třetině minulého století. Vychována pečlivě v teplém a klidném ovzduší spokojené rodiny úředníka pa-

trimoniálního, ve styku s přírodou a zároveň uprostřed panské kultury, vssála záhy tradice společenské, které ukládaly mladé dívce vedle milostné něhy praktický smysl, vedle tiché nábožnosti hospodářské ctnosti, projevující se v kuchyni, špižárně i u šicího stolku; jako dívka byla probuzena národně a tím odlišila se od mnohých družek, porušených germanisací. Vzorná domácnost rodičů, ať bydleli ve městě či na venkovském panství, spanilomyslná péče vychovatelů, dívčí léta nerušená neštěstími — to vše vstřípilo hluboko do její duše onu bezpečnou důvěru v ochranné působení boží, která se zdá býti rozestřena právě tak na jejím krásném vysokém čele nad inteligentníma očima jako v jejich pracích. Jako mladičké děvčátko okusila štěstí lásky, a první roky jejího manželství, v něž vstupuje s 16 lety, byly posety různými. Výbornou hospodyni a vzornou matku poznáváme i z jejich projevů slovesných: kolik praktických rad o domácnosti, o kuchyni, o polním i zahradním hospodářství, kolik pouček vychovatelských a zdravotnických, kolik pokynů o šetrnosti a úpravnosti přetrhuje děj jejich povídek a obrázků! Pozdější doby jejího manželství, které ji zavedlo do jižních Uher a přes moravské Slovácko trvale do Brna, nebyly bez trpkých chvil, ale Františka Stránecká dovedla překonávati je laskavou shovívavostí, kterou proslula i v životě spolkovém a již vyzbrojila nejsympatičtější hrdinky svých prací. Všude snažila se s lidem žítí, cítiti a rozuměti si, a studiem, pozorným zájmem i dělnou účastí překlenouti rozdíl rozevřený mezi úřednickou inteligentkou a moravskými venkovany.

Cesta k povídkářské činnosti její vede národopisem; jako třicetiletá vydala roku 1868 svazeček lidových pohádek, zakládajících se částečně na vzpomínkách z dětství, ale teprve po devíti letech přinesla »Koleda« její první pokus novelistický »Z našich hor«. Potom, po celé desetiletí, až po předčasnou smrt spisovatelčinu, podobně jako u Boženy Němcové, s níž ji občas nekri-

tičtí chvalořečníci srovnávali, postupuje u Františky Stránecké horlivé působení národopisné a lidovýchovné článkářky zcela souběžně s tvořením beletristickým. Popisovala život lidu ve všech zevních jeho projevech, líčila zeměpisné i hmotné podmínky jeho bytu, psala s ochotnickým nadšením a s laickou lehkostí o starožitnických, filologických, ano i přírodopisných poměrech na Moravě, přidržujíc se vždy olomoucké školy romantické. Horlila pro zachování lidového kroje a vyšívání, vykládala jej ze staré slovanské tradice ornamentální, usilovala o obrození moderního šatu ženina svéráznými prvky lidovými. V jejích statích není arci skutečného vědeckého podkladu, ale všechny jednotlivosti vyzorovány jsou tu s dbalou pečlivostí, všechny detaily se pojí v celek řízený přesvědčením o jednotě kultury lidové a oddaná láska, srdečný přednes, vkusná prostota výkladu získávají rázem sympatie těmto úvahám, rozmetaným po časopisech nejrůznějších.

Národopisný živel převládá též ve většině povídkářských prací Františky Stránecké: jest kdykoliv ochotna obětovati jednotu dějového obrysu zvykoslovnému dokumentu nebo vložit na úkor soustředěnosti do povídky celou píseň; mnohé odstavce dialogu vznikly jen proto, aby využila nasbírané látky jazykové a frazeologické, z níž však vybírá spíše podle vkusu literárního než podle úvahy dialektologovy, slova a rčení malebná, obrazy původní a jadrné drobtý gnomické. Nejlépe se jí dařily zaokrouhlené črty nepatrného rozměru, jež zcela vyplňuje rázovitá figurka lidová neb rozmarná anekdota ze vsi či ze zámku; jakmile však chtěla podati rozvoj osudu jednotlivcova neb dokonce rozpřísti do široka historii celé rodiny, vypovídaly jí síly. Neměla smyslu pro komposici, hromadila epizody, přeplňovala výklad národopisnými odbočkami, libovala si v popisech příliš důkladných a nenázorných. A pak: u Františky Stránecké nebylo ani literárního vývoje ani opravdového účastenství vnitřních zážitků

při slovesném tvoření. V posledním roce psala právě tak naivní črty, vyvozené z pouhé anekdoty a zaostřené mravokárně, jakými zahájila svou beletrii, a nejrozsáhlejší její povídka »Z malého města«, šťastná v expozici, ale nadobro nedomyšlená a nedořešená, stojí chronologicky právě uprostřed její novelistiky, aniž odtud cesta vstoupuje. Ohlížíme-li se v pracích Františky Stránecké marně po dokladech, jak vypívala literárně, nenajdeme v nich ani důkazu o tom, co spisovatelka prožila lidsky a co utvářelo její ženskou osobnost: jak běžná a neosobitá jest zde všecka erotika, jak málo se tu dozvídáme o vztahu ženině k manželu, jak všeobecně tu zní požadavek oběti a sebezapření!

Vším tím Františka Stránecká se podstatně lišila od tří vůdčích spisovatelek českých, s nimiž ji slučuje láskyplný zájem o lidovou duši, pozorné studium našeho venkova a umění drobnokresby, postihující vesnické typy; od Boženy Němcové, Karoliny Světlé a Terézy Novákové. V nich vypívala a rozvíjela se umělkyně zároveň se ženou; prohlubování vlastního nitra značilo jim rozšiřování životního obzoru; psychologické zkušenosti zaplacené osobním utrpením uschopňovaly je zpodobovati složitější děje a tragičtější osudy a tím předurčovaly je i pro formu románovou. Ta zůstala Františce Stránecké vždycky nedostupnou a cizí: prostoduché srdce lidumilné vypravěčky a poučovatelky v moudrém sebeomezení se spokojilo sourodým útvarem literárním, genrovou črtou z venkovského života, při níž tahy výsledované s věcností národopiscovou seskupuje ve vyšší jednotu romantické pojetí svérázu lidového a zbožně vděčný poměr k vesmíru — šatu to Hospodinovu.

(1898)

Z VÝVOJE TERÉZY NOVÁKOVÉ

1. *Češství Terézy Novákové*

VELIKOST lidskou nesou dvě mohutné síly vnitřní: stále živá schopnost zákonného vývoje a mravní dar pevné jednoty osobnosti při tomto nepřetržitém růstu. Kdo prošel dalekou a složitou drahou vývojovou, a přece vždy zůstal věren sobě sám v základních složkách své bytosti, naplnil nejkrásnější lidské poslání na zemi: obraz boží, který při narození přijal z Tvůrcových rukou, odevzdal mu při skonu sice nezkalený a neporušený, ale propracovaný a projemnělý zkouškami ducha, činnosti a lásky. Teréze Novákové, již osud zahrnul tolika neblahými dary skříňky Pandořiny, bylo přáno užívatí obého údělu velkých lidí: vyvíjela se bohatě a samostatně až do posledních let svého života, a přece zachovávala povahovou a mravní jednodušnost, která se zrcadlí ve veškerých projevech její duše všestranné a neúnavné. Vzdálenější pozorovatelé, kteří s klidnou věčností dějepiscovou neb kritikovou pohlízejí na díla i snahy této básnířky a myslitelky, ukázali již a ještě ukáží, kterak její chrabrá a oduševnělý idealism postupoval slovesně od matné a neživotné konvence odvozeného a vychudlého romantismu přes podrobné a pokorné studium drobných jednotlivin životních až k tragickému pojetí zdánlivě nepatrných osudů lidských a jak zde dovedl sloučiti přesnost metody realistické s romantickým řešením posledních

temných otázek; toť sám ústřední problém, k jehož duševědnému a uměleckému luštění zavazuje literární studium zjevu Terézy Novákové. Budiž však dovoleno mně, jenž jsem po dlouhá leta stál své matce blízko, ne-li nejbližší, a to nejen hlasem krve a společenstvím života, nýbrž i pospolitostí práce a souzvukem zájmů, abych ukázal, že samo češství, které zpravidla bývá neměnným a trvalým statkem názorového a citového života, vyvíjelo se u Terézy Novákové velmi složitě, rozšiřujíc a prohlubujíc svůj obsah. Rozhodnou, ba horující Češkou byla má matka vždy; avšak v jak bohatou a svítivou drůzu podivuhodně vyhraněných krystalů vypěla její národnost postupně za vlivu soustavného studia, mravního zrání a obecného pokroku češství!

*

Teréza Nováková pocházela z rodiny německé krve, nikoliv však smýšlením. Děd můj, František Lanhaus, úředník České spořitelny, narodil se v Hradci Králové, kdež otec jeho byl poštmistrem, ale po meči pocházeli Lanhausové podle tradice z Porýnska, po přeslici z německé části severozápadních Čech, doma mluvilo se, tuším, po německu. František Lanhaus přilnul však působením královéhradeckého prostředí a hlavně vlasteneckého gymnasia tamního k národnosti české, jíž přiblížil jej zvláště horlivý kult naší hudby, ale uzavřená, klidná, až flegmatická povaha jeho nepřipouštěla hlasitějších projevů smýšlení a cítění českého, zvláště když němečtí představení a soudruzi v úřadě pronásledovali každý doklad upřímného češství. Jeho choť Arnoštka, matka Terézy Novákové, vyšla úplně z rodu a prostředí německého. Byla dcerou vynikající rodiny Deutschovy, která svou kolébku, Jihlavu, zaměnila za Vídeň a velmi záhy úplně přijala význačnou společenskou povahu vídeňskou:¹ vyšli z ní bankéři, úředníci železniční a obchodníci ve starorakouském slohu, dcery blouznily o Hradním divadle a vdávaly se za rakouské důstoj-

níky. Moje babička Arnoštka, krasoduchá paní jemného vtipu a vzdělaného vkusu, musila se vzdáti uměleckých snů vídeňských a konvenčním sňatkem navždy uvázla v Praze a ve skromných poměrech úřednických, ale svou originálnost a neodvislost duševní projevila zcela osobitým vztahem k češtví, které ji obklopovalo. Nenaučila se sice nikdy jen poněkud správně česky, s manželem a dospělými dětmi mluvila vždy po německu, ale srdcem přilnula vroucně k politickým i vzdělanostním snahám českého národa; posílala syny do českých obecných i středních škol, dcery do ústavů vedených v duchu česky vlasteneckém a s radostí navštěvovala s nimi společnosti české. Byla to vůbec nevšední, nešťastná žena, která poněkud svrchu pohlížela na praktické potřeby životní a nacházela útěchu v oblastech kulturních. Není zcela snadné představit si dvojjazyčný ráz rodiny Lanhausovy: matka mluvila s dětmi po německu, otec a služky česky; doma zpívaly se naše písně a při tom kořenila řeč citáty z výmarských klasiků; většina známých náležela německé společnosti pražské, ale celá rodina horovala pro politické snahy českých stran — zdá se, že Arnoštka Lanhausová, která byla v domě osobností vůdčí, cítila, kterak v českém táboře jest budoucnost kulturní a životní a měla dosti odvahy pro poznání to zřící se vztahů a svazků minulostních.

Teréza Lanhausová, narozená dne 31. července 1853 v Praze, byla do čtvrtého roku vychovávána matkou i chůvou po německu; teprve pak naučil ji otec češtině a vzbudil v ní živou zálibu pro české národní písně, ale vlastní uvědomění národní procitlo v děvčátku teprve na výborném vzdělávacím ústavě manželů Amerlingových, kde pobýlo až do r. 1868; na ústavě vyučovalo se sice některým předmětům německy, ale celý duch byl tu vlastenecký ve smyslu staršího historického romantismu: mnoho se pěstovaly starší dějiny, vlastivěda a česká mluvnice, též hodiny zpěvu podporovaly lásku k národnosti. Amerlingovské češtví,

více obrácené ke kultu minula než k přítomné skutečnosti, bylo velmi sentimentální, ba namnoze přímo ilusionistické: horovalo se o dávné slávy české, hlavně v době přemyslovské a lucemburské, přednášely se nadšeně skladby domněle staročeských Rukopisů, opěvovala se písněmi ze školy Čelakovského krása a velikost vlasti i pohotová odvaha položit za ni život — setrvačností udržovaly se takto v dívčí mládeži národní ideály předbřeznové, které posilovalo též čtení starší české literatury, Kollára, Vocela, Jablonského, Klicpery a Chocholeouška. Ale ze zevnějšího světa doléhaly na vnímavou duši dívčí novější proudy: někteří mladší učitelé na ústavě, hlavně prostřední básník H. V. Tůma, hlásali vedle vlastenectví staršího způsobu též liberální zásady, jak je činem zastával obrozený konstitucionalism český; stálé veřejné projevy svobodomyšlné mládeže proti vládě a pražským Němcům odrážely se živě v mysli dívčinně; literatura družiny Májové nabízela matné, ale svůdné typy blouznivého, trpitélského češství ve Pflégrově Olšovském a v Jarolímu z románu »Na úsvitě« od Karoliny Světlé, a posléze zazněl i z nejnovější produkce tón, jenž úplně hověl představám mladé horující svobodomyšlné Češky — Svatopluk Čech napsal své »Umírání«.

Velmi věrným ohlasem mladistvých vlasteneckých a liberálních tužeb Terézy Lanhausové v letech 1867—1875 jsou tři dokumentární práce novelistické, dvě povídkové vzpomínky zařazené do knihy »Z měst a ze samot«, »Z dívčí školy« a »Z mého rodného domu«, i rozsáhlá memoirová skladba až románové rozlohy »Z jarních dob«. Naivní a zádumčivá črta »Z dívčí školy« ukazuje v postavě Ludmily Horákové, zřejmě s rysy autobiografickými, v čem spočívala podstata češství podle dívčích názorů Terézy Lanhausové; láska k národní minulosti, vroucí poměr k českému jazyku, nadšení pro vlastenecké písně — toť trojí statek, jež mladá žena, zcela v duchu básní i listů Boženy Němcové, míní jako matka odevzdati svému dítěti. Ve vzpomínkové

kresbě »Z mého rodného domu«, prosycené kouzlem blouznivého dětinství, zdůrazněno jest tragickou figurou Heřmanovou liberálně politické tíhnutí »Mladé Čechie« a postižen jest správně i oslňující opar romantiky, jenž obestíral v očích mládeže politické »mučednictví«. Zajímavě prohloubeny jsou všechny tyto otázky v širokém autentickém obraze dívčích tužeb a snů Terézy Lanhausové »Z jarních dob«, který vznikl až počátkem let devadesátých a uveřejněn teprve 1915 v »Zlaté Praze«. Spisovatelčina bližinka Ida Lhotová prožívá až bolestně rozpor mezi dvojím češtvím: zamítá starší historisující, jazykové a resignované vlastenectví, jež jest zosobněno přítelem jejího otce panem Faktorem, a rozhoduje se pro národnost, hájenou liberální, účinnou politikou, již slouží student Kovář — ale sama, dospívajíc, chce trpělivou a obětavou prací učitelky prospívati češtví, které by takřka syntetisovalo oba směry. Závěr tento ovšem myšlen jest v duchu pozdějších názorů Terézy Novákové, které vrcholily přesvědčením o nutnosti obětovati osobní blaho užítku obecnému; romantická mladá její léta snila o štěstí lásky a opájela se občas také přeludem společenského vyniknutí — v letech 1869 až 1876 měla Teréza Lanhausová, která vynikala pikantním zjevem a duchaplnou vervou, mnoho radostného smyslu pro zábavy a pro flirt, což bylo v rozmarném rozporu s její byronskou rozervaností.

Na podzim r. 1876 zavedl ji sňatek do Litomyšle. V náčrtku k vlastnímu životopisu praví o tom velmi příznačně: »Bylo to pro mne skokem tak ohromným, že jsem se dlouho z toho vzpamatovati nemohla. Života maloměstského a jeho složitých pravidel jsem naprosto neznala, o lidu dočetla jsem se leda z knih — vše bylo tak cizí, nepřátelské a jak se mi zdálo bezbarvým a nezajímavým! A nad to se měl bývalý vyhýčkaný miláček státi pojednou vážnou, samostatnou ženou!«² Také češtví Terézy Novákové prošlo nyní řadou prudkých, očištných krisí. Velmi roz-

hodně na jeho prohloubení působil její choť, dr. Josef Novák. Náležel sice k téže vlastenecké a svobodomyšlné inteligenci, s níž se za dívčích let stýkala, ale přinášel ještě něco nového a obrodného: byl potomek ryzí venkovské rodiny jihočeské, která v generaci jeho rodičů zchudla, od dětství byl odkázán na sebe a jen svou bystrou inteligencí a příkladnou pracovitostí povznesl se společensky — v něm poznala a zamilovala si dcerka úzkoprské třídy úřednické, stížená kletbou dvojjazyčnosti, čestnou a opravdovou lidovost českou a od něho naučila se netoliko jazykové správnosti, ale i nepředsudnému pojmání národního života. Litomyšl sama zvláštními svými společenskými poměry v sedmdesátých letech pomáhala upevňovati národní vědomí Terézy Novákové. Vlivem panského i státního úřednictva měla tamní intelligence, zvláště ženská, nátěr německý, a mladá zajímavá i temperamentní Pražanka, která samolibými maloměštkami byla zprvu hýčkána, později však pomlouvána, pochopila záhy, že vítězství národního uvědomení by znamenalo mezi těmito nadutými šosačkami zároveň konec zpátečnických předsudků — češství bylo tu souznačno s pokrokem. Usilovala proto horlivě o nápravu, ale setkávajíc se s neporozuměním, ano i s posměchem, uchylovala se do vzdorné samoty, oddávajíc se pasivní oposici duše hrdé, ale nezkušené: ze starších jejích beletristických prací vypráví o tom rozmarná kniha »Z naší národní společnosti« a patetická povídka »Démon«. Teréza Nováková nedovedla tenkrát ještě sestoupiti do hloubek života: cizím jí zůstával netoliko rázovitý lid v okolí Litomyšle, který se jí později stal osudem, ale i zachovalé vrstvy měšťanstva litomyšlského, u něhož se právě v té době Alois Jirásek poučoval o duši starobylého města. Vzrůstající rodina a četné starosti odvedly ji na několik roků od veřejnosti; jako matka, pečlivá a svědomitá až k sebezničení, vychovávala své děti v onom vlasteneckocitovém směru, jenž jest nám již znám z črty »Z dívčí školy«.

Soustavná literární činnost mé matky počíná se rokem 1882; nelze dosti důrazně vytknouti, že jí Karolina Světlá netoliko podnítila, ale i určovala svými zásadami. Teréza Nováková podívovala se arcíř nade vše velkým ještědským románům básnířčiným a uctívala v jejich nadživotních hrdinech stejně mravní heroismus jako rázovité češství, ale na začátku svého literárního působení vyznávala rozhodně ony tendence, ke kterým K. Světlá dospěla v posledním období svého tvoření: básník vykonává svým dílem mravně národní poslání, posiluje ochablou vůli, určuje správný směr myšlenkám, ztělesňuje dějem a dialogem řešení problémů, které právě v oné chvíli zaměstnávají mysl jeho rodáků a čtenářů. První velká výpravná skladba Terézy Novákové, »Maloměstský román«, připsaný právě Karolině Světlé v den jejích šedesátin, vyhnala tuto národně výchovnou a výstražnou tendenci až do krajnosti, jsouc při tom až příkrým soudem citového života hrdinky Svatavy Krovecké, za níž se skrývá melancholická postava Zdeňky Havlíčkové. Leč jak z »Maloměstského románu«, tak i ze starších a pozdějších prací Terézy Novákové ze společenského života českého mluví úzké a jaksi chudé pojetí národnosti, na níž stále lpí starý konvencionalism.

Zatím však Teréza Nováková statečně a čestně pracovala o zrealnění a prohloubení svého češství. Úplně souběžně s její literární i spolkovou snahou o vyšší vzdělanostní úroveň našich žen a o jejich mravně společenské sebevědomí postupoval u ní zájem, který byl pronikavou a promyšlenou anticipací přítomného hnutí za *svéráz*. Podnícena národopisným hnutím na Moravě, poučena přímo odborně v otázce krojové, ale přijímajíc při tom starý romantický názor o svéprávnosti lidového umění, hlásala v přednáškách i v článcích (tyto vyšly hlavně v olomoucké »Domácí hospodyně« a v prvních ročnících »Kalendáře paní a dívek«), že česká žena má ve všem svém životě vděčně a soustavně čerpati z formového bohatství, vytvořeného naším lidem: má

se oblékati po česku, má míti svérázně zřízenou domácnost, má spolupůsobiti na užití původních motivů stavebních při bytové architektuře atd. Nebyla dojista ve všem tom myslitelkou původní a iniciátorkou nejstarší; v oboru krojovém byla jí rádkyní Miloslava Procházková, pro architektonickou svéráznost českého domova otevřel jí zraky Jan Prousek,³ ale již před třiceti lety, roku 1886, značilo mé matce hnutí za svéráznost podstatné rozšíření národního povědomí: češství není pro ni již toliko citové roznění příslušností jazykovou a kmenovou, ani pouhá hrdá vzpomínka na národní velikost dějinnou, nýbrž bezpečná jistota samobytné kultury, zajištěné tradicí a odevzdávané s pokolení na pokolení.

Touto cestou dospěla má matka také k soustavnému studiu východočeského lidu, jež mělo nejprve povahu odborně národopisnou, kdežto později sestoupilo až k hlubinám kmenově a nábožensky psychologickým; při tom zdržena byla zdánlivou oklikou: popularisačně výchovnými pracemi historickými. Velká dějepisná čítanka pro naše paní a dívky, nadepsaná »Slavín žen českých«, která od r. 1888 vycházela ve »Včelce« i v »Domácí hospodyně« a r. 1894 byla vydána knižně v »Libuši«, znamená vyvrcholení romantického historismu Terézy Novákové. Vše, co v minulosti naší od báječných dob až do úpadku bělohorského české ženy vykonaly velkého, zaznamenáno jest nadšeným perem horlivé sběratelky a obratné popularisátorky jako důvod pýchy a příklad národně mravní opravdovosti; historie česká nevykládá se tu s určitého hlediska názorového, nýbrž předvádí v celé rozloze, provázena vlasteneckým patosem citového zbarvení. Pozornějšímu čtenáři těchto dvaceti šesti kapitol na 475 stranách nezůstane však utajeno, jak spisovatelčino pojetí se postupně prohlubuje; v druhé polovici knihy proniká již vyhraněný názor, že netoliko chloubou, ale i smyslem naší minulosti jest nábožensky reformační úsilí o pravdu boží a o mravní povznesení člověka v du-

chu křesťanském; husitství a hlavně bratrství pokládá již r. 1893 Teréza Nováková za vyvrcholení našeho dějinného vývoje — domněle nahodilou epizodou historicky popularisační nově se obhatilo češství spisovatelky »Slavína«.

A tu ukázán byl správný směr také jejímu studiu východočeské duše lidové: podrobný a soucitný realismus »Úlomků žuly« dělí od hrdinských povahokreseb »Jana Jílka«, »Jiřího Šmatlána« a »Librova gruntu« mužné poznání, že životní krása a božský rys venkovanů východočeských nespočívá v bolestném a trpném napětí sil v boji o chléb, nýbrž v statečném a činném zápase za poznání pravdy a práva — tím stávají se sedláci, chalupníci a podruhově z Litomyšlska a Poličska dědici naší reformace a spolu účastníky národně kulturního úsilí. Tato hluboká koncepce východočeského lidu nevznikla ovšem rázem a byla by bývala sotva možna bez zevrubného studia národopisného a vlastivědného stejně jako bez neobyčejného rozšíření obzoru, které přinesl návrat z Litomyšle do Prahy r. 1895. Horlivé čtení moderních literatur, zvláště anglické, německé a severské, soustavné zabývání se ženskou otázkou ve všech jejích odvětvích, cesty po Německu a Švýcařích zcela souměrně poučily mou matku o soudobé kultuře zahraniční a ozřejmily jí vše, co u nás jest rázovité a původní; nelze bez pohnutí sledovati, jak knížečku »Kresby a dojmy z cest« neustále prostupuje dvojí vůdčí motiv, pronikavé pochopení kosmopolitické a věrná láska k českému domovu. Nejen tuto knížku, ležící poněkud stranou vlastní činnosti Terézy Novákové: celé její obsáhlé a všestranné působení feministické, jak zobrazuje je sbírka »Ze ženského hnutí«, založeno jest na tomto památném dvojzvuku; nikde na světě nemá žena tak odpovědného a nesnadného postavení jako v malém národě, jako v Čechách — nestačil jí rovnati se šíří rozhledu a plnosti práce šťastnějším sousedkám, nýbrž musí nad to dbáti úkolů, jež jí ukládá kulturní a národní potřeba jejího domova.

Zde stanulo češství Terézy Novákové již na vrcholu své moudré a pozeňnané zralosti. Poznáváme to také, přihlédneme-li s tohoto hlediska k jejím oběma mistrovským dílům románovým, k »Dětem čistého živého« a k »Drašarovi«. V zapadlých pohorských končinách východních Čech prožívají lidoví hrdinové těchto velikých skladeb tragické osudy, kde se proti nim staví všechny poměry a celé jejich prostředí společenské: za vnitřní pravdu svého neklidného a často bloudícího člověčenství, vzpínajícího se někdy k náboženským výšinám a klesajícího jindy do smyslových temnot, vedou krvavý zápas, v němž posléze podléhají. Jsou přikováni k půdě, krutě omezováni drobnými skutečnostmi každodenního života, nemohou se vyprostiti z malých a trapných poměrů domova — přes to však jdou neúchylně a statečně za božím hlasem, který »děti čistého živého« volá k svobodnému poznání, Drašara k plnému vyžití země a její smyslné volnosti. Toť typické, tragické lidství obou knih. Ale v obou románech zaznívá ještě struna jiná: jak nešťastní blouznivci na Skutečsku, tak podlomený piarista poličský prožívají stále svou národnost a její kulturní potřeby, účastní se vzdělanostního ruchu českého obrození, trpí hořem nesvobodného domova a rostou nadějemi v lepší zítřky, pro něž pracují ze všech svých sil, uvědomujíce si stále, že pouze v národnosti jest živá a svobodná plnost života jednotlivcova. A tak zdůraznila Tereza Nováková ve vrcholných svých knihách i své hrdé a čestné češství. Tato mravní jistota, že k dokonalému lidství můžeme dospěti pouze skrze opravdové a dovršené češství, byla z vůdčích zásad jejích posledních let, kdy k vyspělosti rozumové přibyla bezpečnost mravní zkušenosti. Tenkrát v jednom z posledních svých článků feministických (»Svazy žen a nacionalism«) napsala památná slova, která dlužno považovati za její důtklivý odkaz:

»Štěstí, povznesení, kulturní ucelení a mravní prohloubení jednoho národa jest společným zájmem všech jeho členů; nechat

společně k němu pracují, v míru, v dorozumění, rozdělí si úkoly dle svých schopností, individualit a prostředků. Podobná společná práce uspíší vzájemné poznání a tím i vzájemnou úctu; nelze si pomyslet, že by žena, pracující a snažící se po boku mužově, neustálila v něm — pokud není ducha obmezeného neb nezdravě umíněného! — přesvědčení o plné a rovné své ceně a takto i jeho nepřiměla, aby pomáhal jí získati toho, čeho dosud se jí jako příslušnici pohlaví dlouho zanedbávaného nedostává.

*Práce ve velikém světovém rámci dle všeobecných pravidel jest zatím za poměrů stávajících nemožna, nemožna alespoň v jistých oborech. Zajisté i její čas přijde se vzdělaností stále se prohlubující, s humanitou vždy se tříbící; až to bude, pak ona činnost, pojímající miliony různorodé ve svůj koloběh, ukáže se čímsi přirozeným, co dostavuje se bez zápasu pohlaví, plemen, politických činitelů. Nebude pak ani hradebních zdí, ani opo-
vržení, ani závisti.*

Myslím, že onen den jest posud velmi vzdálen; zatím v pološeru obrany neskládejme, ženy ani muži, ruce v klín a konejme své kulturní úkoly!«

(1916)

2. *Teréza Nováková a Čechy východní.*

KDYŽ na začátku září r. 1876 přijížděla třiaadvacetiletá Teréza Nováková se svým rovněž mladistvým chotěm Drem Josefem Novákem, nově jmenovaným profesorem gymnasia litomyšlského, od nádraží v Zámorskách do Litomyšle, netušila ani ve snách, že se jí východní Čechy stanou osudem. O kraji, do něhož blouznivá a romantická Pražka přicházela, měla představy zcela neurčité, a sama Litomyšl, která v sedmdesátých letech nebyla ještě posvěcena tradicí literární, byla jí prázdným zvukem, jenž rozplývavě zazníval z některých školských vzpomínek nadšené milovnice vlasteneckého dějepisu. Ba, vnímavá a vznětlivá mladá paní nevstupovala do nového svého bydliště se zvláštním zájmem; domnívala se, že co nevidět vrátí se trvale do Prahy a do společenských poměrů, z kterých vyšla.

Velmi často vyprávěla mi matka, jak nevlídně a cize na ni v prvních letech působila Litomyšl, a jak nešťastna se cítila v nezvyklém prostředí. Trpěla stísněnými poměry maloměstskými i zevním nátěrem tehdejší Litomyšle; nechápala naprosto, co z kulturní svéráznosti zachovalo si město a obyvatelstvo starobylého zámeckého a gymnasijského sídla; nesnažila se seznámiti s krajem a lidem vůkolním. Bolestné pohrdání a pyšný vzdor vůči obklopujícímu ji světu byly základní rysy duševní nálady

v prvním třiletí 1876 až 1879; jen v elegii opuštěného renesančního zámku a jeho panské zahrady nacházela rozmarná a hrdá mysl Terézy Novákové zalíbení a uklidnění; marně snažil se vysoce inteligentní a zdravě reální manžel smiřovati milovanou svou družku se společenským okolím. První literární pokusy, které, tuším, vesměs zůstaly tehdy nedokončeny, nezpodobovaly nového životního prostředí, nýbrž kochaly se ve vzpomínkách na dětská a dívčí léta, tu způsobem rozmarným, tu v blouznivé romantice; jsou to »Klepy z plesů« a »Z mého rodného domu«. Máme autentický obraz tehdejší Terézy Novákové, který správně vystihuje psychické její ladění; Alois Jirásek, který se za svého pobytu litomyšlského s naší rodinou přátelsky stýkal, líčí mou matku jako mladičkou paní v druhém díle svých »Paměť« a zdůrazňuje její živou letoru i její nadšené byronství a správně poznamenává, že v prvním tomto období litomyšlském u ní na spisovatelskou činnost nebylo ani pomyslení.

Roku 1879 přestěhovali se manželé Novákové z města na předměstí Záhradí, kdež bydlili osm roků a kde se jim narodilo pět dětí; přesídlení to mělo v životě mé matky neočekávaně hluboký význam. Skoro současně zemřela v Praze Teréze Novákové matka, a smrt ta znamenala rozpadnutí se pražské rodiny; má matka pak stále pevněji zapouštěla kořeny v Litomyšli, která stávala se jí domovem, zvláště když přibývalo dětských hlaviček a s nimi starostí, nemocí, ano i hmotné tísně, zároveň však jasu a štěstí v domácnosti. Záhradí samo se starosvětským, napolo vesnickým svým rázem a se zásobou prostoduchých typů probudilo smysl mladé pozorovatelky pro skutečnost a pro lidový život; zde hledati jest nejprvnější skromničké začátky národopisného realismu Terézy Novákové. Soustavnou činnost spisovatelskou počíná roku 1882 na podnět Karoliny Světlé; první ty práce, kromě příležitostných přednášek, vzpomínek a úvah, čerpaly povídkově z dívčích vzpomínek, ironisovaly spíše rozmarně než

útočně úzkoprsé maloměšťáctví, pokoušely se o psychologickou kresbu ženských sentimentálně roztoužených a vzdorovitě osamělých postav i obdobných rozervaných a snivých povah mužských: všude jest tu plno byronství, jež zpravidla zavádí k mlhavosti podání a k patetické strojenosti slohu. Ale v souborech těchto prvotín, jež vydány s názvy »Z naší národní společnosti«, »Z měst a ze samot« a »Kresby a črty« v letech 1887 až 1891, čtou se také obrázky jiného druhu: idylické obrázky drobných postaviček prosycené důvěrnou láskou k prostému lidu a prozrazující leckdy pronikavost životního pozorování; mravoučná tendence skoro kalendářová nedovede v nich utlumiti čestné úsilí realistické. Jsou vázány buď z jižních Čech, kde r. 1884 navštívila Teréza Nováková rodinu svého chotě, nebo z litomyšlského Záhradí a vynikají správností postřehu i teplem podání nad ony povídky, v kterých zpodobovala Litomyšl samu. Z okolí litomyšlského do r. 1886 znala jenom lázně Hory u České Třebové, kde s churavým svým otcem trávila prázdniny, a zběžně několik okolních měst; ale tyto dojmy výletové neměly valného vlivu na její tvoření.

Asi od roku 1885 účastnila se má matka činně, ano obětavě ruchu spolkového, a desetileté vůdčí její postavení v »Spolku paní a dívek« bylo výmluvným důkazem, že pohrdlivou a vzdornou izolaci zaměnila za činorodou práci výchovnou i buditelskou: Litomyšl nyní nebyla pouze domovem rodiny, ale také domovem snah — vliv zásad K. Světlé nebyl tu bez účinku. Z prvních veřejných podniků »Spolku paní a dívek« byla výstava ručních prací, jež mimoděk uvedla Terézu Novákovou k studiu národopisnému. Zajímalať se již dříve o etnografický ruch na Moravě, vedený J. Wurmem, rodinou Wanklovou a M. Procházkovou, a zvláště tato paní, do jejichž časopisů má matka pilně přispívala, obracela pilně její zřetel k národnímu kroji a k lidovému vyšívání. Mezi přípravami k oné výstavce se poznalo, že na

Litomyšlsku dlouho se zachoval lidový kroj, jehož památky v neúšněm bohatství byly i v městě i ve vsích roztroušeny, a má matka umínila si kroj ten i vyšívání poznati, popsati a pokud možno sebrati. Tak vznikla první česká monografie toho druhu, »Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku«, napsaná roku 1887 a knižně vydaná r. 1891; tak vzala původ velmi rozsáhlá činnost sběratelská zprvu pro Náprstkovo, později pro Zemské museum, posléze i pro vlastní sbírky, jež odkazem přešly do Národopisného musea československého; tak počaly se písemné styky s českými národopisci, Renátou Tyršovou, J. Koulou a J. Prouskem.

Současně roku 1886 poznala má matka vesnický život na Litomyšlsku, když ztrávila prázdniny v zachovalé vesnici Budislavi, kam se několikrát k mnohaměsíčnímu pobytu vrátila; podobně dlela mnoho týdnů v Lubné na Litomyšlsku, v Nových Hradech na Vysokomýtsku, v Telecím na Poličsku (v letech 1877—1895). Nejprve, kromě lesní a horské přírody, zajímal ji lid jako národopisnou sběratelku: s důvěrníky z venkovské inteligence (hlavní zásluhu tu měla paní Teréza Klusoňová, choť řídícího učitele v Budislavi) procházela statky a chalupami, vyptávala se po národopisných, jmenovitě krojových památkách, zapisovala si pilně etnografické jednotlivosti; nápisy a kresby na lomenicích a litomyšlské nářečí zajímaly ji velmi záhy. Rázovití starci a stařeny, již pro ni sbírali, budili její zvláštní pozornost. Již roku 1891 studovala s dychtivou zvědavostí a s opravdovým porozuměním náboženský a duchovní život vesničanů v Budislavi a v okolí, jak dosvědčuje stať kuse vydaná později v »Českém lidu«. Teréza Nováková nebyla sama povaha hluboce náboženská a s jakými deistickým liberalismem zápasila velmi dlouho, až do pozdních let myšlenkové své zralosti, ale historicky nadaný její duch umožňoval jí poznávati a chápati veškeré projevy reformačního hnutí v našem lidu; dávná láska k husitství a bratrství, vliv

Karoliny Světlé, vlastní studium dějepisné, kdy psala obsáhlé dílo »Slavin žen českých«, podporovaly její sklon. Nesprávné však jest, hledá-li se tu někdy ohlas myšlenek Masarykových a Denisových; jejich díla moje matka čtla mnohem později, když již vlastní její názor o náboženském životě vesničanů východočeských byl uzrál. Ve zmíněné stati nacházejí se již první skrovné nápovědi k pozdější největší románové skladbě Terézy Novákové, »Děti čistého živého«; hned za prvních svých pobytů v Budislavi poznala tam, a hlavně v sousedních, velmi rázovitých Kamenných Sedlištích, některé postavy, které v románové obměně vystupují v památném tom díle, při jehož vzniku vědecké dílo Rezkovo o »Dějínách prstonárodního hnutí náboženského« mělo podíl zcela nepatrný.

Zprvu netušila Teréza Nováková sama, že bohatých svých poznatků a poznámek národopisných užije povídkově; vracela-li se novelisticky k místům prázdninových svých pobytů, měnila je v dějiště svých konverzačních novel neb lyricky zbarvených pohádek. První novelistická práce, založená na intenzivním studiu bytu, mravů, povahy a jazyka lidu na Budislavsku, jest »Drobová polévka«, psaná roku 1893 podle příběhu i postav na Kamenných Sedlištích. Spisovatelka ji označuje velmi přesně jakožto »kresbu podle skutečnosti z nejvýchodnějších Čech«: vlastní invence autorčina potlačena jest na míru nejskrovnější, každý projev myšlenkový i jazykový doložen jest dokumentárně, kolorit místní až do vlastních jmen (v té věci se Teréza Nováková lišila vědomě a zásadně od Karoliny Světlé) úzkostlivě jest zachován; umění spočívá v zhuštěnosti a intenzitě mužně realistického podání. Zcela příbuzného rázu jsou další tři povídky, rovněž zařazené roku 1902 do svazku »Úlomky žuly« a psané v letech 1894—1900, »S nůší«, »Z rána před svatbou« a »Před pohřbem«: děj čerpán z Budislavě a z Kamenných Sedlišť, hmotné podmínky životní stojí v popředí, dialektu využito vydatně,

odchyly od modelů jsou nepatrné, líčení krajinné jest provedeno s nesmělou střídmostí, předmětný realism dospěl tu až ke krajní mezi, ale všude provázen láskyplnou účastí něžného srdce pravé lidumilky.

Roku 1893 dostalo se mé matce od spolku »Svatoboru« nevelikého cestovního stipendia k důkladnému poznání kraje, ježž sama s oblibou nazývala »nejvýchodnějšími Čechami«, míníc tím hlavně Litomyšlsko, Poličsko a Skutečsko; sotva které bohaté stipendium přineslo naší literatuře užitek tak mnohonásobný jako tato skromná podpora. Na jejím základě pobyla Teréza Nováková na jaře a v létě 1894 v Borové, v Pusté Rybné, v Telecím a v Bystrém na Poličsku, v Krouné a v Luži na Vysokomýtsku; ve feuilletonech sebraných roku 1898 v knížce »Z nejvýchodnějších Čech« podala první, spíše zevní žeň svého studia. Nešlo o pouhý národopis; provádějíc práci vlastivědnou všímala si krajiny i starožitností, staveb i života, poměrů hmotných i náboženských projevů. »Přátelé ve školách, na farách, ve statcích, chaloupkách i domech městských«, jimž věnovala onen spisek, byli jí průvodci a rádci. Za pozeňnaného toho roku vynořily se jí z napsaných i nenapsaných dokumentů lidové myslí látky a náměty jejích velkých skladeb, provedených arcíř o mnoho později. Tak dostala v Telecím do ruky vlastní životopis Jana Jílka, pro jehož zpodobení užila zkušeností v místech jeho pobytu v Lubné a v Širokém Dole; v Borové našla celou látku Jiřího Šmatlána; v Pusté Rybné a v Březinách chodila po prvé po stopách Michla-Drašara; z Bystrého vypravila se do Nedvězí, kde poznala hrdinu knihy »Na Librově gruntě«, a když prodlévala v Krouné, doceloval se jí při návštěvě České Rybné, Miřetína a Otradova složitý obraz »Děti čistého živého«. Prozatím odnášela si vedle velmi obsáhlých zápisků názorové představy vesnic a osob, které mínila líčiti a krátce před odjezdem z Litomyšle počala pracovati o »Janu Jílkovi«.

V září 1895 opouštěla Teréza Nováková po devatenácti letech Litomyšl. Loučila se s ní téměř s tak těžkým srdcem, jako byla druhdy do ní vstupovala. Nebyl to pouze čerstvý hrob dceruščin — prvního dospělého dítěte, jež ztratila — co jí činilo odchod tak těžkým: opouštěla rozvitou činnost veřejnou a spolkovou, o jejíž užitečnosti byla právem přesvědčena; vzdalovala se od lidu a kraje, jehož studium stalo se jí tak drahým; a samo město stalo se jí skutečným milovaným domovem. Nevěděla, zda se k tomu všemu vrátí, a zda Praha ve svém bohatém proudění duševním neobrátil jejího vývoje novým směrem.

Skutečně na nějaký čas ležely východočeské práce mé matky ladem. Národopisné zkoumání kroje českého vůbec, činnost ve spolku »Minerva«, založení »Ženského světa« a »Ústředního spolku českých žen«, konečně narození nejmladšího synáčka Jaroslava nedovolily ani, aby byl záhy dokončen »Jan Jílek«, ačkoliv právě pro něj podnikala v Praze důkladné studie o dějinách české emigrace. Když byl r. 1897 dopsán, zaslala jej má matka Svatopluku Čechovi pro »Květy« a na jeho přání dílo přepracovala, soustředila, zkrátila, třebaže v knižním vydání se pak částečně vrátila k původnímu znění. Vůbec moje matka často práce své, hlavně rozsáhlé skladby, podrobovala komposičním změnám, a to zpravidla k zřejmému jich prospěchu a byla tu přístupna návrhům, které se jí nejprve zdály nemilosrdnými; za mnohou dobrou radu vděčí starší její díla mému otci, jenž ji na počátku činnosti vychovával v jazykové ryzosti a nejednou upozorňoval i na otázky komposiční; ani později nechybělo mé matce takových rádců v okruhu jí nejbližším. Nejméně změn prodělaly románky »Jiří Šmatlán« a »Na Librově gruntě«, z nichž onen dokončen r. 1889, tento r. 1901. Mezi nimi a »Janem Jílkem« jest rozdíl podstatný: invence nyní jest mnohem bohatší, poměr k modelům svobodnější, epický proud daleko mocnější; knihy mají zaokrouhlenou komposici a dějovou jednotu. V nich

dovedla Teréza Nováková vykresliti individuální příběh románový na širokém pozadí národně kulturních dějin; připravila se na to nejen monograficky podrobným zahloubáním se do historie českého socialismu a roku 1848, ale i živou osobní účastí na soudobém životě veřejném; nebyla by toho však dovedla, kdyby nebyla přistoupila opravdová zralost umělecká. Tu lze sledovati i na tom, jak nyní uměla zpodobiti také městský život ve východních Čechách, v Litomyšli neb v Poličce, který dříve buď jen naznačovala ironickými poznámkami neb podávala ve velmi matném a sentimentálním líčení; tento dar kulturní evokace stupňován jest ještě v »Dětech čistého živého« a hlavně v »Drašarovi«, kde nejen stará Polička a Litomyšl, ale i Beroun, Budějovice, Praha, ano i pešťbudínská evangelická fara vzkříšeny jsou nezapomenutelně.

Lícič dějiště východočeských svých románů nemusila Teréza Nováková spoléhati pouze na vzdálené své vzpomínky a hojně své poznámky; vracelať se od roku 1898 vždy znovu do milovaného svého kraje. Zevním podnětem bylo, že vybidnuta Aloisem Jiráskem, přijala úkol, zpracovati pro Ottovy »Čechy« Litomyšlsko, Poličsko, Lanškrounsko a Vysokomýtsko; mnohé končiny potud neznala a úlohu svou pojímala tak vážně, že prošla veškeré vesnice, samoty i většinu lesů těchto okresů, německé a poněmčenské obce v to počítajíc. Kdežto dříve ji při národopisných pochůzkách provázival něžný choť, konala nyní své vlastivědné pouti s nejstarším milovaným synem Theodorem, jehož rozsáhlé vědomosti přírodopisné doplňovaly historické i národopisné znalosti matčiny; v blouznivé lásce k přírodě, v neutuchajícím zájmu o kraj a lid, ve vytrvalém snášení mnohých nesnází, ba útrap, byli si pokrevní putovníci rovni. Na zkušenostech oněch cest zakládá se netoliko XIII. díl »Čech«, jenž dokončen byl dlouho po smrti Theodorově, ale i knížka pro mládež »Potulky po Čechách východních«, vzniknuvší z přednášek a vydaná pohrobně

roku 1913; kromě toho i národopisná monografie »Východočeské lomenice«, která v knižní úpravě vyšla r. 1903.

Když r. 1901 Theodor, matčina láska a pýcha, při botanické výpravě utonul, zatím co vědecký svět skládal do mladého přírodopisce a myslitele nejkrásnější naděje, chtěla má matka dáti bezměrnému svému zoufalství projev tím, že navždy odloží pero spisovatelské. Vrátila se sice po roce do východních Čech, ale hledala tu všude jen stopy ztraceného svého syna, s nímž prochodila všechny ty končiny. Změnila tragický záměr její důtklivá slova milujících rádců, kteří jí doporučovali tvoření jako nejkrásnější službu lásky památce oplakávaného syna? Nebo spíše byla to velká životní síla básnířčina, která se přihlásila všemu na vzdory a kterou živil styk s drahým krajem? R. 1903 zakoupila se Teréza Nováková s manželem v městečku Proseči mezi Litomyšlí, Skutčí, Poličkou a Vys. Mýtem v bezprostřední blízkosti Budislavě a jejích krásných lesů; útulně přestavěná chalupa č. 74 v staré zahradě za hustým hlohovým plotem a s dalekým pohledem do volných polí byla zprvu dějištěm elegického žalu, později vytrvalé práce tvůrčí. Není náhodou, že většinou zde vznikly »Děti čistého živého«, o nichž má matka pracovala v l. 1903—1906. Látka, jak již řečeno, zajímala spisovatelku déle než deset let, ale teprve pobyt v Proseči, styk s p. učitelem Josefem Chalupníkem, jenž se prokázal jedinečně spolehlivým zpravodajem, důvěrné poznání různých skrytých končin na Skutečsku daly pevný základ mohutné té skladbě. Proseč sama (v knize Městečko) s nedalekými vesnicemi Českou Rybnou (Dolce), Miřetínem (Rovinka), Pasekami a Otradovem (Zderadov) soustředila kolem sebe složitý děj, rozvětvený po několika rodech a generacích; městečku Proseči dostalo se pomníku jedinečného. Promyšleně komponovaný román o konci a rozvratu sekty adamitské nezrodil se však pouze z objektivního studia cizích duší, nýbrž křtěn jest na každé stránce oním tragickým pojetím života, které

Teréza Nováková zaplatila neštěstím mateřského srdce r. 1901. Tragika ta je bez sentimentálnosti, provází ji stále neohrožený pohled do vášní a bludů lidských.

To platí ve zvýšené míře též o poslední velké skladbě její, o »Drašarovi«, který byl celý napsán v dvouletí 1908 a 1909 v Proseči, kam se má matka r. 1908 po otcově skonu trvale přestěhovala. O Drašarovi psala již r. 1894 a rekem objemného románu mínila ho učiniti ještě před »Děťmi čistého živého«, které si původně představovala jako kratší povídku. Do »Drašara« dovedla vměstnati netoliko mnohé studie konané na Poličsku a na nejrůznějších místech Čech, netoliko odborná přímo badání o řádu piaristickém, ale i širokou, trpkou a přísnou znalost života, kterou si osvojila v celé soustavě neštěstí od r. 1901 následující. Proti »Děťmi čistého živého« jest v »Drašarovi« rámeček komposiční ovšem opět monograficky zúžen, při čemž spolupůsobila vydatně využitá autobiografie rekova, ale ve dvou ohledech, kritikou přehlednutých, značí kniha ta vzestup vývojový: nepodává se tu pouhá tragika intelektu a citu, jako dosud, nýbrž zároveň tragika smyslů hrdinových, a pak v žádné románové knize spisovatelčině není tolik hluboké poesie jako v tomto díle, jemuž autorka vepsala ve štít odvážná slova: »Lidské, příliš lidské«.

Nebylo Teréze Novákové přáno, aby dozrávši takto lidsky i básničky, stvořila další řadu děl, slučujících hlubokou znalost lidu s realistickým mistrovstvím románového umění. Odečtou-li se kratší cesty za hranicemi a delší léčebný pobyt v Praze, nebydlela v zátiší prosečském souvisle ani tři roky. Pokud nebránila nemoc, byla to doba úsilné práce, v níž vedle Wagnerovy hudby hledala narkotikum proti pesimistickému titanismu, který se osamělé umělkyně zmocňoval a jenž vyvřel knihou lyrických próz »Výkřiky a vzdechy«. Důvěrný styk s lidem, drobná práce vzdělávací v Proseči i v městech okolních, rozvětvená korespondence a konečně i úzkostlivě pečlivé vedení domácnosti byly tu

protivahou. R. 1908 vznikla knížka pro mládež »Dvě stařenky«; jedna z hrdinek »Špitálnice Kovářová« ožívuje vzpomínku poličskou, druhá »Babička Divišová« odehrává se v Sloupnici u Litomyšle. Tato svěží, poněkud didakticky zabarvená povídka náleží k oněm pracím Terézy Novákové, jimiž zapsala se do srdcí evangelíků východočeských; sympatisovala s nimi srdečně i v životě. Jest však nesprávně, vidí-li v ní evangelíci čeští hlavně spisovatelku »Jana Jílka«; nábožensky svobodné stanovisko mé matky k naší reformaci, k němuž se propracovala po velké krisi svého života, vyjádřeno jest v »Dětech čistého živého« a v »Drašarovi«. Velmi oblíbeným plánem mé matky v posledních letech jejího života byla druhá řada »Úlomků žuly«; že by byly tyto povídky daleko předstihly serii první, ukazují obě sem patřící práce, zase čerpané z Budislavě a z Kamenných Sedlišt, »Haloulzky« (1907) a »Na faře« (1911 a 1912). Jmenovitě rozměrná povídka poslední, psaná perem takřka umírající ženy, jest nevyrovnatelný kus mistrovský: zpívá v něm poesie kraje i srdce lidu, temná žádost i smírné odpuštění, svěží mládí a moudrost dozrání. Často obávala se má matka, že práce té nedokončí: tak hrozné byly návaly její smrtelné nemoci. Vzchopila se znovu a nejen že pracovala na povídce dále, ale i osnovala také velké dílo nové, jež mělo s názvem »O kousek pole« vypravovati typický osud agrární z vesničky Boru nedaleko Proseče. Ale z toho plánu zbyly pouze stručné náčrtky, nedovolující úsudku o celkovém rozvržení. Ještě v říjnu 1912 mluvila má matka o tomto díle; několik dní potom odváželi jsme ji do Prahy ve stavu nadobro beznadějném.

Její popel neodpočívá ve východních Čechách, jako tam nestála její kolébka. A přece nelze říci, že Teréza Nováková byla ve východních Čechách jen hostem. Nedobyla si tam pro vždy domovského práva pouze činností, studiem a láskou, nestala se tam čestnou občankou toliko velikými uměleckými činy, nýbrž

srostla pro vždy s chmurným a krásným krajem tím a vzala na sebe úkol vykoupiti jej:

v jeho temném utrpení, v jeho tvrdém zápase lidském, příliš lidském, našla prvky božské krásy, božské věčnosti.

(1916)

HANA KVAPILOVÁ NA JEVIŠTI I V KNIZE

Plaketa

SMUTEČNÍ slavnost Ibsenova v Národním divadle v červnu roku 1906; Ibsenova »Nora« s Hanou Kvapilovou v titulní úloze. Přiblížil se poslední výstup Ibsenovy přerodné hry, v němž nové ženství přímo a bezohledně vypovídá válku starému mravu a řádu rodinnému, slavný souboj slov a bolesti mezi Norou a Helmerem, kde tradiční lež, příjemná v soukromí a užitečná společensky, musí zahanbeně ustoupiti před individualistním výbojem a mravní poctivostí. Doktor Rank, poděkovav za oheň, ježž mu roznítila Nora a odevzdav visitky na rozloučenou, odešel do tmy a do mlčení; Torvald Helmer, rozpálený šampaňským vínem a milenectvím smyslů, políbil Noru, svého zpěváčka, na dobrou noc a odebral se s dopisy do svého pokoje. Nora, překonávajíc zvolna opojení večera neblomnou rozvahou, tázavým zrakem objímá vše, co dotud jí bylo drahé: zdá se, jako by ssála trpícím sluchem oddech malých spáčů z dětské ložnice, jako by se přilnavým pohledem zabořovala do povrchu nábytku posvěceného sladkostí zvyku, jako by z mužova domina vdechovala jižjiž prechající vůni soužití; ptáček poplašený a nejistý ohlíží se po hnízdě, než rozestře k odletu křehnoucí křidélka. Ale náhlý prudký vpád Helmerův po přečtení Krogstadova listu změni vše. Nora, která upírala tázavě zraky do neurčita, čekajíc tam zázrak, obrací se

postojem ztvrdlým a pohledem soustředěně energickým k muži, jenž v této chvíli přestává být mužem jejím. Zprvu, když ji Helmer zahrnuje výčitkami až hrubými, jest poněkud nachýlena dozadu, jako by čekala ránu, pak, po obratu situace nastalém vrácením dlužního úpisu, kdy se Helmer rozzáří opojením vlastní velkomyslností a vypíná jako svrchovaný ochránce neodpovědného a pobloudilého svěřence, napřímí se a takřka vyroste její postava. Se rtů smutně a odhodlaně sevřených plynou slova s naléhavou určitostí, aniž je provází jakékoliv gesto rukou přísně připážených: na dně hlasu leží tichá bolest, ale Nora ji ovládá; do vzpomínek vyčítavých chce se chvílemi dráti paprsek něhy a důvěrnosti, leč Nora jej potlačuje; větu za větou roste postava Nořina k odhodlání až monumentálnímu.

V podání Hany Kvapilové, které nebylo dosti právo zpěvnému skřivánkovi a opojivé tanečnici tarantely, podřizujíc rozkošnou Noru ze začátku dramatu strohé heroině třetího dějství, byl nezapomenutelně propracován odchod Nořin za přerodem a za očištnou sebevýchovou: rozhodný akt mravní vůle byl tu promítnut celým hereckým výkonem, od timbru měkkého hlasu vystupňovaného až k důsažné přísnosti, ale při tom stále řízeného snahou o rytmickou rovnováhu, po hru světlého a mírného obličej, na němž přes bolestné rysy přehozen byl jas nezvratného a osvobuzujícího rozhodnutí.

Umělkyně, jež při pamětní slavnosti Ibsenově takto vybudovala vznešenými obrysy básníkovu postavu, odemykající přímo porozumění jeho všem hrdinkám, byla ibsenistkou, netoliko ve smyslu technickém, nýbrž ve významu daleko hlubším: problémy herecké řešila v období své umělecké zralosti nejraději metodou, které užíval Henrik Ibsen při luštění otázek dramaticko-etických. Hana Kvapilová na jevišti i v knize podala několikrát svůj výklad ibsenovského ženství, výklad to, jenž jest zároveň kritikou. Tlumila, ba potlačovala úmyslně to, co na ženách Ibse-

nových jest seversky dravčího, bezohledného, démonického; odkazovala kamsi v podvědomí jejich plemennou divokost, jejich živelný žár doutnající pod tvrdým chladem, jejich vražedné dědictví valkýrské. Kde nebylo možno vyhnouti se těmto rysům, nemělo-li se činiti básníku příkoří, ochočovala je a překládala do mollové tóniny. Její Ellida Wanglová, »mořská paní«, obestřena byla záhadnou nezemskou mlhou, která stoupá ze slaných tůní a zase zve nazpět do jejích hloubek; iracionální tajemství nítilo jí zraky a rozpínalo toužebně lokte této rozpolcené vyhnankyně, ale moře, které takměř šumělo z jejího charakterního vytvoření, bylo již ztichlé moře po bouři, ozářené střídavým a teskným leskem slunce severního. Nebylo dojista náhodou, že Hana Kvapilová nevytvořila Heddy Gablerové, jako bylo pro ni nad jiné příznačno, že se o Rebeku Westovou v »Rosmersholmu« počala zajímati teprve tam, kde Rosmer zušlechtil a očistil tohoto nebezpečného ženského dravce, kde dobytvačné vášně a ničivé pudry temné kouzelnice podlehly bílé magii kněze a apoštola, kde Rebeka, stojící dotud mimo dobro a zlo, vstupuje do říše hodnot mravních. V hlubokém literárním výkladě svého hereckého pojetí této figury podtrhuje Hana Kvapilová velmi významně tato slova zpovědi Rebečiny: »Všichni ti živlové divoci zkonejšili se v soulad a mír, v takový klid, jaký bývá u nás, tam nahoře, nad ptačí horou za slunce půlnočního.« Nelze vyjádřiti přesněji a krásněji hereckou jedinečnost Hany Kvapilové.

Soulad a mír: rozptýlenou a zmatenou empirii života, kterou realistický postřeh sleduje s pozorností co nejdůvěrnější, a z níž uvědomělé umění stilisační vybírá rysy přímo symbolické, váže a jednotí mravní vůle, směřující k harmonii, k rytmu, k spanilému členění; vyšší zákon produševnělého lidství mírní divadelní hlučnost pohybů a zakazuje bouřlivý vzruch velkých výjevů; odpuštění a jas v duši přelévají se na scénu vláčnými posuny a něhou řeči, která nechce znáti podtrhovaných výbuchů.

Tam nahoře za slunce půlnočního: Hana Kvapilová, naše nejvěrnější ibsenistka a obdivovatelka Betty Henningsové, přenesla na české jeviště to, co se často, a ne neprávem, jmenuje severským slohem hereckým — za zevní hrou nasycenou přirozeností i realitou vlní se mocný příboj nitra a hrozí protrhnouti hráze, ale přísná cudnost i vrozená a pěstěná vloha sebeovládání zdržují s hrdinským napětím nával niternosti, které ani ruce ani obličej ani pohyby nemohou zapřít. Jestliže jižní umění herecké shrnuje do velkého gesta malebných obrysů syntesu vášně a utrpení, přiklánějíc se k výtvarnému řešení a užívajíc stilisace co nejobdůbnější, naznačuje herec severčan transparentními prostředky umírněné mimiky a hlasové melodie konflikty bolesti a vzdoru. Dávno vyprchá již zrakový dojem postojů a pohybů, arabesky rukou a měkké kontury plavé hlavy ze hry Hany Kvapilové, když ještě v uších a v srdcích nám bude šuměti její věta, laskavá a důvěrná, stříbřitá a svítivá, uklidňující a přece hluboká jako voda řek podsvětlich. Jak se tázala, míříc až na dno duše, jak se odmlčovala v náhlém pohnutí, jak se bolestně vepřádala do mlh a temnot mlčení, jak se z nich probírala jakoby z těžkého sna, na to nelze ani po letech zapomenout. Ano, to byl nejkrásnější paradox na této umělkyni, která jako dívka se vešvitořila do lásky tolika básníkům, že znala zázračné tajemství tragického mlčení na scéně, ne ono černé, neplodné mlčení Hamletovo, ale nejtišší neslyšitelnou hudbou, jakou vyznával Carlyle, maloval Carrière a analysoval Maeterlinck.

Umělkyně tohoto založení přirozeně hledala svůj typ ženy intelektuální s velkým citovým bohatstvím u dramatiků Severu a zasvětila své služby stejně oddaně oběma skupinám jejich. Jedni, vycházející od Hebbela a zastoupení na našem jevišti skoro výlučně Ibsenem, volali ji, aby k zápasu s osudem o vnitřní dokonalost propůjčila jejich postavám svou jasnou etickou víru, svou vroucí opravdovost, myslivý půvab svého neúnavného intelektu.

Druzí, mezi nimiž vedle Hauptmanna vynikají ruští básníci podlomené vůle k životu, nabízeli Haně Kvapilové svoje dívčí figury, které dávno přestaly chtít, vzdorovati, usilovati, a jako květiny bez slunce, živoří pasivně a mdle, propadlé resignaci a beznaději a přece tak jímavé a křehké ve vegetativním svém původu. Která ze západoevropských hereček byla by dovedla prosvítiti stejnou září něhy a lásky Mášu ve »Třech sestřích« od Čechova nebo Taťanu Bezsěmenovu v »Měšťácích« Gorkého? Jak byly promyšleny a domyšleny tyto jemné, bezmocné a křehké postavy její od plachého a skoro náměsíčního vstupu na scénu s rukama splývajícíma jako podřáté větve k bokům, s očima rozervěnými v očekávání velkého světla neb náhlého zatmění až po soustředěný a přece nehlučný zápas s černou a neodvratnou sudbou! Jaká synthesa ženství ozářeného glorií očištného hoře byla nashromážděna pod jejich statečnými čely, rozhlodanými předčasnou vráskou, která jako runová zkratka znamenala: trpěly jsme, aby sestřím bylo zítra lépe! A přece právě tyto figury — na rozdíl od ženských postav Ibsenových, propracovaných s důsledností a důkladností až mrazivou — jsou v knize pouhými obrysy: byla to Hana Kvapilová, která je dokreslila tak, že se zdálo, že s nimi žila po léta, vyzpovídala je několikrát z bludů mládí, bydlila a toulala se s nimi, až mohla ve hře podati esenci bytosti, z níž tvůrce jaksí narychlo vykrojil toliko siluetu.

To by bylo stačilo k vítězství a k uspokojení i nejlepší specialiste. Nic nebylo Hany Kvapilové vzdálenější: v herci nespatořovala nikdy výkonného odborníka, jenž jako kolečko ve stroji má přesně vyměřen malý úkon, kterým jeho smysl končí, nýbrž žádala po něm činnou a uvědomělou účast na tvoření kultury, právě jako od každého jiného umělce. A proto byla sama k sobě tak přísná a v nejvyšším smyslu ctižádostivá. Viděla zcela určitě, že umělecký vývoj přítomnosti nemá pouze inspiraci mravní, z jejichž zdrojů dychtivými rty pije drama severské, nýbrž že nás

všecky unáší renesanční touha po kráse: což nemáme žítí tak barvitě jako minulé věky, což nemáme komponovati své pohyby do sluneční záře a do úsměvů přírody, což nejsme již schopni přenéstí dekorativní smysl z malířských atelierů do skutečnosti? Velká výtvarná kultura, tkvějící kořeny již v otcovském domě a posílená soustavným studiem obrazáren, výstav a dějin malířství, opravňovala ji, aby na otázky ty odpovídala kladně. Vmýšlejíc se do úloh, představovala si scény v barvách, své pohyby a postoje hledala před reprodukcemi anglických Praeraffaelistů, ve výtvarných hodnotách Moskevského divadla nacházela neméně vnitřního štěstí než ve vroucí dobrotě jejich niternosti. Toužíc takto uspokojiti svůj smysl pro malebnou krásu, hledajíc v umění velikých obrysů protiváhu k realistické tragice každodenní šedi, Hana Kvapilová se vrátila oklikou k Shakespearovi, zastavivši se na čas s radostí u moderních pohádek symbolického dostřelu, ponořených do světla a barev osvobodivé feerie. Shakespeare tragik rozhodně nepatřil k duchovní její oblasti: tvrdá síla a ocelová určitost ji v dramatech spíše odpuzovaly než přitahovaly; animální pocit bezohledné vitálnosti přičil se jejímu etickému smyslu; aristokratický dualismus dobra a zla byl jejímu harmonickému nitru nepřijatelný — vystupovala-li s úspěchem a s posvěcením v Shakespearových truchlohách, ztělesňovala tam postavy, ve kterých všeobšáhly genij tvůrcův hledal takřka rovnováhu svého krutého heroismu; její Ofelie v »Hamletu«, podobně jako Markétka v prvním díle »Fausta« Goethova, přímo vyvažuje plachým jasmem své květinové bytosti dusnou tmou myslí prince dánského.

Ale Shakespeare, bohatý a měnivý jako vesmír sám, omlazuje také ty, kdož by se toho od něho sami nenadáli; tolik možností zcela různorodých jest utajeno v tomto nestárnoucím kosmu. Též Hana Kvapilová našla u něho obnovení své mladosti. Když vstupovala Hana Kubešová na scénu Národního divadla, byla

sám úsměv jara a samo kouzlo vzdušného rozmaru: měla lyrickou škádlivost odzbrojující srdce, bezstarostnost mladistvého šibalství, zpěvné akordy ptáka z báchorky v hrdle a grácii květin, houpajících se za lehounkého vánku v pohybech, její verše byly hudbou a její švižné postoje ornamentem. Nehonosila se tu pouhými přirozenými dary rozkvetlého temperamentu mladé dívky, nýbrž byla již tehdy nadána humorem, jenž později přispěl podstatně k tomu, že dospěla souladu a míru jakožto osvobozujících jistot mravních. Její veselí bylo úzce spřízněno se smyslem pro vlídnou a hravou pohodu báchorky, jíž zůstávala vždycky věrna; nemohla se vynačísti Andersena, byla šťastnou pohádkářkou, kterou méně lákala drastičnost výrazu než obrazotvorný let, napověděla básníkovi a dopověděla na divadle vzdušnou postavu, napolo princeznu, napolo květinu, ale cele pohádku, která jest zvláště šťastným výtvozem novoromantiky v českém dramati. Toto vše vracel jí ve stonásobné míře svými veselohrami Shakespeare, osvoboditel lesních rusalek a důvěrník renesančních krás, rozmarný šermíř veselého vtipu a básnický hudebník svatojanských melodií, duch volný a proto spravedlivý ke všemu lidskému. Jeho službě oddávala se v posledních letech svého tvoření zvláště ráda, jako by se omlazovala v této slunné koupeli imaginárního jihu: Porcie z »Kupce benátského« ukázala její slovní a mimický humor v nejzářivějším rozkvětu a v nejnovějším vděku a jest jen proto na ni poněkud zapomenuto, že ji odsunula jiná renesanční princezna Williamovy dynastie, jiskřivá a opojná Blažena z komedie »Mnoho povyku pro nic za nic«, kterou básnila z vůně lesa, ze sluneční záře a z navinulého medu lesních včel, soutěžíc s milovanou mistryní Helenou Modrzejewskou a hrajíc před divákem nejnetrpělivějším — před Smrtí — již již ze sedadla vstávajícím. — —

Bude Hana Kvapilová žítí v naší paměti déle jako dokonalá ztělesnitelka severského slohu hereckého, prozářená cele světlem

mravní spanilosti, či jako vtělený sen Shakespearovy veselohry, křísící renesanci s nejjemnějším jejím pelem? Myslím, že si naše vděčnost postaví ještě výše mravní příklad, který dala českému divadlu a jenž zasáhl rozhodně i blahodárně do rozvoje domácího herectví. Všecky velké ctnosti umělecké počínají se pokorou před vlastním posláním — pro Hanu Kvapilovou jest umění přímo náboženstvím, které má netoliko svůj obřad, ale i své přísné příkazy mravní. Kdyby byla souladná duše její připustila rozpor mezi životem a uměním, jež tak neúprosně vyhrotil právě její duchovní vůdce Ibsen, dojista byla by se rozhodla obětovati životní štěstí umělecké dokonalosti. Ale Hana Kvapilová předpokládala tu naopak shodu a smír, věříc, že pouze ten herec může růsti na jevišti, který v životě obohacuje a prohlubuje své poznatky, jemní svůj cit a vychovává svou vůli. Vzdávala-li v příležitostných statích chválu velkým umělcům jevištním, velebila především ryznost jejich povahy lidské: v Heleně Modrzejewské se obdivovala neméně obětavé hrdince života než tragédce a Moskevské divadlo neustávala dávat za vzor umělecké obce, řízené naprostou mravní kázní. Prvním požadavkem herecké opravdovosti byla jí oddaná úcta tlumočnickova k básnickému tvůrci, neboť se sdílela se starým mudrcem o názor, že ten osvobozuje sebe sama nejdokonaleji, kdo se nejúplněji oddává. Nedůvěřovala hercům, jimž básníkův výtvar jest pouhou záminkou, aby hráli sebe samy bez ohledu k dramatickému celku a kteří podnikají virtuositu na vlastní vrub a za cenu věrnosti v podání; nepromíjela této tvrdé osobitosti ani Eleonoře Dusové, které se kořila zcela upřímně. Svůj vlastní tichý a pozorný způsob, který po pronikavém vcítění se dovedl býti práv i nejskromnějšimu slůvku a nejpodružnějšímu náznaku spisovatelova díla, vystihla tímto odstavcem plným vzrušení a ušlechtilé výmluvnosti: »Splynouti s básníkovým snem, bytosti jím skizované dáti život, tep vlastní krve, prožít i vyžít její štěstí i hoře, cítiti tluk cizího srdce

ve svých řadrech, procházeti citové hlubiny této cizí bytosti, která po celý čas studia, po celý ten zápas rdousí zvolna, ale s jistotou bytost *naši* vlastní, umlčuje *naše* myšlení i citění, láme *naši* vůli, aby usedla široce na trůn našeho srdce — splynouti takto s básníkem, toť tolik, jako postavit se vedle něho, býti do jisté míry jeho spolupracovníkem, opatrovati jeho světla a nedati jim zhasnouti, doplňovati krásu jeho snu.«

Když se roku 1888 stala Hana Kubešová — zároveň s Eduardem Vojanem — členem Národního divadla, převládal v české činohře herecký sloh patetický, jež z umělkyň zosobňovaly dvě silné osobnosti, Otilie Sklenářová-Malá a Marie Pospíšilová. Byly to v podstatě bytosti naprosto různorodé: heroina vážného klidu a slavnostního vzletu vedle virtuosky prudkých výstupů a divokých výbuchů, vznešená přednašečka tvrdých obrysů myšlených sochařsky proti strhující divadelnici s malebnými postoji měněnými v neklidu až nervosním, klasickou krásou odchovaná a básnickým dílem vzrušovaná žena tradice plná citové prostoty na rozdíl od vnitřně chladné a strakatým epigonstvím porušené strůjkyně chvilkových účínů, založených na mihotavé hře nálad a popudů. Ale přes všecku tuto různost postřehla mladá novicka Národního divadla záhy, že dvojí odlišný temperament lidský a umělecký obměňuje tu stejnou zásadu slohovou, co nejcizější její bytosti vlastní, že důsledný odklon od drobné a vlašné zkušenosti životní zde zavádí až k mrtvé a plané rutině, že vytváření velkých scén láme tu jednotnou vlnu dramatického toku, že slovo v tomto patetickém podání láme se jako uschlý list od duševního dění. Hana Kvapilová jala se s celou vrozenou opravdovostí herecky pracovati proti této vítězíci konvenci. Pojala krajní nedůvěru proti veškeré citovosti divadelní, jež jest přežatá, naučená, běžně tradiční a hledala cit nejprostší a nejpřirozenější, jaký se vybavuje v prudkých srážkách pudově nezkaženého člověka s osudem. Umínila si vymýtiti ze svých výkonů půso-

bivé uzavřené výjevy a propracovávala tím pozorněji dramatické přechody, odstiňujíc zvláště jemně duševní okamžiky krise u svých postav. Očistila slovo, kterému takřka dovedla odnítí tíži, ode všeho divadelního přízvuku, nepodtrhovala násilně vět, hledala ztracený styk řeči na jevišti s měkkou a vlídnou mluvou lásky a něhy. V této škole pozorného a trpělivého realismu se Hana Kvapilová oprostila, leč zcela souběžně rostla i v kázni jiné — v kázni duševního zvniternění.

Zde, za šťastné shody dějinné, setkala se Hana Kvapilová s vývojem domácího dramatu realistického, jehož cesta nejurčitěji jest značena jménem Šimáckovým, Svobodovým a Hilbertovým. Na pohled jsou to jen chmurné výseky života, založené na důkladné a oddané zkušenosti pozorovatelů velmi přesných: ponuré výjevy z rodin pod nízkými stropy, společenské zápletky v těsném rámci chudých poměrů, trapné příklady rodového uhnívání a rozkladu hmotného; láska hyne tu v postupném odcizování a manželství dohořívá tu ve zříceninách. Zde mohla Hana Kvapilová vytěžiti ze svého důvěrného studia domácí skutečnosti, zde tichá prostota jejích mladých měšťek svítila stříbřitě v trpně uklidněné šedi stísněného prostředí. Zamyslíme-li se však opravdověji nad smyslem těchto her, najdeme v nich daleko víc, než pouhý skutečnostíní genre; někdy v nich, podle věrohodného přiznání, hledali dramatikové pod barevným povrchem života hlubší proudy, někdy soustředili svou účastnou pozornost k očistné touze statečné duše unikající svému okolí, někdy s úmyslným sebepřemáháním vytvářeli tragiku každodennosti. Jaký div, že se pak zdrojem světla, vykupujícího ze střízlivého realismu těchto kusů, stávala zpravidla Hana Kvapilová, jejíž vnitřní krása a mravní rozhodnost tak často podněcovaly básníky přímo při tvoření? Ještě po letech hřeje záře linoucí se z jejích roztoužených očí ve výjevech, kde povzbuzovala k víře v možnost nového lepšího života po přestálé chorobě mravní; posud vzpru-

žuje odhodlaný pohyb jejích rukou rozhozených kupředu, které nabízela k společné pouti slunci a zdraví vsťříc . . . Až bude vypravováno o mravním vývoji českého ženství na konci devatenáctého století, nesmí dějepisec zapomenouti tři dívčích postav v podání Hany Kvapilové, v nichž velká umělkyně ztělesnila tragicky etické úsilí svých trpících sester: Hely Elisové ze Šimáčkova »Jiného vzduchu«, která jest jarním výkřikem po obrodě a očištění; Míny Mařákové z »Viny« Hilbertovy, kde nejčestnější srdce ženské hyne zrazeno v důvěře, nezadatelném to statku spanilých duší; Svobodovy Olgy Rubešové, jež si zoufá, když zabloudila ve zhoustlých mlhách soumravné doby a pozbyla při tom víry v sebe samu . . .

*

Nejšťastnější výtvořiny Hany Kvapilové, ať skutečnostní či báchorkové, nesly se přes jeviště s bezprostředností tak bezpečnou, jako by se byly zrodily jen z požehnané intuice naivní duše umělecké, neobtěženy poznáním a věděním. A přece vznikly cestou právě opačnou. Každému hereckému výkonu předesílala psychologicky zvědavá Hana Kvapilová pronikavý rozbor tvořené postavy, kterou pozorovala se všech stran a s nejrůznějších perspektivických stanovisek dramatu; rozkládala si v prvky její citový život a neustala, dokud se nezmocnila jejích mravních kořenů. Modelující ji pak, čerpala ze své složité zkušenosti životní, ale dovolávala se při tom pomoci příbuzných umění, jimiž byla vzněcována k rozkoši a podněcována pro tvoření — kresba jejích postojů a barvy jejích šatů byly odvozeny z malířských děl, kdežto hlasový a pohybový její výkon posvěcen byl spolupůsobením hudby. Tyto složky studia až úzkostlivého zmizely potom nadobro v svobodné jistotě hotového díla, které bylo sám život, sám dech, sama skutečnost, avšak tragický protismysl osudu hereckého zachoval nám pomůcky a náčrty Hany Kvapilové, odsoudiv výtvořiny samy k odchodu do Nenávratna.

Literární pozůstalost Hany Kvapilové, složená mosaikově z povídek i novelistických poznámek, z cestopisných a krajinářských útržků, z osobních vzpomínek i úryvků dopisů, z divadelních povahokreseb i uměleckých dojmů, jest při všech vysokých hodnotách slovesných celou svou podstatou odkazem herečky, která nezná vznešenějšího poslání než tvoření divadelní. Spojujíc se zvláštním nadáním pro charakteristiku vyspělé umění výrazu kritického, dovedla namalovati na podiv teple a živě hereckou podobiznu, na níž barvitým a vzrušeným popisem divadelního výkonu prosvítala nejen lidská osobnost, ale i rodové a slohové příslušenství umělcovo — tak nakreslila Modrzejewskou a Dusovou, Hadingovou a Saru Bernhardtovou, Betty Henningsovou a Marii Pospíšilovou. Zraku vzdělanému výtvarně, vytříbenému smyslu pro kouzlo atmosféry, posléze i touze vřaditi vlastní vůli do vyšší hromadné jednoty a podříditi se vděčné kázní nadosobní, bylo dáno vzácné pochopení pro souhrn uměleckého ensemble — tak porozuměla Stanislavskému uprostřed laskavých zázraků barvy a pohybu Moskevského divadla nebo Safonovu ovládajícímu těleso orchestru. Ale tyto stati stejně jako pomocné poznámky k vlastnímu tvoření, psané na obranu, pro výklad, nebo první průpravou k figurám z Ibsena, z Čechova, z Gorkého, z Jaroslava Kvapila, značily pro pisatelku především nutný a prudký projev statečného úsilí, aby poznala a ozřejmila si lépe sebe samu jako dramatickou umělkyni, aby poučila se srovnáním neb protikladem o domově a hranicích vlastního nadání, aby určila svému vývoji nové cíle a povzbudila se příkladem na cestě k nim. Daleka narcisovitého sebevzhlížení, tak běžného u jevištních umělců, umísťuje přece Hana Kvapilová do středu svého širokého pozorovatelského okruhu herecké poslání vlastní, jež jí nebylo nikdy zaměstnáním, nýbrž stále misí. Ježto ocitá se takto blízko jádra *své* bytosti, uvolňuje též v těchto divadelních státech svůj vroucí a silný orgán etický; jako na jevišti, opakuje

Hana Kvapilová i v knize, že posledním smyslem dramatického umění jest pro ni mravní osvobození, zápas ušlechtilého srdce za vnitřní svobodu, soustředěná vůle a dobrodějná láska, jež uvědoměle a měkce snímá břímě bolesti ze strádajících bližních — —

Bdělá a tklivá soustrázeň s trpícími tvory zaznívá nejsilněji z povídkových próz Hany Kvapilové, ale vedle ní zaslechne tu pozorné ucho jiný mocný tón, zjítřenou vnímavost přejemných smyslů, jimž nepřetržitá vlna prudkých postřehů jest zároveň rozkoší a mukou. V prvních pokusech z polovičky devadesátých let básnířka se úzkostlivě přidržuje nezcela schůdné cesty dokumentárního realismu: nenasytně shledává podrobnosti všedního života, zmocňuje se věcí a postav ostrým pohledem a spolehlivým popisem, rozkládá život na barevné složky, zneklidněné jako v kaleidoskopu, a blíží se i k záhadě lidské duše tímto analytickým postupem. Soucit s uraženými a poníženými, křesťanské oddání se cizí bolesti, vědomí jednoty s povrženým lidstvem vykupují a prozařují tyto práce, z nichž povídkového zaokrouhlení dozrál toliko »Lichý život«, na kterém leží téměř posvěcení Boženy Němcové. Z vnějšího světa obrací se však spisovatelka stále usilovněji k vlastní své oblasti niterné: vychází z nejosobnějších prožitků jako z inspiračního středu, zpovídajíc a obviňujíc se, podává několikrát ve střídme stilisaci vlastní podobiznu; uvolňuje svůj zpěvný i barvitý lyrism, který, podoben vodu-pádu ve slunci, tříští se ve sta světelných krůpějí, hlásajících chválu přírody, mládí, nekonečna. I soucit básnířčin nabyl nyní jakési lehké vzdušnosti; srdce nepřiklání se již v útrpném souzvuku jen ke groteskní bídě herecké, k šílenství zbloudilého děvčete, k předčasné potupě svedené baletky, k bezobsažnému bytí a opuštěnému skonu zestárlé služky — cítí i s prchajícím jarem, s mrtvými, vyloučenými z kvasu práce a radosti, s mořskou vlnou tříštící se o červený útes ostrovní. Právě básněmi v próze, kde sensitivní sklon a kultura srdce došly výrazu zvláště dokonalého,

přiblížila se Hana Kvapilová nejtěsněji Růženě Svobodové, s kterou ji kromě dlouholetého přátelství pojila také obdoba vývoje; že chtěla s družkou dostoupiti i vyšších stupňů slovesných, napovídají oba zlomky povídkové »Teréza« a »Třináctiletá«, kde se jí v zrajícím objektivismu daří proniknouti intuitivně do cizích duší a postihnouti složitost života. Avšak právě tu rozlomena díla po skvělé expozici neočekávaným zákazem Smrti.

Ze všech výpravných próz Hany Kvapilové jest jediná nesena silným dechem románové tragiky, povídka »Jako by kámen do vody zahodil«. Dualism teplého životního štěstí a naprostého obětování se umělecké službě, který jindy Hana Kvapilová snažila se překlenouti jasnou shodou, zeje tu v příkrém nesmiřitelném zlozvuku. Zpěvačka Anna za levnou cenu průměrné blaženosti milostné opustila své umění, které jí mělo býti jediným a nezapomenutelným božstvem, a nyní zrazena a pokorena v lásce i v společenské pýše cítí, jak uražený bůh se mstí a lačnou rukou sahá po jejím srdci jako po povinné žertvě. Anna Justová se nevzpírá, neboť jest si vědoma, že porušila kázeň a řád tam, kde se měla plně oddat a pokorně sloužit, jako věřící se oddává a slouží svému náboženství.

Hana Kvapilová neporušila nikdy kázně a řádu svého vyvoleného umění; i osobní štěstí a osobní hoře měnila vždycky v látku tvoření hereckého. Zápasil již se Smrtí, když na divadle byla ještě sama vesna, samo mládí, sám paprsek sluneční. A tento mravní příklad přežije i ty, kdož po léta byli ne pouze okouzlováni, ale zároveň prohlubováni a očišťováni jejími světlými výtvoři a kdož v záhadném úsměvu zkamenělé »Paní z námoří«, usednuvši pod javory a platany zahrady Kinského, hledají pozdrav z těch břehů mlčení a smíru, které se bíle a stříbrně rýsovaly za nejduchovnějšími výkony Hany Kvapilové.

(1907 a 1908)

POZNÁMKY AUTOROVY

KRÁLOVNA RADEGUNDA

Význam Radegundin bývá líčen vždy v souvislosti s Venantiem Fortunatem, tak v Ozanamově monografii o křesťanské vzdělanosti u Franků (Paříž 1849) neb v Hauckově církevním dějepise Německa (I. sv., 2. vyd., Lipsko 1898); ze spisů o literárním působení Venantia Fortunata posloužily mně zvláště stať Bedřicha Lea v časopise »Deutsche Rundschau« (Berlín 1882) a příslušná kapitola v díle Alex. Baumgartnera »Die lateinische und griechische Literatur der christlichen Völker«, jež skládá IV. svazek jeho dějin světového písemnictví (Freiburk 1900).

KATEŘINA SIENSKÁ SVĚTICE A HRDINKA

¹ Zprávy o slavném obřadě podávají bollandovská Acta Sanctorum (III., 695 a násl.) a podle nich důležitá francouzská monografie o svaté Kateřině od Chavina de Malan (Paříž 1856), jež vedle vlašských prací Capecelatroy (Neapole 1886) a Pignoriniho (Florencie 1900) jest hlavním spisem o světici a její době z pera katolického. Protestantská věda náboženská vykazuje německé knihy Haseho (Lipsko 1892), Redernovu (Zvěřín 1907) i anglické životopisy Butlerův (Londýn 1895) a Robertsův (Nový York 1906), přihlédl jsem ve své studii k pomůckám katolickým i protestantským. Význam Kateřinin pro dějiny církevní posoudil hluboce Pastor v prvním díle svých »Dějín papežství za renesance« (Freiburk 1886), postavení její k vývoji

vlašského písemnictví úsečně Casini v Gröberově Grundrissu (druhý díl, Strazburk 1901) a obsírně svrchu zmíněný Al. Baumgartner v VI. sv. dějin světového písemnictví (Freiburk 1911). Pokusil jsem se všestranně využití příslušné literatury, pouze otázky ryze filologické o poměru jazyka i slohu Kateřinina k současné toskánštině a k mluvě Dantově, jež odborná věda řeší opětovně, nechal jsem v přehledné své stati nepovšimnuty. — ² Tak vypráví Kateřinin zpovědník a přítel Raimondo da Capua o životě svaté Kateřiny, jež vydán po prvé v Rejnkolíně 1553 (ve výtahu, italsky již ve Florencii 1477) a přeložen do češtiny A. L. Střížem (Stará Říše 1915). Jest to pramen při vši legendární formě věrohodný a cenný; méně spolchlivé jsou zprávy jejího třetího zpovědníka Bartolomea di Domenico, který jako většina dalších autorů XIV. a XV. století sledoval cílem beatifikaci co nejrychlejší. — ³ Reumont v antologii »Briefe heiliger und gottesfürchtiger Italiener« (Freiburk 1877), kde věnována listům sv. Kateřiny znamenitá pozornost.

ANNA Z ROZMBERKA

Dopisy Anny z Rožmberka se stručnými poznámkami otiskuje Fr. Dvorský v díle »Staré písemné památky žen a dcer českých« (Praha 1872).

CHARLOTTA STIEGLITZOVA

Pramenný materiál obsahují tři spisy: Theodor Mundt, Charlotte Stieglitz. Ein Denkmal, v Berlíně 1835 (vydáno anonymně); Briefe von Heinrich Stieglitz an seine Braut Charlotte, v Lipsku 1859 a Erinnerungen an Charlotte von Heinrich Stieglitz, v Marburce 1863 (obě publikace poslední vydal Stieglitzův synovec L. Curtze).

»AURORA LEIGH« ELIŠKY BARRETTOVÉ BROWNINGOVÉ

Literatura o Elišce Barrettové Browningové vzrůstá do nekonečna; k starším spisům o básnířce na př. k Baynovu (1880), Ingramovu (1888) a Merlettové (1904) přibývají od vydání listů obou manželů (1899, něm. výběr F. P. Greveho 1907) zvláště studie o korespondence (P. Lubbock 1906) a psychologické monografie o lásce básnických manželů (E. Keyová 1905).

I v Čechách bylo psáno o ní hojně a s porozuměním. Nehledíme-li k oběma informativním úvodům, jimiž A. Klášterský a Fr. Balej doprovodili překlady jejích hlavních děl, stojí v popředí dva obsáhlé články časopisecké, Žofie Podlipské již 1892 v »Ženských listech« a Anny Fischerové 1915 v »Ženském obzoru«. Opírajíc se o německou disertaci V. Dycovu, vyšetřila Flora Kleinschnitzová v »Časopise pro moderní filologii« 1916 poměr skutečnosti a básnické fikce v »Auroře Leigh«.

BASNĚ BOŽENY NĚMCOVÉ

¹ Otiskl jej s poučnými poznámkami v »Časopise pro moderní filologii«, roč. III., str. 257—261 r. 1913 Jeroným Holeček. Sešitek ten kromě textových, namnoze správnějších variant, důležitý jest také vlastními poznámkami básnířčinými o vzniku jednotlivých skladeb a datováním jich, které jest namnoze velice libovolné. Práce naše vznikla dříve, než sešitek byl znám, r. 1912, ale objev Holečkův dohady a kritické soudy její valnou většinou potvrdil; tuto podáváme studii, otištěnou po prvé v jubilejním sborníku náchodského učitelstva »Božena Němcová« (Karlín 1912), v pronikavé revisi, přihlížející ovšem i k rukopisnému sešitku onomu. Budiž dovoleno také poznamenati, že našeho literárně historického rozboru vydatně použil Václav Tille v II. zcela přepracovaném vydání monografie Božena Němcová v V. až VII. sv. »Zlatorohu« r. 1914. Kde cituje se Tillův spis, děje se tak ve směr podle vydání II., vůči němuž v partiích o básních Němcové činíme nárok na prioritu. ² Vincenc Vávra, Božena Němcová v Praze, 1895, str. 55. ³ Havlíčkův list B. Němcové ze 7. prosince 1846, otišt. jako č. 20. v X. sv. sebr. spisů B. Němcové vyd. Laichtrova. ⁴ J. E. Sojka, Naši mužové. V Praze 1862, str. 501. ⁵ S. Podlipská, Životopis B. Němcové. V Praze 1891, str. 21. ⁶ Na uved. m. str. 32, 33. ⁷ M. Gebaurová v úvodě k IX. sv. Laichtrova vyd. str. I. zprávy ty přijímá, V. Tille však v úvodním pojednání k VI. sv. téže edice je vyvrací. ⁸ Na uved. m. str. 33. ⁹ Na uved. m. str. 36—37. ¹⁰ Literatura česká devatenáctého století. Dílu III. část 2. V Praze 1907, str. 9 pozn. ¹¹ Jeroným Holeček pokusil se na uved. m. bráti zprávy Podlipské v ochranu, odvolává se na shodu jejich se záznamy básnířčin-

mi o vzniku jednotlivých básní, zašel však ve svém obhajování příliš daleko. ¹² Josef Hanuš, *Život a spisy V. B. Nebeského*. V Praze 1896, str. 14, udání to má Hanuš ze Sojky str. 517. ¹³ Na uved. m. str. 37. ¹⁴ *Zlatorohu* I. vyd. str. 36 a 37. II. vyd. str. 54—58. ¹⁵ *Čas. pro mod. filol.* roč. III., str. 260. ¹⁶ *Viz i Literatura česká devatenáctého století. Díl II.*, vyd. 2. (V Praze 1904, str. 731 [Jan Jakubec].) ¹⁷ Václav Filípek, Jos. Kaj. Tyl, jeho snažení a působení. V Praze 1859 (přílohou ke *Kobrovu a Markgrafovou* vyd. sebr. spisů *Tylových* str. 77, 81, 90); ¹⁸ *Viz Thonova vydání Sabinových děl u Laichtrova sv. I.*, str. 103—106; ¹⁹ Na uved. m. str. 8—9, 11, 36; ²⁰ *Tamže* str. 35—40. ²¹ V »*Zlatorohu*« II. vyd. str. 66 a 67; ²² V, Tille v úvodě k VI. sv. vyd. *Laichtrova* str. LV; ²³ V. Tille v »*Zlatorohu*« II. vyd. str. 61; ²⁴ Vidění Libušino v »*Slavném ránu*« shoduje se ve své trojdílnosti a patosu hlavně poslední sloky velmi zřetelně s mladšími »*Třemi dobami země české*« Boleslava Jablonského (po prvé v »*Květech*« 1846). Myslím, že vztah Jablonského, účastníka »*Květů*«, jehož básně z r. 1841 nadšeně uvítal V. B. Nebeský ve *Vlastimilu*, k »*Mladé Čechii*« by zasloužil vyšetření; pak by se ukázalo, že III. část »*Tří dob země české*«, které neprávem se pokládají dnes za pouhý epigonický ohlas veršování vlasteneckého, má pozadí politické a řadí se přímo k básním Nebeského a Sabinovým. ²⁵ Srovn. jeho druhy proslulou píseň »*Slovan*« (»*Písně*« z r. 1847), počínající se slovy »*Já jsem Slovan duší tělem*«: »*Plujte mořem v Černé moře, na Uralské dleťe hoře, kde zrak Volgu vyhledá*«; »*A pak lefte přes Karpaty, až vás u Šumavské paty spustí peruť orlova*«; ²⁶ *Viz* výše citovanou sloku jeho básně »*Slovan*« z r. 1837. ²⁷ Místo B. Němcové v českém feminizmu a její poměr ke skupině Amerlingové pozoruhodným způsobem postihuje monografie Vlasty Kučerové *K historii ženského hnutí v Čechách*. V Brně 1914 na str. 58—60 a 89—112; ²⁸ V *Časop. pro mod. filologii* na uv. místě str. 259. ²⁹ Srovn. Arne Novák, *Ohlasy Klopstocka v literární činnosti Václ. Stacha v Listech filolog.* 1903, str. 34—38; ³⁰ V. Tille v »*Zlatorohu*« II. vyd. str. 54 a 68; ³¹ *Čas. mod. filolog.* na uved. m. str. 258; ³² *List č. XII. v X. sebr. sp. vyd. Laichtrova*; ³³ *Tamže* list X.; ³⁴ *Překlad ten z pozůstalosti B. Němcové* otiskl v *Čas. mod. filolog.* roč. II., str. 467 J. Kopal; ³⁵ V »*Zlatorohu*« II. vyd. str. 86 a 87; ³⁶ V *Čas. pro mod. filologii* na uved.

m. str. 259; ³⁷ K. Hikl ve sborníku »B. Němcová« na str. 298 případně oceňuje, jak mocným proudem se rozlévá poesie hvězdnatého nebe v pozdní po-
vidce básnířčině »Chudí lidé«; ³⁸ Na uved. m. č. III.; ³⁹ Na shodu básně s tě-
mito motivy V. B. Nebeského upozorňuje V. Tille v »Zlatorohu« II. vyd.,
str. 87 a 88; ⁴⁰ Čas. pro mod. filol. na uved. m. str. 258; ⁴¹ Na uved. m.
str. 37; ⁴² V. Tille, České pohádky do r. 1848. V Praze 1909, str. 34; ⁴³ Viz
J. Máchal v Liter. české devatenáctého století. Díl II., vyd. 2., str. 806; ⁴⁴
V. Tille, České pohádky do r. 1848, str. 52, 136 a 137; ⁴⁵ Laichtrova vyd.
sv. V., str. 144; ⁴⁶ Čas. pro mod. filolog. na uved. m. str. 259; ⁴⁷ V »Zlato-
rohu« 2. vyd., str. 100; ⁴⁸ Čas. pro mod. filol. na uved. m. str. 260; ⁴⁹ Dnes
v dodatcích IX. sv. Laichtrova vyd. str. 283; ⁵⁰ Čas. pro mod. filol. na uved.
m. str. 259; ⁵¹ V. Tille v »Zlatorohu« 2. vyd., str. 76, poukázal na některé
shody s básněmi M. Čácké a V. B. Nebeského; ⁵² VIII. čís. IX. sv. Laichtro-
va vyd. ⁵³ Naše úvaha úmyslně nepřihlíží ke dvěma příležitostným básním B.
Němcové ceny pouze dokumentární, nikoliv umělecké. Dne 9. října 1844 po-
slala přítelkyni Antonii Reisové, nevěstě F. L. Čelakovského, darem myrtu
a doprovodila ji neumělou veršovanou gratulací, kterou V. Tille (v »Zlato-
rohu« str. 67) uvádí na doklad, jak formálně nedokonalé byly literární prvo-
tiny B. Němcové, dokud neprošly korekturami Nebeského nebo Čejky. Když
r. 1856 pověřilo město Praha svého archiváře K. J. Erbena, aby na počest
stříbrné svatby císaře Ferdinanda Dobrotivého a Marie Anny vydal oslavnou
ročenku, vyzval Erben i B. Němcovou, aby přispěla. Censura nedovolila, aby
se v almanachu stejně jako jméno Vocelovo, Jablonského a J. J. Kolarovo
objevilo jméno B. Němcové, a tak práce, kterou neohrožená ctitelka Havlíč-
kova chtěla se poklonit rakouskému císaři-dobrodinci, zaležela v rukopise,
kde ji našel teprve roku 1911 Č. Zíbrt. Jemu děkujeme i za otisk její ve
Vlčkově Osvětě 1911, str. 533. Tato poslední veršovaná skladba B. Němcové,
oddělená od její vlastní lyrické činnosti celým desetiletím, velebí vzletnou
a místy až přesládlou květomluvou populárního panovníka nikoliv jako stát-
níka, nýbrž jako zbožného muže, ochránce věd a umění a hlavně jako lidu-
mila; v celé náladě pohádkové básně nočního osvětlení shledává V. Tille

(v »Zlatorohu« str. 270 a 271) »tu půvabnou vidinu oživené přírody, která provází Němcovou neustále od dětských let.«

»SKALÁK« KAROLINY SVĚTLÉ.

¹ Vznik »Skaláka« bývá datován nesprávně. Teréza Nováková v knihopisném seznamu své knihy »Karolina Světlá, její život a její spisy« (v Praze 1890) uvádí povídku k r. 1861, uprostřed mezi »První Českou« a »Několika archy z rodinné kroniky«, podle ní i Leander Čech na str. 47 spisu »Karolina Světlá, obraz literárně historický« (v Telči 1907). Omyl ten opravila r. 1905 Anežka Čermáková-Sluková v stati »Karolina Světlá a lid ještědský« (otištěno v knize »Vzpomínky na Karolinu Světlou« v Praze 1909), kdež na str. 12 v soupisu prací básnířčiných v desítiletí 1860—1870 uveden »Skalák« k r. 1862; s ním současně vzniklo »Několik« a »Ještě několik archů z rodinné kroniky«, kdežto »Cikánka« a »Lesní panna« příslušejí do následujícího roku 1863. Tvrzení své precizuje Anežka Čermáková-Sluková ve spise »Karolina Světlá ve stycích s Janem Nerudou« (v Praze 1912), kde přesně rozlišuje práce vzniknuvší před rozchodem s Janem Nerudou a díla napsaná po rozchodu: »Skalák« stojí v čele těchto. Chronologie této ovšem třeba užívati s opatrností, A. Čermáková-Sluková v datování sama kolísá. Ve »Vzpomínkách« str. 12 řadí se »Cikánka« a »Lesní panna« k r. 1863, zde však do doby před rozlukou s Nerudou, která nastala na podzim 1862. I jest třeba zjistiti co nejpřesněji vznik každé práce jednotlivé a přidržeti se, kde svědectví zevní nevystačují, též kriterií vnitřních. Uvážíme-li, že celý psychologický obsah »Skaláka« potvrzuje údaj A. Čermákové, že povídka vznikla po rozchodu s Nerudou, a všimneme-li si též okolnosti, že »Skalák« počal vycházeti v Hálkově »Lumíru« již počátkem března 1863, položíme jeho vznik pevně do konce r. 1862. ² Údaj tento neobjasňuje nám chronologii vzniku »Skaláka« do té míry, jak by se zdálo na pohled. Kniha »Z literárního soukromí« není ani založena na přesném plánu chronologickém, ani neopírá se o soustavné záznamy; vznik svých prací udává spisovatelka v celku po paměti, pořad výkladu je nahodilý. Mikovcův »Lumír« počal Hálek redigovati lednem 1863, ale svolání té věci se týkající datováno jest dne 27. listo-

padu 1862, takže doba pro napsání »Skaláka« se sice nemůže posunouti, jak již uvedeno, daleko za hranici nového roku 1863, ale ani stanoviti určitěji v mezích posledních měsíců r. 1862. Ovšem Světlá dí, »kamž jsem napsala roku 1863«, což však znamená v brachylogii své asi tolik: »pro Lumír z r. 1863 jsem napsala«, nikoli však »roku 1863 napsala jsem pro Lumír«. ³ Z literárního soukromí. Sebraných spisů K. Světlé sv. XXX., str. 101 a násl. ⁴ Anežka Čermáková-Sluková, Vzpomínky na Karolinu Světlou. V Praze 1909, str. 63. ⁵ Novelly III., Sebr. spisů Kar. Světlé sv. XXIX., str. 202 a 203. ⁶ Na uved. místě str. 103. Vedle vytčených motivů hověl námět ještě řadou jiných rysů fabulačním zálibám K. Světlé. Uvádím z nich alespoň nepřekonatelnou nerovnost stavu i jmění obou milenců, motiv to, který se opakuje ve všech ještědských pracích spisovatelčiných prvního období: v »Sefce«, v »Krejčíkově Anežce«, v »Cikánce«, »Lesní panně« a v »Lamači a jeho dítěti« tvoří dokonce hlavní úsek dějový. Opakování tohoto kontrastu souvisí velmi těsně se základním názorem o vykupitelské moci lásky: je-li láska dvou srdcí absolutnem, jak by nemohla, jak by neměla, jak by nemusila překlínati tak malicherné relativnosti jako jmění, stav, společenské postavení? Světlá, již Neruda nikoliv neprávem (r. 1869 v »Našich listech« dne 27. ledna při posudku »Vesnického románu«, viz Kritické spisy Jana Nerudy sv. VII., str. 217) přisuzoval nadání dramatické, pojímala tento motiv čistě dramaticky. Kdežto děti nesené věrou v absolutní hodnoty lásky chtějí se s lehkým svědomím přenést přes přehradu jmění a rodu, ulpívají rodiče jejich, ryzí venkovští konservativci, právě na těchto vztazích a nechtějí popustiti. Dochází k prudkému konfliktu rodičů a dětí, v němž pravidelně zvítězí starý konservativní řád na troskách osobního štěstí milujících srdcí. V »Skaláku«, kde nedala básnířka za pravdu ani jedině zásadě konvenční morálky, jest řešení jiné. ⁷ Cituji podle dokumentárního spisu: Karolina Světlá ve stycích s Janem Nerudou. Úvodem a poznámkami opatřila Anežka Čermáková-Sluková. V Praze 1912. Přesné chronologie v listech, vůbec neúplně a zlomkově dochovaných, nemohla se vydavatelka dopátrati, scházíť pro ni téměř veškerá kritéria; naše citáty řídí se postupem knihy a vedle označení jejich stránek uvádějí i pravděpodobné nebo přibližné datum. ⁸ Myšlenka věty poslední

vracela se u Nerudy častokrát, jak dosvědčuje i citovaný již passus z listu Světlé sestře dne 4. září 1862: »Vím, že stokrát proklínal okamžik, kdy se ke mně přiblížil, kdy jsem v něm probudila mimo vášeň opětně cit pro čest, chuť k práci« atd. I této myšlenky užila pak básnířka v »Skalákov«, a to na dvou místech. Po prvé, když Jáchym jízlivě vytýká Rozičce, která ho navštívila ve vězení: »Musila jsi mne chtít? Bez tebe bych byl někde v nějakém příkopu pošel a byl bych tomu všemu unikl.« Po druhé v posledním hovoru obou milenců při praskající louči ve sluji plísni pokryté, kde posměvavou řeč svou Skalák počíná slovy: »Vidíš, holka, kam to s tebou přišlo? To máš z toho, žes mne chtěla.« a končí sarkastickými větami: »Kdybyste se vy ženštiny jen vždy nechtěly Pánu Bohu do řemesla plésti; však on ví, na koho nechá slunce svítit a na koho pošle kroupy. Teď to máš! Na lidi si nenaříkej, ti tě varovali dost, od každého to's mohla slyšet, že nestojí Skalák za nic!«⁹ Čím vyspívala a mohutněla tvůrčí schopnost Karoliny Světlé, tím zesiloval se její dar nakreslit v práci větší počet povah. Ve »Skalákov« učiněn náběh zakreslit do děje i postavy rodičů obou milenců, arcizpůsobem velmi prostým, ale pokrok děl se právě tímto směrem. V »Lamači a jeho dítěti« propracovány kromě Dorotky a Vilíka i figury starého Vacka a selky Rozkocové, ty nejsou však již naprosto episodními postavami. O krok dále jde »Vesnický román«: opět dva páry hrdinů, jeden z generace starší, druhý z mladého pokolení; avšak nejedná se toliko o rodiče a děti, jestliže básnířka děj soustředila kolem dvojic Antoš-Sylva, stará Jirovcová a rychtářka. Zde po prvé stačila hojnost postav i zvláštní jejich rozestavení na opravdový román, kdežto dříve se básnířka obmezovala, zpracovávajíc náměty ještě dědské, na formu povídkovou.¹⁰ »Skalák« vyšel po prvé s podtitulkem »obrázek z hor« v 10.—14. čísle Hálkova (XIII.) »Lumíra« ve dnech 5. března až 2. dubna 1863; po druhé s týmž podtitulem jako 3. číslo »Laciné knihovny národní« v Praze 1872 (str. 60), po třetí s podtitulkem »novella« na str. 153 až 198 v »Povídkách a novelách« Kar. Světlé, jež tvoří XIX. sv. Salonní bibliotéky v Praze 1887; po čtvrté zařazen do II. dílu »povídek vesnických« »Prosté myslí« str. 182—228 (Sebr. spisů sv. XV. v Praze 1901). Rozdílů textových ani jazykových v jednotlivých vydáních není. Od vydání III. roz-

dělen jest tekst hvězdičkami na deset kratičkových kapitol, kdežto v »Lumíru« a »Laciné knihovně« nebyl vůbec členěn; pouze dva oddíly poslední (první počíná se slovy »Samovraždník se nepochovává«, druhý »Viděla jsem Jáchyma pochovávat«) již v prvotisku v »Lumíru« odloučeny od celku vodorovnými čarami.¹¹ Světlá tu využila životních zkušeností s Janem Nerudou do té míry, že možno pro tuto kapitolu nalézt v korespondenci jejich takměř paralely. Upozorňuji především na shodu vyčítavých otázek Roziččiných po holkách Jáchymových s jejím listem Nerudovi, který opsala sestře v dopise ze dne 21. srpna 1862 (na uved. m. str. 43). Ve svém psaní ironisuje Světlá »lásku« Nerudovu a dotýká se napolo s posměchem, napolo s výtkou Lidušky Schmidtové, která mu byla lhostejnou hříčkou, Fišerové, jež ho poutala pouze smyslově, ale najednou s úsečnou rozhodností vyzvídá, jaký jest jeho vztah k věčné nevěstě Anně Holinové. Tak i Rozička v povídce: odbývajíc s ledabylostí a opovržením holky Jáchymovy, liší je ne bez významu (»kde kterou objímáš a kde která se k tobě lísá«), táže se důrazně a s obavou »zdali jsi žádné neslíbil, že si ji vezmeš?«. Právě tak těsně souvisí s milostnou zkušeností básnířčinou hrdé gesto Rozičky, kterým odmítá políbení a objetí Jáchyma, dokud se neobrodí. (»Políbit tě nemohu, a ty ke mně dříve nepřijdeš, dokud ti nevzkážu.« »Umřela bych hanbou, kdykoliv bys mne vzal okolo pasu a vždy bych si na to vzpomenouti musila, žes mne měl za nehodnou, a to právě, když jsem tak upřímně s tebou smýšlela.«) Neruda vytýká Světlé v dopise, přiloženém k listu sestře ze dne 28. srpna 1862 (na uved. m. str. 51): »Ale všechny hříchy Ti budou odpuštěny, dovolíš-li mi jednou Tvou ruku políbiti, totiž výjimečně, nikoliv při odchodu nebo příchodu.« Rovněž lze pro poslední věty kapitoly páté nalézt analogie v korespondenci. Jako Jáchymovi mravně se zdokonalujícímu při pouhém spatření Rozičky z dálky »celý den pak bylo volno a posvátno, jako kdyby byl u zpovědi býval«, tak přiznává se Neruda (list cit. str. 50): »Co Tebe znám, ženo, pochopuji katolické náboženství, pochopuji zpověď — mně je nevolno, dusno, nemohu-li Ti své srdce k nohám položit, bys je soudila.«¹² Tak definuje krásně názor B. Němcové F. X. Šalda ve knize »Duše a dílo« v Praze 1913, str. 108 (Božena Němcová).¹³ Pokládám tudíž za zcela nesprávný úsu-

dek, jímž Leander Čech ve své knize z r. 1907 na str. 130 charakterisuje povahu Roziččinu, dí-li »Ještě šlechetnější (t. j. než Krejčíkova Anežka) obětavostí, která hraničí až s přemrštěnou a chorobnou citlivostí, vyniká ve »Skaláku« Rozárka (sic)«. Karolině Světlé se podařilo přece doložit co nejpresvědčivěji, že Rozička nepodstupuje své oběti z pouhého sentimentálního naladění, jak se Leandru Čechovi podobá; ovšem schematickejší analyse L. Čechově ušlo naprosto, že psychologický obsah »Skaláka« ověřen jest vnitřními zkušenostmi a proniknut krajní opravdovostí. Nepříznivěji a nespravedlivěji ještě soudí o »Skaláku« H. G. Schauer, a to právě v poznámce, kde se snaží býti spravedliv k drobným ještědským novellám Karoliny Světlé (»O podmínkách a možnosti národní české literatury« r. 1890, nyní ve Spisech, vydaných Arn. Procházkou 1917, str. 50), praví-li: »Vychvalovaný »Skalák« je výplod nezdařěného kompromisu mezi realismem a romantismem a hřeší na obě strany.«¹⁴ Takto prováděla Karolina Světlá přesně program »čistého člověčství«, který tak výmluvně formuloval Vítězslav Hálek v »Obrazech života« statí »Básnictví české v poměru k básnictví vůbec«. Ve svém způsobě však značí ještědské povídky reakci proti akstraktnímu humanismu Hálkovu a Nerudovu i jejich mladoněmeckých učitelů; reakce ta ve smyslu kmenové a národní svéráznosti stala se u Kar. Světlé po roce 1878 uvědomělou.¹⁵ Že doslov ten řal do živého, dokazuje nepřiznivě přijetí »Skaláka« dámami i pány pražské společnosti, o němž podává zprávu str. 101—104 »Z literárního soukromí«. Třebaže však »tato malá, dobře míněná novelka se stala pravou sopkou urážek a způsobila tolik hádek a mrzutostí, že dlouho nedozvučely«, přec byla spisovatelce zvláště milá, a K. Světlá ji pokládá za svou práci nejlepší. (Viz An. Sluková-Čermáková, Vzpomínky atd. str. 85.) Není to malý doklad, že »Skalák« zvláště těsně souvisel s osobností své tvůrkyně?

BERTA MÜHLSTEINOVÁ

Berta Mühlsteinová narodila se ve Velvarech r. 1841 z rodiny úřednické. Matky nepoznala, ale macecha pečovala něžně o neduživé děvčátko. Prodlevši s otcem na různých místech, přestěhovala se Berta Mühlsteinová do

Prahy, kdež zahájila literární činnost básní věnovanou památce B. Němcové v »Ladě«, r. 1870 vystoupila v II. ročníku almanachu »Ruchu«. Pak přinesly různé časopisy a kalendáře její práce veršem i prózou, jež sebrány v knize básní »Pohrobky« (1872), v »Povídkách, novelách a arabeskách« (1880), v »Nových povídkách« (1883), dvě rozsáhlejší povídky »Vlasti a Tobě« (1880) a »Na březích Nežárky« (1882) tvoří svazky samostatné (všecka próza vydána v »Libuši«). Pro divadlo upravila překlad Feuilletovy »Julie«. Velmi byla činna v »Americkém klubu dam«, kde dvakrát přednášela o ženské otázce. Svému stálému neduhu, jenž ji v posledních letech zdržoval od psaní, podlehl v Praze r. 1887. Velvary uctily její rodný dům pamětní deskou; vřelou vzpomínku na ni od Špindlerové přinesly r. 1888 »Ženské listy«.

FRANTISKA STRANECKÁ

¹ Františka Stránecká byl pseudonym Františky Kerschnerové rodem Všetčkové, choti soudního rady. Narodila se r. 1839 ve Velkém Meziříčí, část dětství prožila ve Zhoří Stránecké, odkud si později vyvolila jméno spisovatelské; vdána od r. 1855, žila s manželem několik let v Uhřích, dlouho v Uherském Hradišti, posléze v Brně, kde r. 1888 zemřela. Kromě sbírky lidových »Pohádek z Moravy« (1868) uveřejnila r. 1877, nejprve v publikacích moravských »Koledě«, »Moravanu«, »Obzoru«, »Zoře« a »Vesně«, později také ve »Květech« a »Světozoru«, velkou řadu povídek, črt a obrázků; za života vyšly dva soubory jich, »Z našeho lidu« (1882) a »Některé črty« (1885) i sbírka cenných kreseb národopisných »Z pohoří moravského« (1886), kterou autorka sama jmenuje »povahopisným pokusem«. Po smrti její vydala Šaškova »Moravská bibliotéka« za redakce Fr. Dlouhého tři díly »Povídek, obrazů a črt« (1889—1893), neúplný a nekritický to pokus o soubor její beletrie; velmi četné stati etnografické, starožitnické, otiskované zvláště v »Domácí hospodyně«, »Časopise vlasteneckého musea v Olomouci« sem nepojaty. Starší vzpomínkové a životopisné příspěvky, hlavně hojné nekrology, význam Fr. Stránecké přeceňují, reakcí proti nim jest historicky promyšlená a kriticky vyhocená charakteristika v Mil. Hýska »Literární Moravě v letech

1849—1885« (1911, str. 289—292); podobizna naše, jež se tuto podává v úpravě nové, vznikla déle než deset let před knihou Hýskovou.

Z VÝVOJE TERÉZY NOVÁKOVÉ

¹ Rodina Deutschova vynikala neobyčejným nadáním, které se projevilo v několika potomcích literárně, ač u nikoho tak skvěle, jako u mé matky; z jejích přímých bratranců proslul C. Karlweiß jako populární spisovatel lidových her a komedií vídeňských, které se i v Praze provozovaly a hildesheimský novinář Vilém Wallis jako realistický dramatik střední polohy; sestřenka Žofie Jarzebecká píše se zdarem humoristické bajky veršem do německých rodinných týdenků. Prarodiče Deutschovi sami byli však zcela lidé neliterární: děd mé matky Emanuel Štěpán bystrý obchodník velkého počtářského umu a tvrdého srdce, babička její Žofie, rozená Kernová, rozmarná a panovačná dáma ve slohu ancien régimu. ² Vlastní životopis Terézy Novákové, psaný r. 1893, vyšel v »Zlaté Praze« r. 1913. ³ Korespondenci Ter. Novákové s Janem Prouskem vydává r. 1918 v Ženském světě J. V. Šimák.

HANA KVAPILOVÁ NA JEVIŠTI I V KNIZE

Nekrolog z r. 1907 otiskuje se tu zcela přepracován a doplněn rozbořem »Literární pozůstalosti Hany Kvapilové«, vydané koncem téhož roku; při charakteristice slohů hereckých posloužila mi knížka Alfréda Kerra »Schauspielkunst« (Berlín 1917), jež rozšířená přešla do 5. svazku Kerrových sebraných spisů »Das Mimenreich« (Berlín 1917).

II.

SOUČASNÍCI Boženy Němcové pocítovali, tu instinktivně, tu uvědoměle dvojnásobné kouzlo proudící z osobnosti naší první významné básnířky. Jejímu půvabu spisovatelskému, tak odlišnému od vrstevnické prózy romantické v Čechách, podívovali se svorně čtenáři i znalci, jako Čelakovský a Erben, Havlíček a Hálek; svěžesti postřehu a podání, prostotě a výraznosti výpravné, vroucímu tónu v malbě přírody i v mluvě lidského srdce, čistotě a něže hrouzící se láskyplně do záhad milování a oběti a vynořující se se sladkou kořistí smíření a souladu vesměrného. Avšak o nic menší nebylo kouzlo lidské její bytosti, na němž spočinul se zalíbením a s rozechvěním více než přátelským oddaný pohled Nebeského a Čejky, Hanuše a Klácela, rodiny Staňkovy i sester Rottových — jako ptáček do sítí ptáky lákala k sobě duše tato krasavice rysů až klasicky pravidelných, na níž vábné tajemství mladé matky nesetřelo slastného pelu dívčího a u které ohnivá letora umělecká nevylučovala jímavého a původního vděku ženy z lidu. I tento temperament byl výjimkou ve stísněném okršku české vlastenecké společnosti čtyřicátých let. Božena Němcová měla odvahu žít podle hlasu vášnivého srdce, které pohrdalo konvencemi a často i přísnou mravní kázní: oddávala se cele plnosti okamžiku eroticky posvěceného, prožívala všechny iluze

lásky s bouřnou opravdovostí, rozdávala štědře a marnotratně ze svého nevyčerpateľného citového zdroje, plápolala jako jasný a prudký plamen, který se sám stravuje, ale při tom zahřívá a ozařuje sychravé a střízlivé své okolí.

Tato dvojí, stejně poutavá stránka její osobnosti obráží se i ve vědeckém studiu skvělého zjevu Boženy Němcové; podobá se však, že v poslední době soustředilo na sebe větší pozornost její lidství než její umělectví. Pisatel nejrozsáhlejší a nejvýznamnější monografie o Bož. Němcové, Václav Tille, jenž se ovšem dříve znamenitě zasloužil o kritické poznání pohádkové techniky básnířčiny, nesen byl ve své knize, dvakrát zpracované, spíše ctižádostí vytvořiti psychologický životopis než estetický neb literárně dějepisný rozbor děl naší vůdčí spisovatelky. To platí též o dvou jiných zasloužilých a vytrvalých badatelích, Marii Gebauerové a Vincenci Vávrovi, jejichž úspěšné úsilí se nese hlavně k prozkoumání, vydání a ocenění neobyčejně bohaté korespondence Boženy Němcové, hodnocené rok od roku více a nadšeněji. S listů Boženy Němcové, které zachovány a publikovány úplně, sotva by zabraly menší počet svazků než vlastní díla v užším smyslu, snata byla v přítomnosti dlouholetá kletba jakési pruderie a mravní ostýchavosti; bez pohoršení předkládají se čtenářstvu dopisy, v nichž nešťastně vdaná žena se nepokrytě vyznává ze svého mnohonásobného erotického planutí, a s historickým klidem se uveřejňují písemné doklady hmotné bída a lidského ponížení mučednice stíhané osudem, která byla nadána schopností, nikoliv však možností kralovati ve společnosti a rozdávatí plnými rukama.

Veškerá korespondence Boženy Němcové není arciť stejně cenná; podněty prakticky příležitostné a osobnosti adresátů bezvýznamných přinášely samy sebou, že často mistryně listovního slohu psala pouhá sdělení vedle zaokrouhlených kusů osobní zpo-
vědi a vedle autentických obrázků vnitřního i společenského ži-

vota. To, i rozsáhlost korespondence Boženy Němcové přímo vyzývaly, aby byl pořízen z ní účelný výběr a zároveň se nabízelo, aby bylo sloučeno dvojí hledišť; antologie taková měla by obsahnouti jednak listy, jež jsou samy o sobě uměleckými díly slohu dopisového, jednak psaní zobrazující duševní svět Boženy Němcové s jeho citovými boulemi i požehnanými jitry harmonického štěstí. Úkol tento provedl se zdarem *Zdeněk Záhoř* ve »*Uýboru z korespondence Boženy Němcové*«, vydaném na půlčtvrtém stran. Pořadatel díla, jemuž již rodinné vztahy otvírají přístup k důvěrným dokumentům Boženy Němcové, mohl látku dosavad přístupnou rozhojnit o několik cenných listů, mohl do knihy vložit neznámé, velmi charakteristické vyznání lásky ve verších, kterým sarkastický V. Č. Bendl s nezvyklou emfasi oslovil přítelkyni, mohl vydatně přispěti k datování, určení a výkladu dopisů, jejichž první úplný soupis položil do závěru své publikace; avšak na tuto badatelskou stránku svého díla neklade vlastní váhy. Ano, ustupuje sám z úmyslu do pozadí. Ve stručném, poněkud nesoustavném úvodě i v informačních charakteristikách předesílaných jednotlivým oddílům opírá se netoliko v údajích, ale i v názorech skoro bez výhrady o své předchůdce, jmenovitě o V. Tille, cituje je do široka a přejímá jejich povahokresby adresátů těchto dopisů — o samostatné pojetí se ani nesnaží. Máje na mysli určitý cíl účelné orientace, osobil si dosti značné právo na úpravu dopisů: vedle retuší pravopisných a tvaroslovných podjal se hojného krácení nepodstatných částí a vypustil často celé odstavce. Nešlo mu o dokumenty historické, nýbrž duševnědné a umělecké. Zhuštuje látku, zesiloval její účinnost; promyšlený výběr zvolen byl za nástroj psychologické názornosti.

Dopisy — a jsou to netoliko listy, psané Bož. Němcovou, nýbrž i, ovšem skrovnější měrou, psaní jí adresovaná — seskupil *Zdeněk Záhoř* do deseti kruhů, každý kruh obsahuje osobnost

neb osobnosti, jež zasáhly nějak do osudu básnířčina neb vybavily určitou část její bohatě rozvitě vnitřní bytosti. Samozřejmě byli opominuti adresáti významu vůbec podružného neb pro B. Němcovou nedůležití; zato plným právem nejbohatěji zastoupena jest spisovatelčina korespondenec s těmi muži či ženami, kteří dramaticky rozbouřili její citový svět a tím urychlili i její lidský vývoj. Takto poznáváme v deseti přehledných oddílech Záhořových netoliko galerii výrazných hlav, nýbrž i bohatou stupnici dopisového umění naší velké prozatěrky: od starostlivého a často prakticky střízlivého tónu rodinných a domáckých sdělení po mravně závažné úvahy o výchově charakteru pro děti a sourozence, od přátelsky srdečné rozvahy po překypující rozmar kamarádský, od srdečné účasti s lidovým známým po rušnost literárního zpravodajství, od plamenné a toužebné konfese lásky po přísný soud nad vlastní tragedií srdce a nad jejími spoluvinníky — kdo ovládal tuto celou klaviaturu psychologickou a výrazovou, byl beze sporu nevšedním mistrem subjektivní prózy!

Není divu, že z veškerých dopisů B. Němcové nejsilněji poutá její korespondence milostná, stře se kolem ní tak mocné napětí románové, jaké bychom hledali marně i v jejích pracích výpravných: v těchto listech miluje se vášní velmi složitou, chodící s květinami v ruce a se závratí na čele na pokraji svérázných propastí tragiky. Psaní vyměněná s Klácelem byla úmyslně zničena, korespondence s Dušanem Lamblem se nedochovala, ale máme náhradu alespoň částečnou. Věčně ženskou tragedií citu oklamávajícího sebe sama jsou dopisy, jimiž dobývala srdce studeného sobíka, krásného a oslňujícího Jana Helcelety, který se tak záhy nasytil a vychladl; toužebnou písní dospělé ženy, naklánějící se v poslední vášni k muži mnohem mladšímu, jsou čtyři zlomky, které Zd. Záhoř s V. Tillem velmi pravděpodobně určuje jako zbytky listů posílaných r. 1854 a 1855 Hanuši Jurenkovi; rozmarným kamarádským rozhovorem, chvílemi znač-

ně drsného tónu, zaznívají písemné návštěvy seminaristy V. Č. Bendla, oplácené B. Němcovou velmi horlivě. V bolestné souvislosti se zhrzenou a oklamanou erotikou důvěřivého srdce stojí i rozjitřená korespondence s příkrým a hrubým manželem: zde se nad rozpory, rozevřenými hned v noci svatební a nesmířitelně rozšklebenými v posledních letech druhého pražského pobytu, neklene most odpuštění a dorozumění. A přece rodinný cit svítil a hřál v B. Němcové silným plamenem: jak uměla lahodnou rukou rozené vychovatelky vésti syna Karla, jak rozuměla potřebám a smutkům sestry Adély, jak i v rodinách spřátelených, na př. u Rottů, dovedla šťastně udeřiti na tuto rodinnou notu!

Probíráme-li se dopisy, jež nejsou právě adresovány nejdůvěrnějšímu kroužku, až žasneme, jakým neklamným citem družnosti byla B. Němcová nadána; trpěla s trpícími, hledala s hledajícími, radovala se s radujícími, jako by nebyla u ní nouze o vlídnou radu, pomocnou ochotu, účinný soucit — uveďme za příklad jen její vlivný vztah k Bohuslavě Rajské a Frant. Lad. Čelakovskému, neb její sesterský, pohříchu předčasně porušený a přerušovaný poměr k sestrám Rottovým, Karolině Světlé a Žofii Podlipské! Tato vrozená družnost, ochotná a schopná vmýšleti se do povahy přítelovy, činila právě z B. Němcové korespondentku tak mistrovskou; byla, jak čtenáři jejích povídek dobře vědí, též základním motivem jejího psychologického umění.

Vydavatel Zd. Záhoř staví dokonce listy Bož. Němcové vysoko nad její ostatní dílo slovesné, tvrdě, že výpravné práce její jsou sladkou romantickou minulostí, kdežto dopisy, jako věrný obraz její výrazné osobnosti, prý přítomností a hledí do budoucna. Tak daleko bych se neodvážil. Vidím v tomto pojetí individualistický blud, vlastní nazírání romantickému. Dopisy Boženy Němcové zpovídají se nám v tragické upřímnosti, jak žena, vzácně rozvitá a neblaze srážená k zemi životními okolnostmi, zápasila úměrně s osudem, nejtíže v oblasti erotické, ale její bás-

nické dílo vypráví čtenáři o vítězství ryze nadosobním. Harmonie, jež se blaženou duhou pne v jejích povídkách nad rozpory člověka a přírody, stavů a pohlaví, bohatství a chudoby, urozenosti a bídy, jest statečnou a zároveň klasickou objektivací básnířčiny víry, že věrné a čisté srdce může onen zápas s osudem vyhrátí. (1917)

GENIUS SRDCE

Žofie Podlipská

POHNUTÉ schůzky v starobylém rottovském domku »U bílého preclíku« v Poštovské ulici na Starém městě pražském na rozhraní let čtyřicátých a padesátých, na něž uvedl ženich starší slečny Rottovy, nesmělý a entusiastický kandidát profesury Petr Mužák, krásnou a duchaplnou Boženu Němcovou, připomínají se v literárním dějepise opětovně a se zálibou. Představujeme si rádi, kterak se na nich, obdivovány přítomnými mladými muži, ocítají v pohnutém sporu obě mladistvé intelektuálky, jež spojuje láska k češtví a k poesii a dělí deset let věku. Z hovoru slavené již básnířky a pohádkářky Boženy Němcové svítí záře živelného ženství důvěrně spřízněného s přírodou, kdežto z prudkého horování budoucí spisovatelky Karoliny Světlé tryskají plameny výbojného nadšení, které by ženě intelektuálně a společensky uvědomělé rádo dobylo nových světů působnosti a štěstí. Na třetí účastníci tohoto myšlenkového a slovního agónu pražských Mus se zpravidla zapomíná, jako vůbec osobnost mladší sestry Karoliny Světlé, Žofie Podlipské, se nám postupně rozplývá v mlhách lhostejné prázdnoty. Docela neprávem: nemožouc se ani s přítelkyní ani se sestrou měřiti jako slovesná umělkyně, již jest dáno z prožitku, pozorování a obraznosti vytvářeti trvalé typy skutečností, jest jim rovna tím, že i ona v ži-

votě a v literatuře zosobňovala veliký typ mravní, do kterého se soustředily nejušlechtilejší možnosti ženského citu a ženské vůle její doby.

Žofie Podlipská stála v podstatě mnohem blíže básnířce Babičky než pokrevné tvůrkyni Kříže u potoka. U Světlé vyčerpává celý ženin osud erotika; jest vlastním orgánem vzestupu k mravnímu šlechtictví; obětována pro etický ideál nadosobní, přináší životní prázdnotu, tiché zoufalství, smrt. U Němcové a Podlipské láska, která rovněž znamená pravou plnost osudu a nejvyšší blaženosti na zemi, vtěluje se zpravidla do forem objektivnějších a sociálnějších, do mateřství a přátelství, jež obě básnířky oslavují životem a dílem v různé intenzitě osudovosti i uměleckého vyjádření.

Mateřkost má u Žofie Podlipské, mladistvé vdovy a statečné životelky dvou drobných dětí, na něž vydělává dětskou literaturou, silný přízvuk pedagogický, pro ni ještě mnohem příznačnější než pro její přísnou sestru. Jsouc z plnosti svého rousseauovského optimismu přesvědčena o přirozené dobrotě člověka a spějíc z vnitřního puzení k harmonii v soukromém životě, v rodině i ve společnosti, usiluje intelektuální a mravní výchovou uvolnití hlavně v ženách tyto ukryté a nezužitkované poklady dobroty a lásky a postavit je do služeb humanity, která u ní stále přizpůsobovala klasické ideály herderovské potřebám a sklonům měšťansko-liberální doby, opojené myšlenkou evoluční. Nejenom tam, kde se ve svých člancích, epištolách, aforismech, pronášených zlyřičtělou dikcí filosofickou, přímo obrací ke čtenářkám, poučujíc a vychovávajíc je, ale i tam, kde v povídkách a románech mluví ústy a řidčeji také osudy svých hledajících a nalézajících, bloudících a vykoupených hrdinek, namnoze idealistek a reformistek, koná misi pedagogickou, s cpravdovostí, důrazem, ale i s úsměvem matky zkušené životem, pevně však věřící v jeho smysl a cenu.

O čem všem poučují tyto studie psychologické, tyto romány sociální, tyto fantastické novely, tyto povídky pro lid, tyto historické kroniky, jak sama spisovatelka roztrídila svou rozsáhlou produkci, která se zhusta zvrhala v nadprodukcii, konanou pro chléb! Zahlubá-li se Podlipská současně s Pflugem a Arbesem do továrního světa malých lidí, ukládá zaměstnavateli kus sociálního svědomí k dělnictvu. Velebíc stejně jako jadrnější Šmilovský starousedlé řemeslnictvo, staví proti pracovitým a náboženským »lidským včelám« lehkovážné požívačnický druhého pokolení, pravé »lidské trubce«. Jako její sestra káře v temných obrazech rodinnou výchovu dívek jen pro domácnost a pro sňatek a učí pěstovat jejich rozum a vůli a doporučí je vyzbrojit pro boj s životem i činností výdělečnou. Horlí pro mezinárodní mír, pro změnu almužnické lidumilnosti v organisovanou práci pomocnou, pro sociální ochranu opuštěných a zanedbaných dětí a dívek — toto velké a horké mateřské srdce přálo si, nejinak než její sourodá vrstevnice Marie Riegrová, aby se společnost stala, vedena laickou spravedlností, ale zároveň zbožšfujícím soucitem, matkou těm, kdož vlastní matky nepoznali.

Mateřskou něhou, starostlivostí a rozvahou zbarvovala Žofie Podlipská i své vztahy přátelské, v nichž intensivně prožívala jinou formu své štědré ženskosti: byla-li B. Němcová svým přátelům, někdy mimoděk, jindy uvědoměle, vždy trochu milenkou, skláněla se k nim Ž. Podlipská po mateřsku a v nejvýznamnějším přátelském svazku svého života nasadila dokonce všecko úsilí, ne zcela prázdné drobných úskoků, aby vztah mladého entusiastického obdivovatele k rozkvetlé sličné paní se nestal milostnou vášní, nýbrž naopak přešel v poměr dospělého syna k moudré a laskavé matce. Žofie Podlipská se postarala sama, aby z jejího tragického přátelství k B. Němcové zbyl ve veřejnosti pouze závěrečný kladný akt odpuštění a smíru. Jenom literární dějepisc zná z korespondence, nepovšimnuté čtenáři, přátelské služby

moudrosti a pomoci, které Podlipská dvakráte na osudných křižovatkách ducha i srdce prokázala své patetické a zoufalé starší sestře. Zato akta onoho velkého a památného vztahu přítelkyně k příteli jsou obecně známa; nebyl to nikdo menší než Jaroslav Vrchlický, koho sympatií a obdivem, intelektuálním souzněním i uměleckou výchovou obrodila a přetvořila z pesimisty na vyznavače života, vývoje, humanity a zároveň uvědomělého a sebevědomého umělce, který nadšeně uvěřil ve své poslání, hlásané mu tak melodicky a přesvědčivě ze zbožňovaných úst mateřské přítelkyně. Jsou mezi námi soudcové a historikové, kteří věří, že tento vliv vykonaný Žofií Podlipskou zdáli na mladistvého Jaroslava Vrchlického, tehdy hosta v Itálii, byl vlastně největším uměleckým dílem jejího života, do něhož vložila obě své nejmocnější síly, své mateřství a své přátelství, a kde užila jako výchovných prostředků právě oněch zásad, které ji vodily jako myslitelku i spisovatelku, víry vývojové, činnorodé humanity, sociálního entusiasmu. Ona sama by asi odmítla tento soud se smutným úsměvem zamyšlených svých očí, klidně a s grácií vrtíc hlavou krásné staré patricijky. Ukázala by s výmluvností němému gesta na své děti, na své knihy, kam vložila více než jen sváteční chvíle svého těžkého a bohatého života, a snad i na ty opuštěné a zanedbané dívky, kterým její láska, propaganda a organisace se snažila nahraditi to, co sama pokládala za největší štěstí na zemi — dobrotu mateřskou, (1933)

V ČELE první básnické knihy Elišky Krásnohorské »Z máje žití« stálo výmluvné a vzletné věnování Karolině Světlé, »ženě osvobozené a svatou vůlí k činu nadšené«; nemohla se třiadvacetiletá poetka přihlásiti rozhodněji k duchovnímu typu ženskému, jehož mluvčí zůstala pak déle čtvrtstoletí. Po pudové ženskosti přirozeně vykvétající z tradiční půdy lidové, kterou Božena Němcová zosobňovala s dokonalým půvabem, ovládlo žentství zcela jiné: výbojný a odbojný rozum ženin, procitlý ze staletého sna, ohlíží se po přiměřených podmínkách pro svůj vývoj a nenacházejí jich, bouří se proti stávajícímu mravnímu řádu. Čemu Karolina Světlá dovedla dáti v rozsáhlých svých skladbách životný výraz, přesvědčivě objektivní, to u její mladé žačky a přítelkyně neopouštělo nikdy oblast subjektivní a lyrickou. Tato temperamentní dívka, stravovaná jasným vnitřním ohněm, zdůrazňovala vždycky svou intenzivní osobnost, nedovedouc ani nemíníc zmizeti za krajinami, které malovala širokým a pádným štětcem, za postavami dějin a bájí, jejichž vnitřní smysl neb rozpor důmyslně vykládala, za naléhavou velikostí historických chvil, o kterých zpívala v kovovém fortissimu.

Vše, co společenská konvence po staletí dusila a tlumila v bytosti ženině neb co převáděla na nesprávné cesty, promluvílo od-

vážně a prudce touto churavou dívkou útlého těla, ale nezdolné síly životní: rozum zkumný i hodnotící, útočný vtíp libující si v ostré satíře a v důmyslné polemice, neúnavná vůle, která podniky nejen osnuje, ale také organisuje, pevná víra ve zdar díla jednou počatého a neoblomná statečnost ve zkouškách a protivenstvích. Muži kolem ní kolísali a ztráceli důvěru v sebe samy. avšak ona stála pevně na místě, které si sama vytkla, neustupující ani o píď. Druhové jejího mládí slevovali z ideálů a stárnouce, poušínali v elegii neb resignaci, kdežto ona měla v oku dále blesk nadšení tvořivého. Mládež se vyčerpávala skepsí, mučila hledáním odstínů, ztrácela nad problémy schopnost k činu, avšak drobníčká slečna šedivých vlasů zachovávala si onen pružný rozběh mládí, který se časně ráno s otevřeným náručím rozletí za sluncem a zapomínáje na prach i pot dne, nespouští s očí zářivého cíle. Když se doktoři a mistři v profesorském kolegiu starobylého učení Karlova jednomyslně usnesli na tom, aby první čestnou doktorkou filosofie na pražské universitě jmenovali kmetnou básničku v předvečer jejích narozenin sedmdesátých pátých, zdálo se mnohým, že vzácnou tu hodnost akademickou propůjčují ženě, která mužností ducha daleko předčí nad většinu mužských svých druhů in gradu, ba která pronikavostí soudu i názoru postavila by se i nejednomu ze svých promotorů, tak jako patronka fakulty svatá Kateřina Alexandrijská podle legendy svým »rozšafenstvím« v učeném hádání porazila celý zástup mistrů a filosofů.

Lze těžko říci, který z obou darů, položených Sudičkami do její kolébky, byl vydatnější, zda mocný její intelektualismus či její neohrožená vůle; podporovaly se ostatně u ní v krásnou jednotu. Eliška Krásnohorská, pozitivistka s jakýmsi přidechem protináboženského vzdoru, spoléhala se vždy na svůj rozum, odmítajíc podpory metafysiky a útěchy náboženství: »však duchu, který bystře z vlastních sil jde stopou pravdy, berly třeba není«. Ale

stejně zakládala si na své vůli, stavějíc ji až titansky proti slepé moci fata, jež oslovovala pyšnými verši: »však vím, že *naše* moc to, jež rozsoudí, a tvá žeš přeludem!«

Bytost tohoto založení nemohla nepřilnouti k liberalismu, který všecku jistotu a spásu klade do hrudi jednotlivce, popřává mu volnost prožitku i rozhodování, projevu i štěstí. Její svobodomyšlnictví uznávalo však vyšší kategorii nad osobností jednotlivcovou, a tou byl jí vždycky národ. Tu žena bez tajemství, pozemská zbožňovatelka jasného dne a mluvčí životních jistot, podobně jako Neruda, se ocítala až v mystickém zanícení, šlehajícím kdesi ze spodních vrstev životních a prosvěcujícím celé já teplou září. Překvapí dojista jméno Nerudovo v sousedství Elišky Krásnohorské, která se sama řadila osobně i názorově vždycky blíže k Hálkovi, a snad opravdu neměly by se obě velké osobnosti vlasteneckého liberalismu vyslovovati jedním dechem; čím si oba byli bližší snahami a tendencemi, tím hlubší je dělily rozpory bytostné. Oba novináři, oba kritikové, oba důvtipní řešitelé ústřední otázky pro možnosti národní literatury, došedší nakonec k týmž výsledkům, oba mistři sarkastického vtipu, ale i patetické fugy, oba obávaní polemikové, leč i se schopností přátelské něhy, oba publicističtí vychovatelé svého národa — ale jak různí tam, kde šlo o jejich privatissimum lidské a básnické! Kde Neruda, těžké a temné mužné srdce v sebe uzavřené, škrtí a tlumí v příkrém studu hlas i sloh, Eliška Krásnohorská, výbušné a světlé ženství, celá vydává se v prudké výmluvnosti s důrazem řečnickým uprostřed přívalu obrazů a za hučení veršových kaskád, také v tom příslušnice pokolení, které výtvarně i slovesně milovalo nade vše dekoraci, divadelnost, honosný důraz a jež si knihu poesie nedovedlo představití bez arabesek na desce a bez zlaté ořízky. Mladší generace, které od Elišky Krásnohorské dělila právě tato stránka jejího tvoření, vytýkaly jí, že není dosti uměl-

kyní. Bylo to nesprávně formulováno: snad zcela naopak spolupracovalo na jejích světlých verších, stejně na původních jako na přeložených, příliš mnoho vypočítaného umění, ano umělosti, snad příliš vědomý a promyšlený artism podryl tu zhusta bezprostřední životnost, zdusil proud citu, rozfoukl pel nálady. Dary Sudiček, intelektualism a vůle, nebyly poetce vždycky dary Mus, a volnou kšticí Artemidinu, vonící lesem a koupelí, příliš zatěžovala přílba Athenina.

V životě, kde přes tolik disonancí všechno nakonec tihne ke zjednání harmonie, není dovoleno, aby bez trestu neb alespoň bez výkupného byla porušena rovnováha sil: za každou neúměrnost geniality se platí buď omezením jiných schopností neb ztrátou osobního štěstí. Eliška Krásnohorská, která sama v sobě uvolnila dotud zamčené zdroje ženiných mohutností a jako organizátorka otevřela mladším ženám nové možnosti projevu a osudu, byla připravena jednostranným rozvojem svého intelektu a své vůle o onen dar vnitřní melodie právě ženské, která po každé jinak zpívá z děl B. Němcové a K. Světlé, jejích předchůdkyň, a T. Novákové a R. Svobodové z následovnic. Jak těžko asi sama nesla tuto ztrátu, ona jediná česká lyrická poetka vyššího slohu!

Nebyla připravena ještě o více? Její mladistvé verše touží po pevném stisknutí oddaného ramene rytířského muže; její knihy pro mládež nejsou jenom vyslovenou pedagogikou, nýbrž i kusem resignované zpovědi srdce, jež snilo o dětských hlavičkách; nejplnější postava z jejích libret, panna Róza z »Tajemství«, teple lidsky prozrazuje důvěřivé naděje ještě dívky stárnoucí. Nemluvívá se o těchto stínech slávy a úspěchu, zapomíná se na ně pro dílo ctihodné, pro početné svazky spisů, pro nový klobouk doktorský. Mlčení bylo by správné, kdyby se dotýkalo ran, nad nimiž se reptá, žalů, které se pojímají jako výčitky, schodků, pro něž se škrtají životní aktiva. U Elišky Krásnohorské, pravdivé

a čestné ženy, možno mluvíti: toho, čeho se musila zříci, zřekla se ráda, umožnilo-li to, aby bylo naplněno poslání, aby byla zvýšena výkonnost a tvořivost ve službách toho, co přetrvává štěstí osobní.

(1926 a 1936)

ANIMA SOLA

Marie Kalašová

DROBNÝ hradčanský palácík U kamenného sloupu, shlížející přes Úvoz do Strahovské zahrady, osiřel nadobro. Heraldické podoby Luny a Slunce na jeho bocích, za jejichž patronance zosnoval před dvaceti roky básník Otakar Theer svůj faethonský let, provázely svým zkamenělým úsměvem věčnosti tichounky obřad loučení, když navždy opouštělo svůj milovaný domek starčeké tělíčko jeho majetnice, poslední z legendárních málem sester Kalašových.

A pak se za pětaosmdesátiletou slečnou Marií Kalašovou zavřela deska rodinné hrobky roudnické, kam ji před několika lety předešla její věrná starší sestra a společnice, malířka Zdenka. Tam, k poslednímu útulku jejích rodičů se nesly nejčastěji zbožné myšlenky hradčanské samotářky a básnířky, pokud nezáletaly přes oceány k neznámému a propadajícímu se rovu sestry zpěvačky Klemeny v Bahii, na který málem před půlstoletím položil Jaroslav Vrchlický nevadnoucí, ano, stále znovu rozkvétající věnec svých elegií Ě morta. Marie Kalašová, věřící křesťanka, mnoho přemýšlela o smrti, ale její spiritualismus, posílený útěchami Maeterlinckovými, odnímal těmto úvahám jakoukoliv hrůzu. Pohled do věčnosti dovedla spojovati jako někteří katoličtí mystikové s jasnou vnitřní radostí, a tak nad jejím osudem

duše osamělé a srdce nenašedšího na zemi naplnění své velké potřeby lásky kroužila melodie básníka, který jí stál osobně blízko: »A mne život těší a neděsí hrob«.

Marie Kalašová náležela věkem k velkému pokolení českých žen, narozených v letech padesátých, jako Renáta Tyršová a Tereza Nováková, Anna Lauermannová a Hana Kvapilová, k one statečné generaci, která vykonávala a prohlubovala odkaz své přísné a monumentální učitelky Karoliny Světlé. Ženy eticky založené stavěly povinnost nad osobní štěstí, nezapomínaly nikdy na mravní poslání poesie, se světovým rozhledem slučovaly hrdé a citlivé češství a skulpturální ztělesnění palladického typu stavěly uvědoměle, ač ne vždy bez vnitřního sebezapření nad barevné a smyslové štěstí na ostrově Kythéře. A přece se Marie Kalašová lišila velmi podstatně od svých vrstevnic a družek. Nejen tím, že jí osud odepřel jiskru tvůrčí, takže se, velmi odstílněná stylistka, musila spokojiti úlohou interpretky a překladatelky poesie. Nejen tím, že ji plachá povaha vylučovala z jakýchkoliv akcí hromadných a z kteréhokoliv veřejného vystupování. Ale hlavně svými románskými sklony tak protilehlými seveřanství jejích rovesnic, mezi nimiž byly obě nejvýznamnější české ibsenistky, T. Nováková a H. Kvapilová. Marie Kalašová, ve větší míře než A. Lauermannová, Pražanka, křtěná kulturními vodami Tiberu, lnula z celé duše k Itálii: prošla značnou její část s poutnickou holí, mluvila bezvadně nejčistší toskáňštinou, čtla, milovala a překládala vlašské básničky od Leopardiho po Pascoliho, od Neery po Contiho, jako vůbec na rozdíl od svých vrstevnic sledovala básnický rozvoj hluboko do přítomnosti a cenila si Březinu neb Horu stejně jako Vrchlického neb Zeyera.

Její vřelé zalíbení v románské a zvláště v italské vzdělanosti bylo jedním ze znaků, které ji věrně spínaly s Lumírovci. V Sládkově životě i básnění se kmitla krátkou, toužebnou a plachou

episodou jako doña Inez. Vrchlický, jehož horká a družná vitalita tolik imponovala světské klášternici, podal jí ruku při těžké ráně a zvolil si ji v dopisech za důvěrnici při nejkrutějším otřesu svého života. Ale Julius Zeyer, jehož duchovní svět s velkou pronikavostí a jemným taktem shrnula po jeho smrti pro laiky v památném breviáři, stál jí vlastně nejbliže. V jeho lidském i básnickém vývoji nalezla narýsovanou dráhu, která jí samé byla předurčena a jež byla shodná se vzestupem západoevropského novoidealismu na sklonku XIX. století. Vedla od renesance ke gotice, od relativistického a vývojového transformismu ke kultu hodnot absolutních, od zbožnění člověka k hledání a vyzvání přímých stop božských na zemi. Zůstane dějinnou zásluhou Marie Kalašové, že k nám uváděla z literárního západu, a to namnoze po prvé, duchy a díla, kteří signalisují tento obrat: Villierse d'Isle Adama, Romaina Rollanda a především svého duchovního pobratima, Maurice Maeterlincka, jehož si vážila stejně jako dramatika i jako essayisty a jemuž se s Arnoštem Procházkou nabídla za první průkopy u nás.

Robustnější a méně důsledná její vrstevnice, Anna Lauermannová, jež přese všecek svůj okázalý romantismus nedovedla se sebe střísti veškeré předsudky doby a praxe pozitivistické, opájala se ráda »vůní nedostupna«, avšak zůstávalo to přece jen vůně, která vyvane a vyprchá. Marie Kalašová, oddělená jakoby skleněnou stěnou od světa a jeho rušného kolotání, učinila energický a důslednější krok; osvojila si nejen psychologicky a umělecky, nýbrž v náboženské plnosti to, čím se novodobý spiritualismus ztotožnil s mystikou křesťanskou a skrze ni i s věroučným katolicismem: štěstí z nabyté milosti, pokoru před tajemstvím, víru ve zjevení. Pozornější čtenáři jejího mistra, Julia Zeyera, vědí, jak se básník Trojích pamětí Víta Choráze mučil nad tím, že vždy znovu poklesá, odhodlává se k tomuto kroku a jak si nedůvěřoval, zda se snad neobrátí před samými hradbami Damašku.

Česká sestra Angely z Foligna, Terézy à Gesu, Sigridy Undsetové nezaváhala.

Nejsou to však jen její duchovní rádcové z církve, těšící se na konci života její neobmezené důvěře, kdož mohou vydati svědectví o tom, že Marie Kalašová zemřela ve stavu milosti. Ti, kdož znali v poslední době tuto duši osamělou, jež byla již jen a jen duší, přisvědčí jim, vděčně vzpomínajíce, jaký jasný úsměv dobroty a něhy, klidu a radosti ležel na její droboučké tváři pod bílými vlasy, i když myslila na smrt a rozžehnávala se s krásami země, kterou nepřestávala i ve svém cudném odstupu milovati. Anima sola, anima pia. (1937)

MEZI ROMANTISMEM A REALISMEM

Felix Téver

V STAROMŮDNÍ vile v Liboci, několik kroků od letohrádku Hvězdy, na místě posvěceném pobytem a tvořením Julia Zeyera, zemřela paní Anna Lauermannová, známá literárním jménem *Felix Téver*, k níž se jako k důvěrnici a ochránkyni obraceli básníci a spisovatelé tří pokolení, od Zeyera a Golla přes Karáska a Theera až k literátům přítomných dnů. Nedosáhla-li ušlechtilá dáma, jež si tvořivost a pracovní energii zachovala do pozdního věku, v románě a novele oněch vysokých cílů, jaké si vytyčovalo její rozsáhlé, opravdu světové vzdělání, doprovázené vytříbeným vkusem, uskutečnila něco, oč se jinak v Praze marně usilovalo a o čem se po několik generací do omrzení debatovalo: literární salon. To se jí podařilo netoliko štědrou a vynalézavou pohostiností, která nikdy neupadala v honosnost a nádheru, nýbrž především dary ducha a srdce. Až do kmetství zůstala ochotně vnímavá, ale i spravedlivá a kritická k mládeži; ráda se vmýšlela do nových intelektuálních směrů; vtípem často vybroušeně zahroceným a jindy jadrně lidovým dovedla zasáhnouti do rozporů, které po chvíli smířila dobrotou a moudrostí zkušené paní. Uměla pokárati, uměla povzbuditi, uměla pomoci. Její hluboký, temný zrak, jenž i na stařeně připomínal někdejší slavenou krasavici, dovedl se zahleděti až do dna duše rozpačité

neb rozervané. V rozporech lásky znala poraditi bez předsudků a s velkou znalostí bloudícího lidství. Stanula však také soucitně a pomocně u lože umírajících, kteří si sami přávali, aby k nim přišla »bábuška české literatury«, jak ji jmenoval její rozsáhlý kruh přátelský, kde vedle literátů a spisovatelek nechyběli ani učenci a filosofové, herečky a chasa studentsko-bohémská.

Ani nejcitlivější paměť nemohla by zachovati, ani nejcvičnější výmluvnost nedovedla by již reprodukovati kypivý obsah, nevypočitatelný směr, překotný spád nedělních navečerních diskusí a hovorů, které po léta vířivaly v starodávných saloncích paní Lauermannové na Jungmannově náměstí nebo ve Hvězdě. Vyprávěli staří, mísila se do řeči mládež; literáti a učenci vedli slovo, ale ani přítomné dámy nemlčely; přeskakovalo se s tématu na téma, a zlomyslné i vtipné bon moty jiskřily uprostřed teoretických debat a uměleckých i společenských vzpomínek jako lampiony o slavnosti za letní noci. Paní domu, pozorná a štědrá hostitelka, kouřila své papirosy, naslouchala a dávala zároveň laskavě i ironicky pozor, aby se přátelská debata nezvrhla v osobní kontroverzi, ani v pedantickou rozpravu, nevhodnou k čaji a zákuskům. Zajímalo ji vše a ke všemu dovedla zaujmouti moudře neb alespoň kritické stanovisko, ať šlo o literaturu nebo politiku, ženskou otázku nebo výtvarné umění, praktickou etiku nebo starou Prahu. Kdykoliv zasáhla do diskuse s ohněm ducha v stále krásných, mladistvých a hluboce temných očích a se svým poněkud rozpačitým, poněkud markýrovaným »tento«, stával se hovor nejzajímavějším — kouzlo osobnosti zářilo nejen světle, ale především teple mezi námi.

Měla několik témat, k nimž se zvláště ráda vracela: Itálii, která se zrcadlila v jejích nadšených vzpomínkách v několikerém osvětlení; dům Fr. L. Riegra s ušlechtilou postavou bohatýrovy Antigony, Marie Červinkové-Riegrové, jejíž předčasný odchod věrná přítelkyně nikdy neoželela; Julia Zeyera, rytířského básníka

i s jeho osudovým rozporem s Jar. Vrchlickým, kde se paní Lauermannová stavěla s důrazem vždycky na stranu Zeyerovu; Otakara Theera, lidský i básnický osud s tragikou těžkého konce. Retrospektiva zřejmě převládala. Konservativní sklon přese všechny liberální alury byl patrný; umělecký i povahový odpor k všednosti a zálibný obdiv pro všecko, z čeho se linc jako ze zapálené kaditelnice »vůně nedostupna«, mohl se nedosti zasvěcenému účastníku hovorů zdáti až estétský, kdyby s ním mladistvě temperamentní paní byla nespojovala tolik opravdovosti až vášnivě, takovou míru vážnosti mravní, takový oheň povahové bezprostřednosti.

Ale *jedno* bylo v literárních diskusích vždycky pravděpodobné: ať šlo o básníka živého či mrtvého, o uznaného klasika neb moderního bouřliváka, o někoho z těch, kdož pomáhali budovati umělecký názor Felixe Tévera, nebo naopak o osobivého revolucionáře v poesii, paní domu zpravidla stočila hovor k otázce, pro ni tak příznačné: *jest to romantik nebo realista?* Stávalo se častěji, že kdosi z nás hájil úporně právo zcela bezohledného proniknutí a přísně pravdivého vyjádření skutečnosti, že horlil proti ilusím ve prospěch empirie, že dokonce zdůrazňoval mužskou krásu střízlivě ostrého pohledu do reality úplně zbavené citového oparu a imaginační záře. Paní Lauermannová naslouchala, chvílemi zavrtěla svou imponantní hlavou, zřejmě se zdržovala, aby nevybuchla v nesouhlase a neskočila mluvčímu do řeči, ale nakonec přece s neodolatelnou ironií prohodila k řečníkovi: *Ale prosím vás, vždyť vy jste vlastně také romantik!*

Nebyl to posměch, ani paradox; bylo to spíše vyznamenání...

Nestačí poukázati jenom na obsáhlé povídkové a románové dílo Felixe Tévera, jež jest svým slovesným typem romantické od osnovy dějové, jež se kultem dobrodružství i exotickými složkami vymyká z oblasti skutečna, až po psychologii postav, které žijí především touhou a snem. Romantismus jí nebyl pouhou

methodou literární. Milovala a ctěla v něm sloh života, vzpínajícího se ze všednosti a neúchylně dychtícího po velikosti: kamsi »na pomezí cizích světů«, mluveno zeyerovsky, ale také »všemu na vzdory«, jak zní heslo Theerovo; takto prvek imaginativní se pojil v jejím romantismu s živlem volným. Nebyl to však toliko exotismus úniku, nýbrž zároveň intenzita plnosti; býti romantikem znamenalo pro Felixe Tévera také prožívati svět složitě, sytě, bohatě. Některé z jejích postav nasadí vše, aby proti vůli a zlobě svého banálního okolí uskutečnily tuto smělou, opravdu uměleckou koncepci života, jiné resignují a utíkají se s nesplněným a stále drahým svým snem do samoty svého srdce. Tento základní romantismus Anny Lauermannové byl dítětem doby, z níž vyrostla a kde si v okruhu umění lumírovského vzdělala svůj vkus; byl však také výrazem uměleckého temperamentu velice bohaté bytosti, která se dosti pozdě z pouhé požívačné receptivnosti probudila k uvědomělému slovesnému tvoření.

A přece nadšená a věrná romantička s hudbou v duši a s Itálií ve vzpomínkách měla bystrý a plodný smysl pro životní realitu, jež na př. jejímu velkému a vlivnému příteli Zeyerovi nadobro unikala. Snad nejvytrvaleji utkvějí z celého jejího díla čtenáři ony partie pozdních jejích románů, kde s důvěrnou podrobností a s teplým porozuměním detailu oživuje interiere staropražské neb i maloměstské se zvykovou obřadností, s typickými scénami rodinnými, kde křísí názorně a plasticky celou skutečnost postav, shrnujících ve své hrudi mravní charakter své doby. To všecko jest realisticky s velkou spolehlivostí vypořazováno, tu všude vedla pevnou ruku věrná láska k modelu a předloze, tu smysl skutečnosti držel na otěžích imaginační rozlet i úsilí kompoziční.

Ale i tento realismus, k němuž Felix Téver teprve postupně vlivem četby dorostl, byl více než jenom vyjadřovacím způsobem slovesným. Tkvěl hluboko v patricijských tradicích jejího rodu, ve smyslu měšťanstva pro poměry a v občas střízlivém po-

hledu na ně a snad byl též dědictvím po otci, vynikajícím lékařem, jadrným a suchým životním moudrosti. Jsou i v díle Felixe Tévera partie, kde autor dává rozumné věcnosti za pravdu proti romantickému vzletu, kde kárá dobrodruhy a ilusionisty, kde velebí poddání se klidným a suchým potřebám praktického života — ozvalo se to druhdy neočekávaně i z jejích krásných výmluvných úst. Ale pro něco jiného jsme milovali tuto pozitivistickou a realistickou složku její osobnosti, nevyčerpané jedinou formulí. Ke svému realistickému daru prozumu poměrů a ovládnouti je, ke své pozitivistické schopnosti orientovati se uprostřed složité reality se nejčastěji obracela tehdy, měla-li pomoci trpícímu, pozvednouti pokleslého, podepřít životního ztroskotance. Tehdy velelo její srdce, aby romantismus, metoda úniku, ustoupil stranou a aby bylo použito všech prostředků, jaké poskytuje životní realismus, metoda soustředění.

Obě životní, obě umělecké metody, romantika i realismus, spojeny a zkříženy teprve ustavovaly tu nezapomenutelnou bytost, krásného a dobrého člověka, jenž slul Anna Lauermannová i Felix Téver. (1932)

ŽENA HRDINOVA

Renáta Tyršová

MYSLITEL, jenž se v posledním půlstoletí nejsoustavněji a nejhluběji zabýval otázkou, jak připravit příchod a zaříditi výchovu hrdiny, tázal se též, jaká má býti žena hrdinova. Přeje si, aby byla z dobrého rodu, pevného zdraví a plna laskavé dobroty; má rozuměti jeho snahám, ale provázeti je spíše jen nenápadnou účastí; po skončeném boji nechat umí ustlati pohodlné lože pro vysíleného bohatýra a její náruči budiž jeho hlavě nejlahodnější poduškou, na níž se zrána procítá s chutí k novým činům. Zkušenost žádala by po ženě rekově ještě něco více: aby po jeho skonu zůstala věrna odkazu svého muže, ničím ho neznesevčujíc, a možno-li, aby v něm pokračovala; místo toulce a luku nosívej za vojskem, které dále vede boj hrdinův, v tlumoku obvazy a ve džbánu čerstvou vodu, k níž možno přidati povzbuzující úsměv, jenž zpod temného závoje vdovy bohatýrovy padá vlahým paprskem. Bylo tomu tak vždycky u nás? Nechceme hromadit výčitky, ale vzpomínáme jen Julie Havlíčkové, slabé a neduživé popínavé rostlinky, která v slavné hodině bohatýrské zkoušky mužovy stála v slzách v koutku a jejíž pokornou slabost si vtipnou svou ironií hrdina-satirik častěji dobral.

Renáta Tyršová byla vždycky pravou ženou bohatýrovou: Když osud vyrval reka z náruči mladé třicetileté paní, rozhodla se do-

mýšleti snahy mužovy a pokračovati v jeho díle. Kmetný věk, jehož došla Renáta Tyršová, dopřál jí, že směla rozvíti všechny složky a možnosti bohaté své povahy. Bytost podstatou prakticky umělecká, ale v nejúspěšnějším svém působení mravně a kulturně vychovatelská, zařaděna byla ještě za života mezi zástupkyně heroického ženství v Čechách. Vdova, dědička a věrná pokračovatelka snah svého muže, zemřela skoro pět roků po velkém stém jubileu Tyršova narození, když málem půl století bylo jí souzeno udržovati rodinnou tradici fügenrovskou a tyršovskou a se vznešeným zrakem strážné matrony pozorovati, kterak zásady jejího otce a myšlenky jejího chotě zapouštějí stále hloub a šíře kořeny v národě a pronikají za české hranice i ve Slovanstvu ostatním, znamenajíce zároveň posilu pro všecko, co ve vlasti jest mravně ušlechtilého a kulturně zdravého. Renáta Tyršová ovdověla jako mladá paní a osud jí nedopřál mateřského údělu. A přece veřejná činnost její, ač jí otec dal uvědoměle vychování chlapecké a ač manžel vedl jejího bystrého ducha k oborům dotud vyhrazeným jenom mužům, byla nesena citovým posvěcením ženským: v užitém výtvarnictví, jehož byla od mladých let dokonalou znalkyní a posuzovatelkou autoritativní, nade vše se zajímala o umění ženských rukou, o lidové textilnictví a národní vyšívání; v dívčím školství, které po desetiletí podléhalo jejímu iniciativnímu dozoru, dbala zvláště o to, aby se mladé ženy vzdělávaly pro rodinu a domácnost; za světové války jako vůdčí osobnost Českého srdce nasýtila bezdětná paní statisíce hladovějících českých dětí a studentů. Ve všech těchto snahách, tak rozvětvených a přece tak organicky souvislých, dovedla starou kulturu pražského měšťanstva spojovati s novodobým úsilím sociálním a snoubiti národní buditelství svobodomyšlného přízvu-ku s uměleckým vkusem a zanícením budovatelů Národního divadla. I byla v ženském pokolení českém v poslední třetině minulého století, jež přišlo po Karolině Světlé, osobností represen-

tativní, stojící vedle Elišky Krásnohorské a Terézy Novákové, a ve správném ocenění tohoto jejího významu udělila jí Karlova universita v Praze čestný doktorát filosofický, kterého se předtím dostalo jenom básničce Elišce Krásnohorské; Renáta Tyršová byla paní učená a moudrá, jež po šedesáte let, dříve, než dostala čestný titul doktora filosofie, dbala ze vší síly a ze vší mysli své toho, k čemu slib doktorský zavazuje, aby s »nevšední horlivostí pěstovala humanitní studia pro šíření pravdy a zvýšení jejího světla, jímž se udržuje blaho člověčenstva«.

Renáta Tyršová narodila se jako jediné dítě Jindřicha a Kateřiny Fügnerových v Praze 31. července 1854; svobodomyšlný otec ji nazval Renátou po zakladateli novodobé filosofie Reném Descartesovi a vytkl jí za heslo: Cogito, ergo sum; děvčátku se dostalo velice pečlivého nenáboženského vychování. Již jedenáctiletou počal vzdělávati přítel jejího předčasně zemřelého otce, dr. Miroslav Tyrš, a vedle výchovy národně sokolské vštěpoval jí vědomosti historické, filosofické a zvláště estetické, veda ji hlavně ke studiu umění výtvarného. Na umělecké cestě v Mnichově se zasnoubili a po sňatku 28. srpna 1872 studovali spolu malířství, sochařství, architekturu v Drážďanech, ve Vídni a v Itálii, kam se r. 1876 znovu odebrali. To již pracovala Renáta Tyršová nejen v dějinách malířství se svým chotěm, ale publikovala i s vlastním jménem kritiky a studie výtvarnické. Když tragickou událostí oetzenskou v srpnu 1884 třicetiletá ovdověla, spojila svůj domov s domácností matčinou pod střechem sokolovny Fügnerovy a nezlomena těžkou bolestí, jala se soustavně pokračovati v životním díle Miroslava Tyrše, a to nejen jako vydavatelka jeho děl a badatelka o jeho i otcově životopise, ale i jako samostatná pracovnice v oborech mu nejdražších.

Kriticky zpravodajské i historicko-estetické práce Renáty Tyršové se počínají v prvních letech jejího manželství a velice významně věnovány jsou nejstarší z nich vedle skvěle pojatého Ru-

bense a v duchu doby přeceněného Wiertze našemu Jaroslavu Čermákovi, kterého po stopách svého muže stavěla s Josefem Mánesem v popředí českého malířství. Zprvu se přirozeně těsně v názorech, úsudcích i ve výraze přikláněla k svému choti, a nedůvěřivá veřejnost pokládala stati jejím jménem podepsané za částečné neb i výhradné práce manželovy. Avšak tyto hlasy brzy odzbrojila Renáta Tyršová po smrti mužově, když soustavnými novinářskými posudky i revuálními články v Osvětě, Světozoru, Národních Listech vyplňovala místo vzniklé odmlčením Nerudovým, ale s rozsáhlejším rozhledem, bezpečnějším vkusem a s ráznější odvahou přísnějšího úsudku, než tomu bylo u bystrého, ale přece jen příležitostného výtvarného kritika Nerudy. Sledovala tak pozorně vývoj českého výtvarnictví až do nástupu generace mánesovské, věrna myšlence umění národně-organického, orientovaného na velké tradici a úzkostlivě střehouc domov před vpádem cizích »secesních« mód, aniž kdy utajila obdiv skutečně velkému umění modernímu. Tato žeň celého čtvrtstoletí, v níž jsou i tak závažné a rozsáhlé studie jako Čtvrtý stav v zobrazení malířském a sochařském (ve Světozoru 1894), čeká teprve na soubor; znalci, jako Fr. Žákavec, mluví o ní s úctou a uznáním, i když nezapírají, že Renáta Tyršová často proti prudkému vývoji současnému zosobňovala prvek brzdícího a zdrželivého vkusu klasického.

U nadšené vyznavačky Josefa Mánesa nepřekvapuje, že přihlula ke všem projevům hmotné lidové vzdělanosti a tvořivosti umělecké, hlavně jak proniká v ornamentice lidového kroje a vyšívání; těchto odvětví se stala pronikavou znalkyní, historičkou a konečně i propagátorkou, když ze studia vzniklo hnutí svérázové, které po silném vzplanutí na počátku let devadesátých znovu, ve shodě s všestrannými snahami sebezáchovy, nabylo dočasné rozhodnosti za války světové. Úsilí to, sourodé architektonickým pokusům o t. zv. českou renesanci a souběžné národo-

pisným snahám olomouckým, mělo své středisko v Náprstkově museu a účastnili se ho vedle R. Tyršové Jan Koula, Jan Prousek, Josef Šíma, Josef Klvaňa, Teréza Nováková; z užšího kroužku R. Tyršové vyšla pak triumfální Česká chalupa na Zemské jubilejní výstavě r. 1891, zřízení »selské« síně v Národním museu na Václavském náměstí, krojové výstavy české v Glasgově, v Londýně, v Paříži a v Chicagu, a také ve svém školském působení obracela R. Tyršová jako ředitelka i inspektorka bedlivou pozornost k lidovému vyšivačství a krajkářství. Její nejcennější práce o českém kroji a vyšívání vycházely v Českém Lidu Zíbrtově, u jehož kolébky stála; kodifikace našly její rozsáhlé národopisné i estetické vědomosti v učebnici Nauka o kroji (1913), v příručce Lidový kroj v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (1916) a v památné propagační předmluvě ke knize Am. Kožmínové Svéráz (1921), za vývojem vkusu poněkud opožděné, ale správně postřehující inspirační schopnost lidové ornamentiky, sice také odvozené, avšak přece hodné dalšího vývoje v uměleckém přetvoření a účelném využití.

Zdravá konservativnost a sklony tradiční se projevovaly u Renáty Tyršové i v jejím dlouholetém dozorčím a poradním působení na ženských školách zprvu v Praze, pak na školách českých vůbec. Proti ženskému školství, připravujícímu na činnost výdělečnou, jež od dob Karoliny Světlé mělo své středisko v Ženském výrobním spolku, proti akademickému vzdělání žen, pro které Eliška Krásnohorská vybudovala gymnasium Minervino, stavěla patricijka Renáta Tyršová učiliště, kde se dívky připravují pro rodinu a domácnost, opatřující si vedle obecného vzdělání praktické dovednosti hlavně rukodělné; to sledovala jako inspektorka městské Vyšší dívčí školy, jako dozorkyně, po dvě léta zatímni ředitelka Městské pokračovací školy v Praze, posléze v letech 1907 až 1917 jako státní inspektorka ženských pokračovacích škol průmyslových českých a dílem i jihoslovanských. Když ve válce po-

žádala za pas do Švýcar, stala se politicky podezřelou a činnost její na školách nebyla rakouskému státu již vítána; z bělovlasé vážné dámy způsobů vznešeně odměřených mužně promluvila radikální dcera Fügnerova. Tím horlivěji se mohla od roku 1917 věnovati Českému srdci, které s R. Svobodovou a Annou Podlipnou vyvolala v život a kde se neúčastnila jenom prací organizačních, ale i přímé akce pomocné a rozdělovací: starost o prázdninové pobyty chudých dětí, péče o potřebné legionáře, stravování studentstva atd. byly z valné části její zásluhou.

Když r. 1924 byly slaveny sedmdesáté narozeniny Renáty Tyršové, bylo celým národem uznáno její zároveň reprezentační jako autoritativní postavení mezi českými ženami, utvrzené také členstvím ve výboru Ústřední Matice a Osvětového svazu, pak v Národní radě a uctívané opětovnými projevy sokolskými za slavnostních příležitostí. Velký a krásný památník, vydaný Národní radou za redakce Fr. Táborského, jest toho trvalým výrazem stejně jako pojetí jemné a monumentální podobizny její od Maxe Švabinského mezi Hlavy známé a neznámé. Životopisně vzpomínkový spis o vlastním choti, jímž Renáta Tyršová mohla ještě doplniti svou rozkošnou knihu o Jindřichu Fügnerovi, zůstává pomníkem hrdiny jejího srdce a jejího osudu, jako dovedla umělecko-mravní dílo vlastního života vypracovati k jedinečné dokonalosti pro příklad a povzbuzení Češkám věků budoucích. Žena hrdinského rodu, v němž silnou inteligenci provází mocnější vůle, kde zápal myšlenky je znásoben mravní uvědomělostí, kde mohutná osobnost se sama staví do služeb nadosobní povinnosti, hromadného diktátu velké chvíle, potřeb národa a domova, a právě tehdy, cele se oddávajíc, roste nejvydatněji. (1937)

BÁBUŠKA ČESKÉHO SPIRITUALISMU

Pavla Moudrá

V PRVNÍM roce našeho století přihlásila se mezi české beletristy Pavla Moudrá nevelikou knížkou povídek, črt, vzpomínek i arabesk »Do rozmaru i do pláče« a upoutala naráz jiskřivou vervou i hlubokou citovostí, s nimiž v prózách bystře stylizovaných se vyrovnávala se skutečností prožívanou velmi bezprostředně. Sbíрку slovesných prvotín doplnila později dvěma svazečky důvěrných pamětí v propracovaném staropražském rámci, »Rok dětství« a »Do dívčích let«, a opětně získávalo si švižné její pero zálibu a účast; v proteplených interieurech z Nového města pražského na rozhraní šedesátých a sedmdesátých let sledoval tu jemný bystrozrak duševědný krok za krokem růst dětské a dívčí bytosti a při tom na okraj autobiografického vypravování zakresloval s uměleckou jistotou typické postavičky a příznačné situace ze staropražského malosvěta.

Ale beletristická dráha, pro niž měla nepopěrnou vlohu a slušnou výrazovou kulturu, Pavly Moudré neuspokojila, a také překladatelská činnost, která ji uvedla ve styk s duchy výše Carlylovy a Lavrovovy, nestačila myšlenkové ctižádosti hloubavé a důmyslné spisovatelky. Mluví-li však na tomto místě o ctižádosti, jest to ne-li nepřipadné, tedy dozajista nepřesné; krutě nevýzpytný život, jehož dravé vůli se Pavla Moudrá vždy s oprav-

dovostí spolu ženskou i uměleckou nadobro vzdávala a jehož vlny neušetřily ji žádného úskalí a žádné písčiny, naučil ji tak vážnému hodnocení věcí lidských i božských, že si osvojila od-pírati si vše, co by duše nepovznášelo k nejvyšším možnostem života myšlenkového — i samo umění slovesné prohrálo v této ušlechtilé při.

I pozorujeme od let už předválečných Pavlu Moudrou v po-předí onoho ruchu, jenž všestranně směřuje ke zduchovnění a umravnění národního bytu českého. Účastní se hnutí theosofic-kého, které důkladnějším a vědecktějším studiem duševních jevů a pronikavější znalostí srovnávacích dějin náboženských míní na-hraditi povrchní naivnosti lidového spiritismu. Propaguje u nás znalost indické filosofie, jež se jí právem jeví pravzorem veške-rého myšlení mystického a zároveň nejhlubší inspirací pro etic-kou kulturu. Přiklání se s porozuměním k novým etapám domá-cího i zahraničního protestantství, směřujícím k přerození každé individuality a k jejímu bytostnému spojení s Bohem. Ježto jest osobností po výtce praktickou, nevyhýbá se ani oněm proudům, které nové pojetí světa proměňují v praktický čin, a zvláště hnutí mírové, propaganda protialkoholická, ochrana zvířat nacházejí v ní horlivé mluvčí.

Doslova mluvčí, neboť Pavla Moudrá se zvláštní oblibou vy-stupuje na řečniště, aby s krásnou ohnivostí nestárnoucího srdce zdůvodňovala, šířila, hájila své zásady. Její přednášky jsou vzor-ným příkladem laických kázání: mluvčí i posluchači spíati jsou vnitřní názorovou i citovu jednotou, která jest podmínkou živé víry; myšlenku, rozvíjenou v zálibné šíři, prorážejí a objasňují příklady z dějin i ze života; naléhavé slovo, nadané jasnou pře-svědčivostí, neobrací se pouze k rozumu a k názoru, nýbrž pře-devším ke svědomí a k vůli.

Není to věru neosobně fanatická mluvčí prakticky přístřiže-ných ideálů z rodu laických kazatelek a socialistických řečnic,

kdo si zde dobývá zájmu a sympatií, a to dříve citových než intelektuálních. Ocítáme se ve vlhém ovzduší velmi temperamentní, velmi opravdové, velmi srdečné ženské bytosti, která z každé morální a veřejné otázky dovede především vybaviti onu stránku, jež jest záležitostí ženského srdce a ženského osudu. V tom se Pavla Moudrá tolik podobá svým proslulým sestrám na Severu, Elleně Keyové nebo Karině Michaëlisové, které si uměly za řečníště získati celou Evropu. Sdílí se s nimi ještě o jednu neodolatelnou přednost. Posloucháme a čteme-li tyto ctihodné paní, neuvědomujeme si vůbec, že se stýkáme se starými dámami, majícími život za sebou: jejich ženství, citově stále živé, dovedlo si zachovati tolik z dívčí gracie, tolik z jasné dobroty mladé paní, tolik — a to jest paradox u bezdětných žen! — z laskavé moudrosti mateřské, že se od toho bezmocně odráží zloba a zkáza let.

Myslitelský zájem Pavly Moudré přesahuje ovšem daleko její ideovou tvořivost, takže nezbyvá jí než eklekticky a synkretisticky přijímati a skládati prvky z různých soustav spiritualistických. Při tom osvědčuje stejně rozsáhlý rozhled jako jemný takt, který ji chrání, aby neulpívala na dobrodružných a malicherných směšnostech, hyzdících šarlatánsky pestrými cáry různé nauky okultní; vniká pod povrch citů i dogmat, takže dovede zachrániti jádro nejrozmanitějších soustav duchovních od indického myšlení až po náplň evangelia, od mystiky středověké církve po sufismus mohamedánský, od ideového úsilí tajných bratrstev na sklonku renesance až po velmi plodné a hodnotné poznatky psychického zkoumání amerického. Ano, ozývají se u ní — a u ženy činící propagandu jest to dvojnásob pozoruhodné — náběhy k opravdovému kriticismu, tak na př. liší-li správně mystiku od mlhavého mysticismu, nebo odsuzuje-li planou askesi, která jest libůstkou, sebeklamem, mechanismem. Leckde, bohužel, potuchá tento kritický smysl a rozohněná řečnice dává se sama strhovati duchovní vůlí osobností neb škol, které na cestě za nejvyšším

poznáním zbloudily a svůj blud pak tvrdošíjně prohlašovaly za božskou jistotu; tak nedovedl bych nikterak souhlasiti s jejím nadšením pro Cornelia Agrippu neb Bratrstvo růže a kříže, u nichž dekorativní sebeopojení nadobro zastřelo jasnost mystického pohledu. A rozhodně bych neviděl mystiky všude tam, kde ji větří Pavla Moudrá: omezím-li se na příklady české — a to jest zvláštní ctí jejích knižně vydávaných přednášek, že znovu s láskou a opravdovostí tak vroucí přihlédají k dějinám našeho myšlení —, neprohlásil bych za mystika ani Chelčického ani Komenského, ba rozpakoval bych se sem zařaditi samého Julia Zeyera, který po mystice sice toužil, avšak k její podstatě se nikdy nedopracoval, což sám sobě i přátelům vyznával. Zato nelze bez vděčného souhlasu pročitati strany, na nichž P. Moudrá osvětluje mystické prvky i filiace v básnickém díle Březinově; i když rozsáhlý myšlenkový svět Březinův ani zdaleka není vyčerpán těmito hledisky, přece kolik zde dáno plodných podnětů pro každého, kdo chce porozuměti Březinovu vesmíru, zbudovanému nad naší zemí geniovou tvůrčí silou ze staviva vědeckých nauk, náboženských tuch a mystických jistot mnohých dob, národů i geniů!

Není však ani třeba býti nespravedlivu k myšlenkovému úsilí Pavly Moudré, skládajícímu v rozlehlou mosaiku theosofické a mystické názory původu nejrůznějšího, aby bylo jasno, že vlastní význam jejích přednášek spočívá vlastně jinde. Zmínil jsem se již o praktickém sklonu bytosti Pavly Moudré i o tom, že její řečnický zápal rád a s úspěchem burcuje svědomí a jakoby ostruhami bodá vůli posluchačů. A v tom jest nejhodnotnější stránka jejích článků, které nikde nepřestávají býti promluvami. Všecko poznání jeví se naší ušlechtilé theosofce vzpruhou k jednání; k Bohu a vůbec ke všem vysokým principům dospíváme netoliko názorem a citem, nýbrž hlavně mravním dílem a obrodným činem; sebvznešenější soustavy myslitelské nepomohou nám, jestliže jich hned neměníme v program osobního zušlechtění, tvořivé lásky,

účastného bratrství . . . jsme tu v téže oblasti praktického křesťanství, kterou na první místo stavěla česká reformace a v níž rozbil také Otokar Březina svůj básnický stan. Kdežto Pavla Moudrá jako *učitelka* budí pochybnosti, námitky, časem i odpor, jako *vychovatelka* budí jen souhlas, úctu, nadšení. Nemohl jsem nevzpomínati Elleny Keyové, velkého to pedagogického srdce nejen národa švédského, nýbrž vpravdě celé Evropy, když ke mně z přednášek Pavly Moudré horkým dechem vanulo volání po zduchovnění života, po evoluci duše, po vnitřní svobodě a když jsem si uvědomoval, že tato »ohňová slova« tryskají ze soustavného a promyšleného úsilí vychovávatí celý zástup sdružený společnou touhou po vyšších končinách poznání i konání.

Jeť láska ke tvorstvu i ke Stvořiteli provázena u bábušky českého spiritualismu věrou v duchovní obsah lidského života a v možnost každého jednotlivce obsah ten prohloubiti a obohatiti. Toť její ústřední kulturní víra, která ji střídavě přivádí v blízkost indického náboženského myšlení i theosofie, mystiky katolické i novoplatonismu a která ji neustále povzbuzuje, aby u Goetha a Zeyera, v reformační české literatuře i v poesii národního obrození pátrala po duchovních prvcích, zaručujících cenu vnitřního člověka. Neobejde se to sice bez leckterých romantických allur, mnohý zapletený problém jest tu násilně zjednodušen a mnohá idea prostě zesentimentalisována, ale budiž! Kdo by alespoň v těchto podružnostech výkladu, který nikdy nechce býti vědeckým, neprominul výborné překladatelce Carlyla a Lavrova, že posud splácí daň romantice svého mládí, kdy nad dívčími dušemi panovali Herder, Schiller, Karolina Světlá (a její myšlenkově o nic menší sestra Sofie Podlipská, jak by Pavla Moudrá sama spravedlivě dodala)?

(1919)

MADAME SANS GÊNE

Marie Laudová-Hořicová

KVĚHLASU paní Marie Laudové-Hořicové byla by jistě stála již umělecká dráha přední herečky ze slavného činoherního souboru Národního divadla pod F. A. Šubertem. Mladistvá žena českého novináře, jenž se teprve probíjel, nasadila celou svou jedinečnou energii, aby dobyla přední české scény, podporována především junonickou vzrůsností krásné postavy, podmanivou hrou velkých očí a koketním úsměvem drobnoučkových úst a okouzlivši všemocného Fr. L. Riegra i jeho vyběračného nohsleda F. A. Šuberta, rozšuměla na Národním divadle své svůdnické a theatrální ženství, v jehož honosně stilisovaných postojích, dráždivé a zase patetické hře, skvělé eleganci s odvážnými výstřihy uprostřed krajek a brokátu se tolik líbilo době Brožíkově a Vrchlického, i když krása většinou byla doprovázena třpytným, kmitavým a šustivým frou-frou.

Marie Laudová-Hořicová, ve škole spolužačka Růženy Svobodové, neměla pranic společného se svými divadelními kolegyněmi, ani s matriarchální heroinou Ot. Sklenářovou-Malou, ani s královnou duchovních nadějí H. Kvapilovou, ani se strhující a temperamentní trivialitou H. Benoniové, ani s monumentalitou pozemské prostoty M. Hübnerové: všecko, vášně i dojetí, 216 napínavost i každodenní roztomilost, pathos i sentimentalitu,

svůdnictví i vznešenost si přestilisovala do theatraliky, v jaké měšťanská společnost česká viděla ztělesnění svých toužných představ o velkosvětské vznešenosti. Nebyly náhodou postavy Sardouovy a Sudermannovy, Magda, Fedora a hlavně Madame Sans Gêne, jejími nejmilejšími a nejpropracovanějšími úlohami; zde Marie Laudová, která hrála, hrála, hrála, také žila, vítězila.

S nimi dobyla bouřných úspěchů i na slovanských divadlech zahraničních, zároveň šťastně konajíc poslání propagační. Ukazovala se tu nejen skvělou herečkou, ale i ženou značné společenské kultury, praktického rozhledu, životní energie, která nevyvracela, ale se zálibným úsměvem jako pomůcku reklamy přijímala obestírající ji amoureusní legendu, založenou namnoze jenom na invenci malodušné a maloměstscky pražské.

Mnohem zajímavější však než tato legenda jest životní skutečnost neohrožené, pracovité, resolutní ženy, která nevíťzila jenom krásnýma očima, ale i neúnavnýma rukama a nepotopila se, když ji nepřiznivý proud chtěl stáhnouti do hlubin, i když ji tělesný úraz vyloučil předčasně z Národního divadla, sotva počala ukazovati, že by i v úloze starších a starých dam byla výbornou silou.

Ve vznošeném postoji hrdiček Sardouových a s barevnou pompou vévodkyň a královen namalovaných štětcem Brožíkovým, usmívajíc se zároveň sebevědomě i roztomile, sestupovala salonní heroina z plného jasu jeviště Národního divadla do nemilosrdného přítmi vzpomínek stále více odmocňujících, v němž neodvratně dohasíná sláva herců, kteří své úlohy definitivně dohráli, zvláště opustil-li dobový vkus jejich mimický a deklamační sloh. Sestupovala tam s úsměvem, nikoliv však s resignací. To, čemu se oddaly její kolegyně skoro vždy jako trpké nutnosti stáří a povolání, nemohlo uspokojiti energickou umělkyni nejkrásnějších loktů, jak byla paní Laudová s ironií nazvána. Co by byla naše výbojná a cílevědomá madame sans gêne dě-

lala v nudném hereckém výměnku, šperkovaném vzpomínkami a občas kořeněném peněžní nesnází? Vždyť nemohla být stará, když pocítovala tolik mladé síly v těle pružném přes osudný úraz v propadlišti, vždyť přímo hořela iniciativností, přímo dychtila po činnosti, přímo potřebovala kolem sebe lidi, úkoly, ruch. Nestačilo jí pořádati přednáškové a recitační večery, učiti mladé dívky v soukromé škole divadelní, organisovati podpůrnou akci mezi herci, čímž vynikala již za aktivity.

Našla si nové úlohy: vdova po mladočeském redaktoru Hořicovi, za nějž občas pohotově i v redakci zaskočila, zatoužila státi se novinářkou; hledaná učitelka divadelního dorostu uložila si, že se stane profesorkou státní konservatoře. A co si paní Laudová umínila, to ovšem také vždy provedla. Sans gêne a quand môme, jak zněly význačné obraty jejího slovníku. Svou výchovnou a konverzační rubriku ve Venkově vedla pravidelně, ba stále ji rozšiřovala, vstoupivši do trvalého styku se svým čtenářstvem a pro ně vytvořila i svou rozumnou příručku společenské výchovy. Na dramatické škole konservatoře byla členem nad jiné horlivým a protože počínala od herecké abecedy, od výcviku hlasu a artikulace hlásek, vykonala u svých adeptů mnoho užitečného. Její školské večery měly nejen literární program, ale i pedagogický smysl; byla to opravdu škola, kde se mohlo obecně naučiti, že herectví není bez práce, bez cviku, bez kázně. Paní Laudová pracovala a zářila pro své úspěchy a kdyby její tělesný úraz nebyl ji nutil k opětovnému léčení, byla by se cítila spokojena jako po velkých premiérách uprostřed květin, darů, potlesku, nadšení.

Rikávalo se o ní, že v mládí vítězila mocí milostnou. Na vrcholu síly vítězila prací. Na sklonku dní ukázala se ženou statečnou. Ne kurtisána, ne vévodkyně, ne salonní dáma: česká žena z lidu, která pracovitostí a energií dovedla přelstít osud.

KULTURNÍ POSLÁNÍ RŮŽENY SVOBODOVÉ

NOVOROČNÍ jitro, které rozestřelo první mlhavé tuchy svého nesmělého a chladného světla po kamenější tváři Růženy Svobodové, vzalo našemu národu nejen velkou básničku silného melodického zdroje, nejen vzácnou mistryni českého slova, broušeného rukou stejně neúnavnou jako umnou do nejjemnějších hlatí, nejen bohatou vypravěčku jedinečných i typických osudů, prošetřích ohněm lásky i zocelujícím chladem bolesti, nýbrž vyrvalo navždy z našeho středu tvůrčí osobnost kulturní, která ve své hrudi, neklidné a horoucí, nesla podstatný kus naší národní přítomnosti, jejích snah a nadějí, úzkostí a tuch, důvěr a snů.

Před čtvrtstoletím, kdy Růžena Svobodová, zanechavši za sebou lyrická léta mladých trudů a horečných protestů, nacházela lidsky i slovesně svoje osvobozené já, tušilo jenom několik jejích obdivovatelů a přátel, že v této mladistvé umělkyni sladkého pohledu do věcí a pohrdlivého pošklebku nad lidmi vyrůstá příkladná zosobnitelka nového ženského typu, který právě tehdy dobýval i u nás srdcí a světa. Ale pak, když její experimentující romány, střídající se s knihami novel dokonalosti chvílemi až klasické, zabíraly stále širší okruhy společenské skutečnosti, když v jejich svítivém ovzduší, mísícím až paradoxně kořenný dech

přírody se složitými vůněmi rafinovaných kosmopolí, houstly zástupy postav dobově příznačných a tváří rozrytých problémy současného evropanství, když tato díla zasahovala do podstatných otázek svědomí mravního i uměleckého, stávalo se obecně patrným její vůdčí postavení v české kultuře slovesné. Obdobou k velikým lyrikům tak zvané generace devadesátých let a nannoze rovnocenně s nimi dozrávalo v této spisovatelce ingenium epické, jemuž básnické tvoření bylo zároveň soudem starého světa i úsilím o zbudování nové, vyšší skutečnosti. Tento vývojový patos Růženy Svobodové postupně sílil a nabýval obecnější důsaznosti. Dnes již tušíme, co plně zdůrazní a vyloží teprve dějepisec našeho národního osvobození, že stejně jako očištný kriticism Macharův, jako mesiášská tucha Sovova, jako světlé evangelium vesměrného sbratření, hlásané Otokarem Březinou nebo jako Šaldův příkaz tvůrcovy poctivosti v umění, také radostné poselství o lásce spasitelce a tvořitelce, které se stále vrací ve zralých knihách Růženy Svobodové, znamenalo část průpravy k nové národní budoucnosti. Nebylo potřebí ani velkých dobročinných a národně ozdravných akcí za posledních let válečných, které Růženu Svobodovou učinily po právu obecně populární a v nichž její účastná ruka posypala květinami a chlebem stezky nejobožším z ubohých mezi námi, aby vysvitlo, že její životní dílo jest daleko více než pouhá krásná literatura a užitá estetika.

Kolik čtenářek šlo si do jejích knih, nadaných bohatě napínavou fabulací, jen pro zábavu, a nalezlo v nich popud k mravnímu sebezpytu a k etickému vývoji! Kolik duší, roztoužených po zapomenutí a rozptýlení pod šumivou korunou její obrazné epiky, přissálo se tam ke studni hlubšího poznání pravých životních sil a vstávalo osvěženo čirým proudem, který slove víra ve smysl života! Kolika srdcím okoralým v drsné škole užitkářského dne připomenula, že také láska jest skutečností, také oběť složkou pokroku, také milosrdenství vzpruhou v dějinách lidského rodu!

Růžena Svobodová nikdy se neobávala tendenčnosti v umění, ba sloužila jí vědomě a skoro programaticky: od prvních jejích knih, kde se mravní vůle projevuje jako vzrušené obvinění, až po její poslední díla, v nichž nabývá jasné podoby přímého příkazu, lze u ní sledovati, jak etický hlas dere se na povrch, jak mu nestačí pouhé zhutnění v kladné postavě a v dějové logice, jak láme umělou formu přísně věcného vypravování a klidné společenské malby, — snad pouze Karolina Světlá projevovala mezi našimi velkými romanopisci podobně vysoký stupeň zaujetí mravně výchovného.

Na Růženě Svobodové se znovu osvědčil význačný rys kulturního rozvoje v našem národě, kterak žena básnířka v každé generaci doplňuje svým ryze ženským podílem vzdělanostní a mravní dílo mužských druhů. Dodává mu lahody a záře, vyvažuje jeho jednostrannou strohost a dopomáhá tak národu v určitém životním úseku k žádoucí harmonii. To platí o Boženě Němcové jako o Karolině Světlé, o Elišce Krásnohorské jako o Teréze Novákové a zůstane vždy chloubou našich duchovních dějin, v nichž nikoliv náhodou dovršené uvolnění politické znamenalo hned také osvobození a zrovnoprávnění ženino. Takový úkol připadl v analytickém a kritickém pokolení devadesátých let Růženě Svobodové, a sotva si jej uvědomila, oddala se mu s příkladnou opravdovostí. Tento smysl mladistvého jejího tvoření unikal zprvu jejím čtenářkám a posuzovatelům. Ženské postavy prvních jejích knih zdály se buď příliš zápornými ve svém bolestném, hněvném a trpkém individualismu, který pohrdal skutečností, konfrontoval ji se svými hrdými ilusemi, nebo příliš rafinovanými, kde pro své smysly, vybroušené uměním a snem, budovaly si jiný svět, dočista odlišný od průměrné reality okolní. Ale takto mohl pohlížeti na ně pouze ten, kdo si neuvědomil, že zde vystupuje zcela nový, mladý a bohatý typ ženský, který se hlásí o účast v kulturním životě českém a chce převzít kus odpověd-

nosti při jeho tvoření; musil nejprve strávit v sobě vlastní svůj dým, než mohl vzplanouti čistým svítivým plamenem a musil probjovati nejdříve své interní a intimní boje, než se cítil dosti silným, aby vstoupil do obecného mravního zápasu. Jako objevitelka a spolubudovatelka tohoto nového kulturního ženského typu v Čechách zachová si Růžena Svobodová vždy čestné místo v dějinách naší duchovní osvěty a bude tam uváděna po boku své přítelkyně, Hany Kvapilové, jež tímto typem nové ženy jako živoucím světlem naplnila prostory Národního divadla.

Současně s tímto typem nové ženy — dosti dlouho platilo o něm jakési zúžení: typ nové dívky, stojící ještě před branami Poznání — zajímal Růženu Svobodovou typ jiný, rovněž neznámý, ano podezíraný a pomlouvaný v Čechách: typ člověka estetického. Že se jím zabývala s takovou naléhavostí, svědčí o její snaze po rovnováze: bytost tak význačného založení etického cítila, že teprve estetická kultura může zajistiti zaokrouhlenou úplnost její hledající mysli. Její pokolení nevšedně rozšířilo estetickou vnímavost českého ducha, zkosmopolitisovalo a zevropštilo jej ještě větší měrou než generace Vrchlického, dalo mu novou zvědavost a novou uměleckou žízeň a především vychovalo jej výtvarnický. Odlesky tohoto převratu najdou se zvláště ve slohovém výrazu mladší literatury, v rázovitosti a barvitosti její věty, ve smyslné hutnosti její metafory, ve sklonech krajinářských. Růženu Svobodovou, která přede všemi našimi prosaiky měla netoliko výtvarné oko, ale i výtvarné vzdělání, která vedle primitivisty Viléma Mrštíka ovládala s největší bravurou impresionism v české prose a k níž, jako kdysi k Juliu Zeyerovi, mluvilo důvěrným jazykem také umění staré, zasáhl tento obrat nejmocněji. Ale toto výtvarné estétství, provázené kultem nádhery, společenské vybroušenosti, ano někdy i rodové výlučnosti, se jí změnilo přece nakonec zase v mravní problém. Estét, tento přezrálý, jemný a zahořklý plod na stromě kultury, poutá ji jako zvláštní etický

typ, jemuž celé založení přináší vedle rozkoše také útrapy, plynoucí ze ztráty pevných kořenů a životní jistoty. Růžena Svobodová rozebírá jeho tragiku a hledá z ní východisko.

Takto vniká do jejího básnického díla čím dále tím silněji touha po zakotvení v půdě domova, po splynutí s plemenem a jeho prostou životností, po objetí s přírodou. Studium lidu a kraje ve východních oblastech našeho kmene, zvláště na Valašsku a na Slovensku, živý zájem pro tradiční výtvořiny lidové, pro pohádku, národní píseň a legendu, pronikavý vztah k mluvnému bohatství rodného jazyka pomáhají jí na této cestě k oproštění, která jí nebyla ani snadná ani rychlá. Zase se tu projevila její bytostná touha po rovnováze, vyplývající snad již z povahového sporu zděděných rysů oteckých a mateřských: Růžena Svobodová náležela od narození spíše k patetickému, sentimentálnímu typu Karoliny Světlé a vychovala se postupem let k typu Boženy Němcové, naivnímu, bezprostřednímu, žijícímu s přírodou ve shodě, jak jej za dětských let vídala před sebou v jasné a slunné postavě otcově. Žítí s přírodou ve shodě a stýkati se s ní sestersky — toť vůdčí heslo Růženy Svobodové z pozdějších jejích let, kdy hory a lesy, kvetoucí mýtiny a zrající role se stávají oblíbeným pozadím jejích prací, utvořených namnoze v rytmu a podle logiky lidových tradic. I tento návrat k přírodě, k lidu a k půdě znamená kulturní čin, přesahující pouhá kritéria literární.

Spadá u Růženy Svobodové do doby, kdy se již docela zdvihly mlhy zahalující svět její mladosti, kdy úplně zkladněl a zjasnil se ústřední ženský typ, ovládající její tvoření románové. Hledající, trpící a protestující dívka, která trávila z nehmotného chleba ilusí, ustoupila u ní dosti záhy ženě vyspělé, zralé netoliko manželstvím a mateřstvím, nýbrž hlavně poznáním labyrintů vášně, chtíče, sebeklamu a marné rozkoše; byla doba, kdy její novely rády se zabývaly těmito bludišti a zkouškami ženství moderního. Ale její hrdinky tam nezabloudily: dobrý, mladý, teplý

bůh unášel její Ariadny z opuštěného ostrova, kde lkaly nad zklamáním. Optimismem lásky schopné vývoje, evangeliem slitování, neskládajícího ruce v klín, vlídným úsměvem něhy k dítěti končí se její poslední skladby erotické, exponované namnoze chmurně a pochybovačně jako věrné obrazy krisí lásky a manželství ve světě, v němž pohlaví pozbyla vzájemné úcty a důvěry. Silněji než cokoliv jiného zaznívá tu tón lásky k dítěti, zachovavateli životní důvěry, zprostředkovateli mravního vývoje, k dítěti, vůči němuž se společnost prohrěšila namnoze před narozením a je muž nedopřála žádných práv v celé své soustavě zákonů a opatření.

Bylo dozajista mimo nadání Růženy Svobodové, že tento její hlas víry v důstojnost lásky jako činitele vývojového a péče o dítě jako nositele božího zákona na zemi zazněl nejnaléhavěji v době, kdy světová válka rozvrátila všechny vztahy mravní a zvláště rodinné; ale což nebylo toto evropské krveprolití pouhým důsledkem starého světa, jehož choroby i Růžena Svobodová analysovala a v nichž její mravní patos hledalo léků? Dějiny daly i jejím slovům nejmohutnější pozadí, jako je daly tolika slovům a výzvám našich kulturních myslitelů. Ale Růžena Svobodová se nespokojila tímto dostiučiněním a domýšlela ještě dále, až našla i veřejnou, zevní formu pro své úsilí mravně obrodné: zůstala nám sice vytrvalá přetvařitelka svých románových skladeb dlužna poslední definitivní formu svého největšího románu, ale v »Českém srdci« vytvořila ve velkém slohu neliterární román dělné lásky a pomocné něhy pro tisíce trpících a čekajících na pomoc.

(1920)

Poznámky vydavatelské

Arne Novák, sám syn významné české spisovatelky, měl odevždy zvlášť výrazný zájem o osobnost ženy-tvůrkyně v kultuře národní i světové. Světiice, básnířka, umělkyně, myslitelka, mravní či sociální obroditelka, nebyla mu jen jménem, jež je historicky zařadováno a hodnoceno stejně jako jméno tvůrce-muže; hledal vždy typické rysy ženské, ten zvláštní přízvuk díla, který stejně jako v individuálním poslání ženy v životě mužově má svůj specifický vliv na utváření obecného kulturního vědomí, na jeho zjemňující výchovu. Základem tohoto zájmu je Novákovo vysoké ponětí o úkolu ženy ve společnosti, o jejím působení duchovně a mravně záchovném i obrodném, o jejím poslání, jež za nejrozmanitějších okolností a pod rozmanitými formami zůstává vždy jen tím jediným: *č i n e m l á s k y*, hrdinstvím oběti, zmnožením života. Není jasnějšího dokumentu pro tento zvláštní důvěrný zájem Novákův než právě tato kniha, která, vydána po prvé v r. 1918, obsahuje již i dvě stati jinocha sotva dvacetiletého, nejranější to věci vůbec, které kdy Arne Novák pojal do knižního souboru — a do které můžeme sourodě zařadit i stati ze samého konce života. Všechno ostatní, co lze o tomto zvláštním rysu Novákova historického zájmu povědět, je výslovně obsaženo v těchto statích přímo.

Aby tento svazek nepřestal na pouhém přetisku původního vydání Podobizen žen, bylo původních třináct studií, označených zde jako I. oddíl, rozmnoženo o II. oddíl, čítající devět statí vzniklých během posledních let. Toto rozšíření svazku bylo ovšem vedeno snahou, vyhledat nebo nejnmutnější

redakcí pořídít vskutku podobizny, t. j. studie zachycující především tvář, lidský úděl a lidské působení, osudový i pracovní rytmus tvůrkyň; podobizny žen, vyvozující z lidských i uměleckých rysů studovaných osobností individuální i obecnou povahu jejich ženství. Mnohé z osobností zachycených v těchto doplňcích — a jsou to již napařád jen osobnosti národní kultury české — nejsou zde ovšem prostudovány a zváženy s konečnou platností literárně historického a kritického soudu. Tak na př. Růžena Svobodová, tak Eliška Krásnohorská. Studie o nich, které mají povahu konečného literárně kritického soudu (a vzniklé též v posledních letech Novákova života), byly již Arnem Novákem určeny pro připravovanou knihu studií a podobizen »České hlavy z povzdálí«; tam také budou zařaděny. Jiné významné postavy, jako B. Benešová, A. M. Tilschová, R. Jesenská a j., o nichž psal Novák několikrát, nejsou tu zastoupeny z toho důvodu, že články o nich měly spíš povahu literárně kritickou; takové rozbory literárně kritické přinese svazek kritických statí a referátů.

Čtenáři bude na prvý pohled patrný jistý vnější rozdíl mezi oddílem I. a II. Původní podobizny jsou značně rozsáhlejší a podrobnější než podobizny zařaděné nově. Arcíř je zde i rozdíl skladebný. Tyto rozdíly plynou i z různého poslání, s jakým byly studie psány a z prostředí, v němž byly publikovány. Z původních třinácti statí plných osm napsal Arne Novák pro revue *Zenský svět*, kterou založila a v letech 1897—1907 řídila jeho matka Tereza Nováková. Studie o básních B. Němcové byla psána pro památník B. N. studie o »Skalákoví« K. Světlé pro sborník filologický, »literární drobnokresba Fr. Stránecké pro *Literární listy*, a jen jediná z nich, stať o »Auroře Leigh« byla napsána pro denní list (pro knižní vydání pak byla značně rozšířena). Zato stati nové vznikly vesměs z článků a sloupků novinářských, publikovaných většinou v *Lidových novinách*. Proto na místo pozvolného, až epicky obšírného líčení portretních rysů, podepíraného začasťe dobovým výkladem, nastupuje stručnost a zhuštěnost, zkratka a mnohdy jen duchaplná narážka. Vnitřní zaměření autorovo, rozumové i citové chápání předmětu, lidská vroucnost, tyto nejvlastnější rysy Novákových »podobizen žen«, jsou v obou oddílech podle mého citu stejné a tvoří z nich knihu vnitřně veskrze jednotnou.

Myšlenka na knižní vydání »Podobizen žen« vznikla v Arnu Novákovi na podzim 1916 a nakladatel Fr. Borový ji okamžitě přijal. V lednu a v únoru 1917 opsal, zrevidoval a přepracoval Novák většinu statí přicházejících v úvahu, při čemž jen studie o »Skalákovi« a obě studie o Tereze Novákové přešly do knihy beze změny. Název knihy, jak v předmluvě uvádí sám autor, je vzat podle Sainte-Beuvových »Portraits de femmes«. Kniha vyšla v Praze v květnu 1918 a toto je její druhé vydání. V. R.

*

I.

KRALOVNA RADEGUNDA

Napsáno v září 1907 a pod názvem »Svatá královna Radgunda« s podtitulem »Rozluštěné fresko sedmého století« otištěno v Ženském světě 11, 173—174. — Na počátku míněny fresky Puvise de Chavannes v síni pařížského Pantheonu.

KATEŘINA SIENSKÁ, SVĚTICE A HRDINKA

Napsáno roku 1903 a otištěno v Ženském světě 7, 129—130, 142—143, 168—170.

ANNA Z ROZMBERKA

Napsáno r. 1902 a otištěno v Ženském světě 7, 1—2 pod tímž názvem a téměř tímž podtitulem (»... rytý do dřeva k potěšení všem dobrým a křesťanským duším«) jako zde.

HENRIETTA HERZOVÁ

Napsáno r. 1905 a otištěno v Ženském světě 9, 3—5 s podtitulem »Literární perokresba«.

CHARLOTTA STIEGLITZOVÁ

Napsáno r. 1905 a otištěno v Ženském světě 9, 191—194 s podtitulem »Literární perokresba«.

»AURORA LEIGH« ELÍŠKY BARRETTOVÉ-BROWNINGOVÉ

Napsáno v srpnu 1911 a otištěno v Národních listech 6. VIII. 1911 pod názvem »Aurora Leigh«. Pro knihu značně rozšířeno.

BÁSNĚ BOŽENY NĚMCOVÉ

Napsáno v dubnu 1912 a otištěno v památníku »Božena Němcová. Sborník statí o jejím životě a díle.« Šolc, Praha. Pro knihu poněkud rozšířeno.

»SKALAK« KAROLINY SVĚTLÉ

Napsáno v prosinci 1913 a po Novém roce 1914 a otištěno ve Sborníku filologickém 4, 190—206, vyšlo též jako zvláštní otisk. Do knihy přešlo beze změny.

BERTA MÜHLSTEINOVA

Napsáno r. 1898. Zdali a kde bylo otištěno, nepodařilo se dosud zjistit.

FRANTIŠKA STRÁNECKÁ

Napsáno r. 1898 a otištěno v Literárních listech 20, 1—3, 27—28 s podtitulem »Literární drobnokresba«.

ČEŠSTVÍ TERÉZY NOVÁKOVÉ

Napsáno v červenci 1916 a otištěno v Kalendáři paní a dívek českých na rok 1917. Do knihy přešlo beze změny. Pojato též do knížky »O Teréze Novákové« (str. 9—23), Lukavský, Česká Třebová 1930.

TERÉZA NOVÁKOVÁ A ČECHY VÝCHODNI

Napsáno v dubnu 1916 a otištěno v Ženském světě 20, 189—195 s podtitulem »Poznámky životopisné«. Do knihy přešlo beze změny. Pojato též do knížky »O Teréze Novákové« (str. 24—38), Lukavský, Česká Třebová 1930.

HANA KVAPILOVÁ NA JEVIŠTI A V KNIZE

Vzniklo kontaminací tří článků. Jeden nekrolog Hany Kvapilové napsán v dubnu 1907 a otištěn v Přehledu 5, 537—538, druhý, rovněž z dubna 1907,

otištěn v Ženském světě 11. 89—91. Článek »Pozůstalost Hany Kvapilové«, napsaný v dubnu 1908 jako referát o knize »Literární pozůstalost H. K.«, Šimáček, Praha 1907. byl otištěn v Přehledu 6. 496—497. 502—503.

II.

LIDSKÁ TVÁŘ BOŽENY NĚMCOVÉ V DOPISECH

Beze změny přetištěný feuilleton »Dopisy Boženy Němcové« z Venkova 9. X. 1917, porovnaný s referátem »Umění dopisové« z Národa 2, 10—11. Obojí psáno jako referát o Výboru z korespondence Boženy Němcové, uspořádaném Zdeňkem Záhořem (Fr. Borový, Praha 1917).

GENIUS SRDCE

Beze změny přetištěný sloupek »Genius srdce« z Lidových novin 14. V. 1933, napsaný k 100. narozeninám Žofie Podlipské.

ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ

Kontaminovány dva články. Základem je »Magistra in artibus« (sloupek napsaný u příležitosti promoce E. Krásnohorské na čestnou doktorku filosofie na české universitě Karlově), Lidové noviny 18. XI. 1922. K tomu jako začátek první odstavce z básnířčina nekrologu, Lidové noviny 27. XI. 1926.

ANIMA SOLA

Beze změny přetištěný sloupek »Anima sola« z Lidových novin 24. II. 1937, napsaný k úmrtí Marie Kalašové.

MEZI ROMANTISMEM A REALISMEM

Základem je stejnojmenná studie ze sborníku »O bábušce. Na památku paní Anny Lauermannové« (str. 103—106), Praha 1935. K tomu jako 1. odstavce připojen začátek nekrologu Felixe Tévera, Lidové noviny 17. VI. 1932.

ŽENA HRDINOVA

Kontaminace tří článků. Základem je nekrolog Renáty Tyršové, Lidové noviny 23. II. 1937, doplněný několika větami z článku »Dvě knihy pa-

mětní« (přinášejícím referát o sborníku »Paní Renáta Tyršová. Památník na počest jejích sedmdesátých narozenin«, Praha 1926), Lidové noviny 25. XII. 1926. První odstavec a titul vzat z jubilejního sloupku k 70. narozeninám R. Tyršové, »Žena hrdinova«, Lidové noviny 3. VII. 1924. — Myslitelem na počátku stati míněn Carlyle.

BÁBUŠKA ČESKÉHO SPIRITUALISMU

Kontaminovány dva články. Základem je feuilleton »Po cestách duchovního činu« (referát o knize Pavly Moudré, »Výbor přednášek«, Vídeň 1919), Venkov 11. II. 1919. Čtvrtý a poslední odstavec i titul jsou vsazeny z článku »Bábuška českého spiritualismu«, Prospekt 1, 4.

MADAME SANS GÊNE

Kontaminace dvou článků: »Šedesáté narozeniny Marie Laudové-Hořicové«, Lidové noviny 16. VIII. 1929 a »Ženu statečnou kdo nalezně?«, Lidové noviny 21. X. 1931.

KULTURNÍ POSLÁNÍ RŮŽENY SVOBODOVÉ

Feuilleton-nekrolog o Růženě Svobodové z Venkova 3. I. 1920, z něhož škrtnut pouze příležitostný poslední odstavec.

*

Při bibliografickém značení se přidržuji způsobu, jehož je soustavně používáno v připravované úplné bibliografii Arna Nováka, která mi už v obtažích prokázala při tomto svazku neocenitelné služby. První arabská číslice za jménem časopisu značí ročník, další číslice stránky ročníku. U denních listů ovšem ponechávám datum.

OBSAH

PODOBIZNY ŽEN

I.

<i>Předmluva</i>	9
<i>Královna Radegunda</i>	11
<i>Kateřina Sienská, světice a hrdinka</i>	19
<i>Anna z Rožmberka</i>	37
<i>Jedna podobizna z německé romantiky</i>	
<i>Charlotta Stieglitzová</i>	43
<i>„Aurora Leigh“ Elišky Barretové-Browningové</i>	52
<i>Básně Boženy Němcové</i>	68
<i>„Skalák“ Karoliny Světlé</i>	94
<i>Dvě epigonky</i>	
1. <i>Berta Mühlsteinová</i>	115
2. <i>Františka Stránecká</i>	121
<i>Z vývoje Terézy Novákové</i>	
1. <i>Češství Terézy Novákové</i>	130
2. <i>Teréza Nováková a Čechy východní</i>	141
<i>Hana Kvapilová na jevišti i v knize</i>	153
<i>Poznámky autorovy</i>	167

II.

<i>Lidská tvář Boženy Němcové v zrcadle dopisů . . . . .</i>	<i>181</i>
<i>Genius srdce . . . . .</i>	<i>187</i>
<i>Eliška Krásnohorská . . . . .</i>	<i>191</i>
<i>Anima sola . . . . .</i>	<i>196</i>
<i>Mezi romantismem a realismem . . . . .</i>	<i>200</i>
<i>Žena hrdinova . . . . .</i>	<i>205</i>
<i>Bábuška českého spiritualismu . . . . .</i>	<i>211</i>
<i>Madame Sans Gêne . . . . .</i>	<i>216</i>
<i>Kulturní poslání Růženy Svobodové . . . . .</i>	<i>219</i>
<i>Poznámky vydavatelské . . . . .</i>	<i>225</i>

D Í L O A R N A N O V Á K A S V. II.

Podobizny žen

Za redakce Dra Václava Renče vydala Novina,
Praha-Brno na podzim 1940. S obálkou a vaz-
bou E. Frinty a v úpravě F. J. Müllera vytiskla
Novina v Brně.